

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta právnická

Rigorózní práce

*Represe a nezákonnost v socialistickém Československu
ve světle vybraných politických procesů*

Mgr. Bc. Jiří Berkovec

Plzeň 2017

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta právnická

Katedra právních dějin

Právní dějiny

Rigorózní práce

*Represe a nezákonnost v socialistickém Československu
ve světle vybraných politických procesů*

Mgr. Bc. Jiří Berkovec

Plzeň 2017

Prohlašuji, že jsem tuto rigorózní práci zpracoval samostatně a že jsem vyznačil prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpal, způsobem ve vědecké práci obvyklým.

V Plzni dne 1. 12. 2017

Mgr. Bc. Jiří Berkovec

Poděkování

Rád bych poděkoval panu Jiřímu Gruntorádovi, řediteli knihovny a exilové literatury *Libri prohibiti*, za cenné rady, věcné připomínky a vstřícnost při konzultacích a vypracování této práce.

Obsah

Seznam použitých zkratk	6
1. Úvod	7
2. Historické souvislosti sledovaného období	11
2.1 Přezkum nezákonností – činnost velkých komisí v 50. a 60. letech	14
2.1.1 Barákova komise	14
2.1.2 Kolderova komise	14
2.1.3 Pillerova komise	15
2.1.4 Bayerova komise	16
2.2 Konec 60. let	17
2.3 Období posttotalitarismu a socialistické diktatury	21
2.4 Normalizace a její povaha	23
3. Politická perzekuce za komunistického režimu v Československu	26
3.1 Pojmové vymezení	26
3.2 Role politické perzekuce v mocenském systému	30
3.3 Masová nezákonnost	31
4. Trestní právo a trestněprávní represe jako instrument boje proti opozici a nonkonformním aktivitám	36
4.1 Zákonné opatření č. 99/1969 Sb. a jeho dopady	40
4.2 Trestněprávní perzekuce spojená s výkonem ochranného dohledu	44
4.3 Trestněprávní perzekuce spojená s výkonem vazby a trestu odnětí svobody	49
4.3.1 Vazba	49
4.3.2 Výkon trestu odnětí svobody	53
5. Nástroje bezpečnostního aparátu	62
5.1 Veřejná bezpečnost	62
5.2 Státní bezpečnost	65
5.2.1 Spolupracovníci StB	68
5.2.2 Preventivně-výchovná opatření (PVO)	73
6. Trestněprávní perzekuce protirežimních aktivit	76
6.1 Nezávislé náboženské aktivity	76
6.1.1 Případová studie – farář Jaroslav Studený	79
6.2 Vydávání a šíření samizdatu	89
6.2.1 Případová studie - František Stárek – vydávání undergroundového časopisu Vokno	94
6.3 Nezávislé kulturní aktivity a underground	104
6.3.1 Případová studie - Proces s Plastic People of the Universe	107
7. Závěr	124
8. Summary	131

9.	Seznam použité literatury a pramenů	134
10.	Přílohy	139

Seznam použitých zkratk

- ABS – Archiv bezpečnostních složek
AI – Amnesty International
AMV ČR – Archiv Ministerstva vnitra České republiky
cit. - citováno
ČNR – Česká národní rada
FMV – Federální ministerstvo vnitra
INFOCH – Informace o Chartě 77
KBSE - Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě
KNV – Krajský národní výbor
KSČ – Komunistická strana Československa
KSS – Komunistická strana Slovenska
KSSS – Komunistická strana Sovětského svazu
LP – Libri prohibiti
MNV – Městský národní výbor
NVÚ – Nápravně výchovný ústav
OV – Okresní výbor
PVO – preventivně-výchovná opatření
RMV – Rozkaz ministra vnitra
SNB – Sbor národní bezpečnosti
SNV – Sbor nápravné výchovy
SSM – Socialistický svaz mládeže
sign. - signatura
sv. - svazek
StB – Státní bezpečnost
ÚSD AV ČR – Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky
ÚV KSČ – Ústřední výbor Komunistické strany Československa
VONS – Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných

1. Úvod

Téma „*Represe a nezákonnost v socialistickém Československu ve světle vybraných politických procesů*“, které jsem zvolil za předmět své rigorózní práce, v řadě ohledů tématicky navazuje a dále rozvíjí moji práci diplomovou, v níž jsem se pokusil podat objektivní obraz některých významnějších politických procesů s odpůrci režimu v 70. a 80. letech minulého století.

Důvodem mé volby rozpracovat tuto látku detailněji je dlouhodobý a hlubší zájem o zkoumané období, kdy se krátce po sovětské okupaci v srpnu 1968 začalo v reakci na celkově neutěšený stav společnosti, masové porušování lidských práv a silící pronásledování kritiků vládnoucího režimu formovat opoziční hnutí. Autorsky jsem také svým symbolickým dílem přispěl ke vzniku Encyklopedie československých právních dějin, vědeckého právněhistorického projektu, v jehož IX. svazku byly publikovány čtyři mé příspěvky týkající se průběhu a charakteristiky politických procesů s některými odpůrci tehdejšího normalizačního režimu (Rudolf Battěk, Jaroslav Šabata, Petr Uhl a skupina Plastic People of the Universe).

Proč je mi toto téma osobně tak blízké? Přestože nepocházím z rodiny, v níž by byl někdo z mých blízkých komunistickým režimem přímo osobně perzekuován, v mém životě bude mít navždy pevné místo několik bližších setkání s významnými osobnostmi, které se významně zasloužily o svobodu a demokracii v této zemi, nebo za ni alespoň aktivně bojovaly. Jejich výjimečné a často pohnuté životní příběhy mě doteď nepřestávají fascinovat. Mezi tyto pro mě doslova formativní zážitky bezpochyby řadím setkání s dramatikem, kritikem komunistického režimu a prvním prezidentem samostatné České republiky Václavem Havlem v průběhu několika ročníků výroční konference *Forum 2000*. Další událostí, při níž jsem si uvědomil, že boj za svobodu druhých i svobodu vlastní s sebou vždy nutně přináší četné oběti, byla řada setkání s americkými veterány, kteří se na sklonku 2. světové války aktivně podíleli na osvobození Plzně a západních Čech, a které jsem měl (a doposud mám) tu čest v rámci plzeňských Slavností svobody po celou dobu jejich pobytu zde doprovázet. Během květnových oslav v roce 2009 jsem se seznámil mimo jiné s panem Milanem Paumerem, členem antikomunistické odbojové skupiny bratří Mašínů, které se v roce 1953 podařilo uprchnout z Československa přes Východní Německo do Západního Berlína a poté do Spojených států. Tato osobnost, jejíž

dramatický příběh do dnešních dnů vcelku pochopitelně polarizuje českou společnost a rozděluje ji v náhledu na mravní hodnocení činnosti skupiny, jíž byl členem, na dva nesmiřitelné tábory, mě navzdory jakémusi kontroverznímu očekávání při osobním setkání tváří v tvář zaujala čistotou své mysli a přímostí a rozhodností v uvažování, pramenící zřejmě z dávné výchovy v dětství podle sokolských a legionářských zásad. „*Ten třetí od Mašínů*“, jak Paumer sám sebe často nazýval, mi vepsal do zápisníku své životní motto, které mi často tane na mysli. Vnímám je jako nadčasové a obecně platné v kterékoli době či dějinné epoše: „*Z otroctví bez boje není naděje nalézt cestu ke svobodě.*“ I já se přikláním k názoru, že je mravní povinností každého demokraticky smýšlejícího jedince bojovat za zachování svobody v případě ohrožení demokracie dostupnými prostředky dle svého nejlepšího vědomí a svědomí.

Období tzv. normalizace od srpna 1968 do listopadu 1989, kdy došlo k postupnému obnovení režimní kontroly nad společností – tedy k obnovení pořádku¹, bylo dobou, kdy se ve společnosti zdevastované předchozími roky totality rozšířila představa, že občanská angažovanost nemá valný smysl. Došlo k masivnímu rozšíření korupce, jež prostoupila bezmála všechny vrstvy společenského a profesního života běžných občanů a lidé se vzájemně utvrzovali v přesvědčení, že „politika je svinstvo“ a slušný člověk do ní nepatří.² Tenkrát se zrodilo heslo, které přes svůj rádoby humorný obsah dokonale vyjadřuje marasmus tehdejší doby a pravdivě odráží mimo jiné i úctu ke společenským hodnotám a vztah veřejným statkům obecně: „*Kdo nekrade, okrádá svoji rodinu*“. Lidé nabyli přesvědčení, že v první řadě by se měl každý starat především sám o sebe. Občas se nemohu zbavit dojmu, že zbytky těchto normalizačních návyků v některých z nás do jisté míry zůstávají dodnes...

Nebylo mnoho těch, kteří měli odvahu postavit se státně-socialistické diktatuře a zločinnému režimu, který lidem v naprosté většině znemožňoval naplňovat a uspokojovat jejich individuální zájmy a potřeby (snad vyjma těch, kteří patřili k vrstvě komunistických prominentů); postavit se režimu, který dokonce porušoval jejich lidská práva, k jejichž dodržování se Československá republika zavázala ratifikací mezinárodních paktů v roce 1968 (Mezinárodní pakt

---

¹ ŠIMEČKA, Milan. *Obnovení pořádku*. Brno: Atlantis, 1990. ISBN 80-7108-002-0. Šimečka napsal svou studii v polovině 70. let, před rokem 1989 vyšla několikrát v zahraničí.

² DRDA, Adam, Petr DUDEK, Tomáš NĚMEČEK a Prokop TOMEK, SAPAROVÁ, Kateřina, ed. *Příběhy bezpráví - nástroje normalizační moci: jeden svět na školách: metodická příručka*. Praha: Člověk v tísni, 2012. ISBN 978-80-87456-32-3.

o občanských a politických právech a Mezinárodní pakt o hospodářských, kulturních a sociálních právech). Ti, kteří v nesvobodných poměrech 70. a 80. let projevíli „nepřátelský postoj“ k vládnoucímu režimu a státnímu zřízení, za něj často zaplatili krutou daň – ztratili možnost pracovat ve svém oboru, byli nuceni odejít do ciziny, jejich dětem nebylo dovoleno studovat vysokou školu, byli vystaveni nejrůznějším formám perzekuce a represí, jejich každodenní život byl pod drobnohledem tajné policie. Právě o těchto a jiných souvisejících aspektech nezákonností, které provázely život těchto jedinců v tehdejší socialistické společnosti, pojednává tato práce.

Strukturu kvalifikační práce jsem rozdělil do tří pomyslných částí (přestože následující dělení není zcela striktní a v některých pasážích se jednotlivé části prolínají). V části první, mající povahu spíše teoretickou, jsou vyličený historické souvislosti sledovaného období, je podán základní přehled shrnující výsledky činnosti tzv. velkých komisí, které se v 60. letech zaměřily na přezkum nezákonností a některých soudních rozhodnutí, jež postihly oběti trestní represe z 50. let (komise Barákova, Kolderova, Pillerova a Bayerova). Dovolil jsem si na tomto místě rovněž malé zamyšlení nad povahou a interpretací termínu *normalizace* a také nad definicí pojmu *politická perzekuce*, který je pro tuto práci stěžejní.

V druhé části je podán obecný nástin legislativního rámce, v němž byla trestněprávní represe jako nástroj boje proti opozici a nonkonformním aktivitám realizována. Podrobněji se věnuji tématu trestněprávní perzekuce spojené s výkonem vazby, trestu odnětí svobody a ochranného dohledu. Pro vykreslení „plastického obrazu doby“ nebylo možné se vyhnout ani pojednání o výkonných nástrojích normalizační moci, totiž Veřejné a Státní bezpečnosti jako hlavních složkách represivního aparátu, které se aktivně podílely na veškerém režimním úsilí o nastolení pořádku.

V poslední části práce (tedy v kapitole šesté, rozdělené do 3 samostatných podkapitol) jsem se zaměřil na charakteristiku vybraných protirežimních aktivit v Československu a s nimi souvisejících trestněprávních postihů, jimž byli aktéři těchto činností následně vystaveni. Každé protirežimní aktivitě je věnována jedna komplexní případová studie.

Pokud jde o metodiku, resp. metodologický přístup, který jsem zvolil při vypracování této práce, uvádím, že vzhledem ke skutečnosti, že jde o práci převážně teoretickou, byla použita primárně metoda studia dostupných pramenů

(zejm. monografických publikací, archivních pramenů, příslušných právních předpisů, soudních rozhodnutí, disidentské literatury, odborných článků a judikatury). Kromě metody deskripce (jejímž cílem je popis a utřídění problému) byla použita také metoda analýzy zkoumané problematiky, a dále metoda komparace a pohovoru.

Cílem této kvalifikační práce je podat komplexní obraz role stranického aparátu v politických procesech normalizačního období a ilustrovat ji na konkrétních případech a osudech lidí postižených zejména trestněprávními sankcemi, které na ně dopadaly. Autor si zároveň klade za cíl nabídnout čtenáři objektivní obraz průběhu vybraných politických procesů s odpůrci komunistického režimu v 70. a 80. letech minulého století na pozadí legislativního rámce, v němž byla trestněprávní represe jako nástroj boje proti opozici a nonkonformním aktivitám realizována.

2. Historické souvislosti sledovaného období

Pro bližší pochopení historických souvislostí sledovaného období, tedy období trvání Československé socialistické republiky (ČSSR), jejíž časové ohraničení bylo vymezeno výše, a zejm. tzv. normalizace³, je třeba vrátit se v čase o několik desetiletí zpět, neboť při bližším zkoumání lze dobře vysledovat kontinuitu s předchozím – poúnorovým režimem (která je patrná zejm. při pohledu na charakter perzekučních opatření).

Po únorovém puči v roce 1948⁴, který lze nepochybně vnímat jako přechod od vnějškové demokracie k totalitě, kdy 25. 2. 1948 KSČ převzala politickou moc ve státě a Československo se stalo nedílnou součástí sovětského impéria, se statisíce občanů staly obětí teroru. Přesto bylo příznivců komunistické politiky po únoru 1948, tedy po začátku plošných represí, nesmírné množství. Neochvějná víra v rudou ideologii, neomylnost vládnoucí strany a Sovětský svaz jako záštitu míru na zemi měla dle mnohých historiků veškeré atributy pseudonáboženského fanatismu. Přesvědčení stoupců, že je Komunistická strana vede pod laskavým dohledem sovětských soudruhů přes „nutné oběti“ k sociálně spravedlivější spravedlnosti, sláblo jen velmi pomalu.⁵

Po svém únorovém vítězství komunisté vybudovali totalitní politický systém, kterým byla veškerá moc soustředěna mezi nejvyšší představiteli KSČ, opozice byla zlikvidována. Zákonodárné orgány, vládní instituce a nekomunistické politické strany se staly pouhými vykonavateli příkazů KSČ a

---

³ Termínem *normalizace* (nebo také „konsolidace“) v užším smyslu označujeme období zmrazení demokratizačního procesu v Československu a postupné likvidace většiny jeho výsledků; proces obnovy prosovětského režimu od srpna 1968 do května 1971, kdy proběhl XIV. sjezd KSČ (oficiální slovník užíval termín konsolidace). V širším smyslu jím bývá označováno období od srpna 1968, resp. od dubna 1969 do listopadu 1989, kdy šlo o systémovou obnovu neostalinismu, postupné unavování a otupování politického odporu. Normalizační režim pracoval pomocí hrozeb, tlaků, nabídek různých výhod, soustavného zpochybňování a očeňování jinak smýšlejících lidí, manipulací s fakty i hodnotami, individuální i sociální korupcí. Současně to bylo období neutěšeného ekonomického vývoje, devastace životního prostředí a úpadku pracovní morálky, resp. morálky vůbec. (*Normalizace* [online]. [cit. 12. 10. 2017]. Dostupné z: <http://www.totalita.cz/vysvetlivky/normalizace.php>)

⁴ Únorový puč nebyl pučem v pravém slova smyslu. Nebyl reálně splněn jeden ze základních atributů, nedošlo k násilnému převzetí moci pomocí ozbrojených složek. Je však třeba si uvědomit, že komunisté během celé vládní krize disponovali velkým počtem ozbrojených sil. K okamžitému zásahu byly připraveny oddíly Bezpečnosti, Lidových milicí, pohraničních pluků, na Slovensku byli aktivováni partyzáni ze Svazu slovenských partyzánů (připraveni táhnout na Prahu). Komunisté tak měli ve zbrani tisíce lidí. Je zřejmé, že v případě potřeby by tyto ozbrojené síly neváhali pro prosazení svých zájmů okamžitě použít.

⁵ DRDA, Adam, Petr DUDEK, Tomáš NĚMEČEK a Prokop TOMEK, SAPAROVÁ, Kateřina, ed. *Příběhy bezpráví - nástroje normalizační moci: jeden svět na školách: metodická příručka*. Praha: Člověk v tísni, 2012. ISBN 978-80-87456-32-3.

zástěrkou diktatury. Postavení KSČ ve státě bylo výlučné – její postavení bylo ostatně dáno zákonem nejvyšší právní síly: v Ústavě ČSSR z 11. 7. 1960, hlava první, čl. 4, bylo stanoveno, že „*vedoucí silou ve společnosti i ve státě je předvoj dělnické třídy, Komunistická strana Československa, dobrovolný bojový svazek nejaktivnějších a nejuvědomělejších občanů z řad dělníků, rolníků a inteligence.*“ KSČ tedy měla nejvyšším zákonem garantovanou neomezenou moc (podléhala pouze sovětskému vedení a zároveň se o něj opírala). Výše uvedený článek Ústavy, legitimující faktickou situaci ve státě přinejmenším od února 1948 a který platil až do pádu komunistického režimu v roce 1989, byl *de facto* vyjádřením diktatury – vedoucí úlohu strany nebylo možné změnit ani na základě výsledku voleb. Přijetí Ústavy z roku 1960 bylo potvrzením dosavadního vývoje směrem k centralizaci. Kromě uzákonění vedoucí úlohy KSČ Ústava zlikvidovala dosud existující prvky slovenské autonomie, současně došlo ke změně názvu státu na Československá socialistická republika (ČSSR). Bylo tak formálně vyjádřeno, že socialistická společnost u nás již byla vytvořena. Lze konstatovat, že KSČ byla ztělesněním diktatury, viníkem všudypřítomného bezpráví, nesvobody a dalších špatností v zemi; až do konce 80. let vykonávala bezprostřední kontrolu nad všemi oficiálně působícími organizacemi a státními institucemi.

Po XXII. sjezdu KSSS v roce 1962, kdy došlo k nové vlně destalinizace⁶, bylo nasnadě, že již dál není možné obhajovat procesy z 50. let. Proto byla ustavena komise, jejímž úkolem bylo přezkoumat zákonnost politických procesů proti vysokým komunistickým funkcionářům. Všichni, kteří byli odsouzeni, byli o rok později soudně rehabilitováni. Mezi rehabilitovanými na Slovensku byl např. i pozdější generální tajemník ÚV KSČ a osmý prezident Československa Gustáv Husák.

V letech 1962 – 1964 proběhla Československem vlna všeobecné kritiky. Do společnosti začaly pronikat dosud zakázané názory. Kontakty se Západem

---

⁶ První vlnu destalinizace je možné datovat cca od září 1953, kdy bylo komunistické vedení nuceno vyhlásit tzv. nový kurs. Znamenalo to např. mírnější postup vůči středním vrstvám, přechodné zastavení násilné kolektivizace vesnice, zrušení pomocných technických praporů (PTP) či obnovení voleb do zastupitelských sborů (ty však nespočívaly na demokratických principech). V následujícím roce ustaly politické procesy a začala jejich revize. Došlo ke zmírnění napětí ve společnosti, jehož příčiny však nebyly odstraněny. Celkové uvolnění, které bylo příznačné pro politickou scénu, se částečně projevilo v dubnu 1956 na II. sjezdu Svazu československých spisovatelů, kde vystoupili mnozí spisovatelé a důrazně kritizovali poměry v kulturní oblasti. Nejradičálnější byl hlas českého básníka a pozdějšího nositele Nobelovy ceny Jaroslava Seiferta, který zdůraznil, že spisovatelé by měli být svědomím národa, a který se zastal spisovatelů internovaných a pronásledovaných, z nichž většina tvořila „do šuplíku“ nebo byla nucena prezentovat svá díla „na periferii“. Sjezd spisovatelů vyvolal velkou odezvu v celé zemi.

nebývale vzrostly zejména v letech 1964 – 1967, stejně jako emigrace našich občanů i zájem o exilové organizace. Započalo omezování přebujelého státního aparátu, který přestal být poslušným nástrojem komunistického vedení. Do nemalých problémů se dostala armáda. Mezi důstojníky sílila nespokojenost se sociálním postavením vojáků i s centralistickým řízením armády aparátem KSČ. Demokratizační prvky pronikly i do justice, v níž sílil tlak na provedení právních úprav.⁷

Konec 60. let v Československu byl ve znamení další liberalizace. Stále více lidí cestovalo do zahraničí (a to i za západní hranici), vznikala nejrůznější občanská i zájmová sdružení a pokračoval proces prohlubování svobodné tvorby uměleckých děl. V komunistické straně byl zahájen tzv. obrodný proces, v jehož rámci byly kritizovány nejrůznější chyby v její politice.

---

⁷ *Období destabilizace v Československu (1953-1960)* [online]. [cit. 12. 10. 2017]. Dostupné z: <http://www.edejiny.cz/liberalizace-rezimu-1960-%E2%80%93-19671968/>

2.1 Přezkum nezákonností – činnost velkých komisí v 50. a 60. letech

2.1.1 Barákova komise

Jak bylo uvedeno výše, některé oběti trestní represe z 50. let byly již na počátku 60. let amnestovány nebo rehabilitovány. První velkou komisí pro přezkoumání některých soudních rozhodnutí jmenovala KSČ v roce 1955. Byla vedena ministrem vnitra Rudolfem Barákem, řízena a kontrolována ÚV KSČ a pracovala v utajení. Tzv. *Barákova komise*, ostatně stejně jako další pozdější výbory, se věnovala téměř výlučně vysoce postaveným komunistům. K bezpráví páchanému na řadových občanech, které KSČ dostala za mříže a na popraviště, se stavěla lhostejně. Její hledisko bylo třídní a ideologické; tento přístup zachovaly i komise z uvolněnějších let 1968 a 1969.⁸

Barákova skupina prostudovala údajně na 150 000 stran dokumentačního materiálu. Uvedla, že na přelomu 40. a 50. let určoval rozsah trestu ministr spravedlnosti Alexej Čepička a jeho náměstek Karel Klos, soud pouze plnil jejich příkaz. Zpráva zároveň zdůraznila, že tato zvyklost nikterak neovlivnila rozhodování soudů. Uvedla také, že prověření případů má sloužit k upevnění diktatury proletariátu. Komise se prakticky nezabývala nezákonností vyšetřovacích postupů či postupu soudu, ale úvahou, zda byla správně stanovena výše trestu – rozsudky v podstatě potvrdila nebo zmírnila. Šlo tak spíše o jakousi formu kontroly rozsudků než o rehabilitaci.

2.1.2 Kolderova komise

Druhá velká komise, jíž předsedal tajemník ÚV KSČ Drahomír Kolder, úřadovala od září 1962 do roku 1963. Tzv. *Kolderova komise* přešetřila zákonnost procesů s vysokými straníky do roku 1954 a správnost vynesenech rozsudků (fakticky vzato hledala chyby první komise). Ani druhý výbor nemohl být nestranný, neboť v něm zasedli a jeho výsledky hodnotili (podobně jako v případě Barákovy komise) lidé svázaní s procesy. Komise nezpochybnila činnost soudů a prokuratury, upozornila však (podobně jako Rudolf Barák) opětovně na fakt, že do práce soudů zasahovali vysocí funkcionáři ministerstva vnitra a dalších úřadů. Doložila také, že procesy se straníky byly vykonstruované. Díky jejím závěrům

---

⁸ VEJRAŽKA, Lubomír. *Nezhojené rány národa*. 1. vyd. Praha. Nakladatelství Miloš Uhlíř – Baset, 2012.

„padli“ někteří vysoce postavení pracovníci v soudnictví a StB, hledání odpovědnosti mezi předními straníky se však Kolderova skupina téměř vyhnula. Také odpovědnost KSČ nechala bez povšimnutí. Jestliže její zpráva ukázala na bezpráví, pak jen tehdy, týkalo-li se komunistů, jimž vymohla soudní rehabilitaci. Řadoví občané, zasažení zvlášť KSČ, opět zůstali přehlíženi.

Pro úplnost je třeba dodat, že v roce 1963 působila ještě tzv. *barbabitská komise*, jejíž působnost a rozsah práce byly mnohem menší než činnost předchozích i pozdějších výborů. Zabývala se pouze slovenskými straníky Gustávem Husákem, Ladislavem Novomeským a dalšími odsouzenými za tzv. buržoazní nacionalismus. Tyto osoby byly plně rehabilitovány.

2.1.3 Pillerova komise

Třetí velkou komisi, jež vznikla v dubnu 1968, řídil tajemník střeďočekského krajského výboru KSČ Jan Piller. Na její ustavení mělo bezpochyby bezprostřední vliv uvolnění v roce 1968, kdy se ve sdělovacích prostředcích (novinách, rozhlase i televizi) objevily příklady bezpráví v 50. letech. Řada lidí včetně straníků se začala ptát po odpovědnosti konkrétních osob, objevily se úvahy o rehabilitaci odsouzených. Komise měla v první řadě opět řešit rehabilitaci straníků, ti však již byli v roce 1968 oficiálně ospravedlněni. Její záběr se proto rozšířil i na objasnění důvodů nezákonností a označení odpovědnosti. Pillerovi lidé ke své činnosti přistoupili zpočátku odvážně a činorodě, po invazi v srpnu 1968 šla však nestrannost postupně stranou. Z výstupů komise byl podvědomě zřejmý jasný způsob uvažování a leitmotiv jejich činnosti: hlavně žádná kritika, křivé slovo proti SSSR nebo vedoucí úloze KSČ; není žádoucí uveřejňovat všechny skutečnosti (a už vůbec ne ty otřesné). V únoru 1969 skupina po několika úpravách vydala opatrnou zprávu a předala ji Alexandru Dubčekovi. Po jeho sesazení a nahrazení Gustávem Husákem ÚV KSČ zprávu odmítl. Tím komise skončila a s ní i snaha KSČ objasnit fakta 50. let.⁹

---

⁹ VEJRAŽKA, Lubomír. *Nezhojené rány národa*. 1. vyd. Praha. Nakladatelství Miloš Uhlíř – Baset, 2012.

2.1.4 Bayerova komise

Komise Generální prokuratury vedená Karlem Bayerem působila od února 1969 a mapovala nezákonnosti, které měla na svědomí prokuratura. Ve svých materiálech konstatovala podíl prokuratury na pochybeních v 50. letech a tehdejší neochotu úřadů vše přiznat a napravit křivdy, popsala i některé aspekty protiprávní činnosti StB, krátce zmínila i příklady mučení (bez jakéhokoli důkladného vyličení), zmínila přímý vliv ministerstva spravedlnosti a nevynechala ani obvyklou praxi určovat rozsudky před skončením soudního řízení. Po vydání první zprávy v červenci 1969 poznamenaly i tuto komisi politické změny v Československu a komise tak ukončila svou činnost, aniž by byly výsledky její práce zpřístupněny veřejnosti. Avšak ani tato zpráva jednoznačně neodsoudila nelidskost, sledovala jen porušení zákonů a nařízení, které však byly samy o sobě protiprávní. Na určitých místech dokonce ospravedlňovala páchané bezpráví výjimečnou situací a potřebou diktatury proletariátu. Nesouhlas s komunistickou stranou či její kritika byly i nadále považovány za nepřipustné jednání, které mělo za následek represí.

2.2 Konec 60. let

Klíčovým momentem ve vývoji komunistického systému v Československu byl právě rok 1968, kdy došlo k pokusu o strukturální reformu sovětského typu socialismu. Ten však končí neúspěšně – po zásahu armád pěti zemí Varšavské smlouvy¹⁰ 21. srpna 1968 nastává nová etapa tzv. *normalizace* nebo reálného socialismu. Stabilizace režimu začala tím, že představitelé reformní KSČ, odvezení do Moskvy, podepsali (s čestnou výjimkou Františka Kriegela¹¹) tzv. *Moskevský protokol*, v němž slíbili poslušnost vůči direktivám svého „řídícího centra“. Brzy poté, 16. října 1968, byla podepsána smlouva „o dočasném pobytu sovětských vojsk“¹², uzákoňující přítomnost okupační armády na území Československa (pro tehdy hlasovalo 228 poslanců Národního shromáždění, 10 se zdrželo a pouze 4 byli proti). Postupně docházelo k výměně zkompromitovaných komunistických politiků (z pohledu politbyra KSSS) za novou, neostalinistickou kolaborantskou garnituru. 17. dubna 1969 byl do funkce generálního tajemníka KSČ zvolen Gustáv Husák, klíčová postava normalizačního režimu.

Na přelomu let 1968 a 1969 se začala ve společnosti projevovat rezignace. Normalizace, nová etapa vývoje komunistického režimu po srpnu 1968, probíhala v několika fázích a její rysy se proto dotvářely postupně. Československo v tomto období díky "dočasné" přítomnosti sovětských vojáků přestalo být fakticky suverénním státem. Příslušná mezinárodní smlouva o pobytu sovětských vojsk na území ČSSR byla zjevně uzavřena pod nátlakem a hrozbou použití síly, navíc po internaci (či únosu) československých ústavních činitelů do Moskvy. Krátce po invazi zemí Varšavského paktu do Československa, která ukončila liberální reformy Pražského jara, byl v září 1968 schválen zákon č. 127/1968 Sb., o některých přechodných opatřeních v oblasti tisku a ostatních hromadných

---

¹⁰ *Varšavská smlouva* (oficiálně „Smlouva o přátelství, spolupráci a vzájemné pomoci“) byl vojenský pakt evropských zemí tzv. východního bloku, existující v letech 1955 až 1991. Členskými státy byla Albánská lidová republika (do roku 1968), Bulharská lidová republika, Československá republika (později ČSSR), Maďarská lidová republika, Německá demokratická republika (od roku 1956), Polská lidová republika, Rumunská republika a Svaz sovětských socialistických republik (SSSR). Albánie smlouvu na protest proti intervenci armád členských zemí do Československa vypověděla. Intervence se nezúčastnilo ani Rumunsko.

¹¹ Jeden ze čtyř poslanců, kteří v roce 1968 hlasovali proti smlouvě o dočasném rozmístění sovětských vojsk na našem území. Kriegel byl ještě v roce 1968 vyloučen z ÚV KSČ a o rok později zbaven funkce poslance a vyloučen ze strany. Patřil mezi první signatáře Charty 77.

¹² Smlouva mezi ČSSR a SSSR o dočasném pobytu vojsk ze dne 16. 10. 1968, podepsaná Alexejem Kosyginem a Oldřichem Černíkem. Smlouva byla poté ratifikována Národním shromážděním - pro bylo 228 poslanců, 10 se jich zdrželo hlasování a 4 zvedli ruku proti (František Kriegel, František Vodsloň, Gertruda Sekaninová-Čákrťová a Božena Fuková).

sdělovacích prostředků, který zrušil ust. § 17 zák. č. 84/1968 Sb. o nepřipustnosti cenzury. Na základě tohoto zákona byly rovněž zřízeny dva samostatné cenzurní úřady: Úřad pro tisk a informace a Slovenský úřad pro tisk a informace. Úkolem těchto cenzurních orgánů bylo kontrolovat sdělovací prostředky a zajistit, aby nebyly zveřejňovány žádné informace, které byly v rozporu s důležitými zájmy vnitřní nebo zahraniční politiky státu.¹³

Po demonstracích a protestech v Praze, Brně a Liberci ve dnech 18. - 21. srpna 1969, kdy Lidové milice zastřelily pět lidí¹⁴, vydalo předsednictvo Federálního shromáždění v srpnu 1969 zákonné opatření č. 99/1969 Sb., o některých opatřeních nutných k upevnění a ochraně veřejného pořádku, které usnadňovalo perzekuce (tzv. „pendrekový zákon“) – viz podrobněji kap. 4.1 této práce. Toto zákonné opatření zavedlo nové skutkové podstaty trestných činů a přestupků (např. stanovilo, že propustit z práce či vyloučit ze studia lze každého, kdo svou činností narušuje socialistický společenský řád; pracovní poměr učitele bylo možno okamžitě zrušit, jestliže vychovává svěřenou mládež proti zásadám socialistické společnosti a její výstavby apod.)¹⁵. Opatření umožňovalo tvrdě postihovat kohokoli, kdo svou činností „narušoval socialistický společenský řád“.¹⁶

V říjnu 1969 bylo schváleno vládní nařízení č. 114/1969 Sb., které konkretizovalo, v jakých případech lze odeprít vydání cestovního pasu, a dále vyhláška ministerstva vnitra a zahraničních věcí č. 115/1969 Sb., kterou se upravila platnost výjezdních doložek. V důsledku přijetí těchto podzákoných právních norem se výrazně zhoršila situace těch, kteří zvažovali emigraci a dosud se pro ni nerozhodli, nebo těch, kteří pobývali dlouhodobě v zahraničí a podle uvedených předpisů byli povinni vrátit se do své země původu pod hrozbou výrazných sankcí. Byla také rozšířena možnost konfiskace majetku, s níž byl spojen i zánik práva osobního užívání bytu podle zákonného opatření předsednictva Federálního shromáždění č. 15/70 Sb., o zániku práva osobního

---

¹³ BERKOVEC, Jiří. *Politické procesy v ČSSR v období normalizace 1969-1989*. Plzeň, 2012. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni. Fakulta právnická. Vedoucí práce Karolina Adamová.

¹⁴ UHL, Petr. *Práva a nespravedlnost očima Petra Uhla*. 1. vyd. Praha. C.H. Beck, 1998, str. 7. ISBN 978-80-17-9208-6.

¹⁵ BOBEK, Michal, MOLEK, Pavel, ŠIMÍČEK, Vojtěch. *Komunistické právo v Československu - kapitoly z dějin bezpráví*. 1. vyd. Brno. Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2009, str. 138. ISBN 978-80-210-4844-7.

¹⁶ Viz § 4 zákonného opatření.

užívání bytu a vyklizení bytu občanů, kteří se protiprávně zdržovali mimo území ČSSR.

Důsledkem účinnosti nové právní úpravy omezující svobodu pobytu a pohybu i dalšího společenského vývoje byla další, o poznání větší vlna masové emigrace.¹⁷ Dle odhadů Jána Gronského emigrovalo z Československa ve dvou hlavních vlnách po únoru 1948 a po invazi v roce 1968 na 500 000 lidí. Opuštění republiky zasáhlo zejména inteligenci, jejíž podíl na emigraci byl oproti ostatním skupinám asi 2,5krát větší¹⁸.

10. prosince 1970 schválilo nové vedení ÚV KSČ dokument nazvaný *Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu*, který popisoval a interpretoval události Pražského jara a intervence vojsk Varšavské smlouvy. Tento dokument, který platil beze změny až do roku 1989, představoval závaznou směrnici pro výklad událostí v Československu¹⁹ a pro dění ve straně i ve státu. V období 70. a 80. let byl používán jako nástroj politické výchovy ve školách a dalších vzdělávacích institucích.

Zásadním způsobem se změnilo postavení všech sil společnosti. Byla znovu obnovena propaganda i cenzura. Komunistická strana Československa se opět přeměnila v byrokraticko-centralistickou organizaci, která se stala poslušným nástrojem Moskvy. Nové vedení KSČ v čele s Gustávem Husákem se soustředilo na odstranění reformistů a všech podporovatelů obrodného procesu od moci a z veřejného života vůbec. 5. března 1970 byla zahájena výměna stranických legitimací. Prověřkové komise, jejichž členy byli vesměs staří stalinští dogmatici, na základě odpovědí na jejich otázky pak dotyčným prověřovanému členovi dali buď novou legitimaci, nebo ho vyškrtili či vyloučili z řad komunistické strany. Dne 26. června 1970 byl z KSČ vyloučen i poslední symbol „Pražského jara“, Alexander Dubček. Bilance tzv. výměny stranických průkazů (tedy stranických čístek) byla následující: počet členů strany před čistkami činil 1 535 000 členů. Nové stranické legitimace nedostalo 326 000 osob. Spolu s těmi, kteří odešli ze strany dobrovolně, opustilo stranu asi 470 000 členů. Téměř ve všech případech

---

¹⁷ BERKOVEC, Jiří. *Politické procesy v ČSSR v období normalizace 1969-1989*. Plzeň, 2012. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni. Fakulta právnická. Vedoucí práce Karolina Adamová.

¹⁸ GRONSKÝ, Ján. *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa. 2. díl, 1945-1960*. 1. vyd. Praha. Karolinum, 2005, str. 237. ISBN 978-80-246-1210-2.

¹⁹ Dokument ve zkratce konstatuje, že se Československo od ledna 1968 nachází v krizi a že vstup zemí vojsk Varšavské smlouvy byl bratrskou pomocí.

následovaly i existenční postihy.²⁰ Současně probíhaly čistky i mezi nestraníky a intelektuály. Došlo k obnovení kádrového pořádku, ze zaměstnání bylo vyhozeno několik set tisíc lidí. Vznikla tak početná vrstva občanů, kteří neměli stejná práva jako ostatní – nesměli např. vykonávat určitá zaměstnání, zastávat vedoucí funkce, jejich příjmy nesměly přesáhnout jistou hranici, jejich děti nemohly studovat apod.²¹

Normalizační režim se rovněž vrátil k pouhému formálnímu potvrzování svého mocenského monopolu v manipulovaných volbách, přičemž opustil dílčí demokratické prvky z 2. poloviny 60. let. K volbám navíc přistoupil teprve tehdy, když si byl jist jejich hladkým průběhem. Na základě ústavních zákonů č. 117/1969 Sb. a 43/1971 Sb. bylo prodlouženo volební období tak, že se první volby po sovětské okupaci uskutečnily až ve dnech 26. a 27. 11. 1971, tedy v době, kdy bylo jisté, že se politická situace v zemi normalizovala a komunistická moc konsolidovala.²²

V červnu 1968 byl schválen zákon č. 82/1968 Sb., o soudní rehabilitaci. Na základě tohoto právního předpisu měla neoprávněně trestaná osoba nárok na zrušení rozsudku či jiného rozhodnutí, zveřejnění své nevinny, zahlazení potrestání a náhradu škody; bylo také možno vyvodit odpovědnost vůči osobám, které se na vynesení původního odsuzujícího rozsudku podílely. Faktická implementace zákona č. 82/1968 Sb., o soudní rehabilitaci, však byla omezena novelizací provedenou zákonem č. 70/1970 Sb. i faktickým zastavením aktivit v dalším pokračování rehabilitací.²³

---

²⁰ KŘIVKA, Zdeněk. *Komunismus ve dvacátém století očima jeho obětí*. 1. vyd. Praha. Konfederace politických vězňů. 2009.

²¹ OTÁHAL, Milan. Programová orientace disentu. In: BLAŽEK, Petr, ed. *Opozice a odpor proti komunistickému režimu v Československu 1968-1989*. Praha: Dokořán, 2005, s. 25. ISBN 80-7363-007-9.

²² BERKOVEC, Jiří. *Politické procesy v ČSSR v období normalizace 1969-1989*. Plzeň, 2012. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni. Fakulta právnická. Vedoucí práce Karolina Adamová.

²³ BOBEK, Michal, MOLEK, Pavel, ŠIMÍČEK, Vojtěch. *Komunistické právo v Československu - kapitoly z dějin bezpráví*. 1. vyd. Brno. Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2009, str. 135. ISBN 978-80-210-4844-7. In: BERKOVEC, Jiří. *Politické procesy v ČSSR v období normalizace 1969-1989*. Plzeň, 2012. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni. Fakulta právnická. Vedoucí práce Karolina Adamová.

2.3 Období posttotalitarismu a socialistické diktatury

Krátce po vyvrcholení procesu normalizace zaslala v lednu 1977 skupina československých občanů tehdejšímu generálnímu tajemníku KSČ a prezidentu Gustávu Husákovi tzv. *Prohlášení Charty 77*. Na vznik Charty 77 měl zásadní vliv zahraničněpolitický vývoj, zejm. pak helsinský proces zahájený Konferencí o bezpečnosti a spolupráci v Evropě (1975), přijetí a vyhlášení Mezinárodního paktu o lidských a občanských právech ve Sbírce zákonů (pod č. 120/1976 Sb.) a politický trestní proces vedený proti členům skupiny *Plastic People of the Universe*. Pojem Charty 77 označoval jak politický dokument z ledna 1977, tak hnutí upozorňující i řadou následně vydaných sdělení na skutečnost, že režim porušuje vlastní vnitrostátní i mezinárodní právní závazky²⁴.

Pro československou právní kulturu je klíčové, že většina argumentů, které byly uvedeny v Chartě 77, byly svou povahou argumenty právními. Její signatáři po státní moci požadovali, aby dodržovala mezinárodní závazky plynoucí z Mezinárodního paktu o lidských a občanských právech, k nimž se sama zavázala. Signatáři Charty prováděli rekapitulaci jednotlivých práv a poukazovali na jejich nedodržování.

Hnutí Charty se částečně překrývalo s dalšími platformami odpůrců komunistického režimu, které vznikly v prostředí Charty, jakou byl např. Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných (VONS), Hnutí za občanskou svobodu, *Revolver Revue*, samizdatová edice *Petlice* Ludvíka Vaculíka a celá řada dalších. Opoziční aktivity ve svých počátcích nevyvolávaly potřebu přijetí speciální právní úpravy - tehdejší mocenské orgány si pro perzekuci nepříliš početné skupiny disidentů vystačily s dosavadními právními nástroji.²⁵ K výraznější reakci režimu došlo až poté, kdy s ohledem na politický vývoj v celém regionu východní Evropy začaly nabývat projevy odporu k režimu masovějšího charakteru. Těsně po tzv. *Palachově týdnu*²⁶ byl dne 14. února 1989 schválen tzv. "pendrekový zákon"²⁷ -

²⁴ Bobek, cit. výše, viz pozn. č. 6, str. 140.

²⁵ BERKOVEC, Jiří. *Politické procesy v ČSSR v období normalizace 1969-1989*. Plzeň, 2012. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni. Fakulta právnická. Vedoucí práce Karolina Adamová.

²⁶ *Palachův týden* („palachiáda“) bylo označení pro sérii občanských nepokojů na Václavském náměstí v Praze na počátku roku 1989, které byly prvním signálem blížícího se konce komunistické vlády v Československu. Pět dní trvající protesty byly největším projevem občanského odporu proti totalitnímu režimu od jeho stabilizace na počátku 70. let.

²⁷ Stejně tak se neformálně přezdívalo zákonnému opatření č. 99/1969 Sb., které přijalo předsednictvo Federálního shromáždění pod vedením Alexandra Dubčeka 22 srpna 1969, údajně

zákonné opatření předsednictva Federálního shromáždění č. 10/1989 Sb., k ochraně veřejného pořádku, kterým byla doplněna nová skutková podstata přečinu (vyhotovení a rozšiřování tiskoviny narušující svým obsahem zájem socialistického státu na zachování veřejného pořádku) a byly také zvýšeny sazby finančních sankcí. Je příznačné, že předmětné zákonné opatření bylo schváleno, vyhlášeno a nabylo účinnosti ve stejný den tak, aby bylo možné jej bezodkladně použít.

---

na přechodnou dobu (do konce roku 1969) a které zpříšňovalo tresty za komunistické projevy (viz výše).

2.4 Normalizace a její povaha

Vzhledem k aktuálnosti tématu si autor práce na tomto místě dovolil malé zamyšlení. Historici se shodují, že interpretace normalizace je pro výklad moderní historie i polemiku s ním zcela klíčová. Co vlastně *normalizace* byla? Snad nejjednodušeji by se dala označit za návrat KSČ k diktatuře sovětského typu počínající okupací vojsk Varšavské smlouvy v srpnu 1968 a končící listopadovým převratem v roce 1989.

Normalizace se v současnosti často interpretuje a hodnotí sama o sobě, resp. ve vztahu k obrodnému procesu roku 1968 a Pražskému jaru. Jak už autor naznačil výše, je však klíčové si uvědomit její kontinuitu s předchozím – poúnorovým – režimem. Historik Jaroslav Cuhra to před několika lety pregnantně vyjádřil v diskusním pořadu České televize *Historie.cs*: „*Všechna klíčová pravidla a zákony se nerodily v normalizaci, Husák nebuduje nějaký jiný systém. Pouze oprašuje a znovu uvádí do chodu systém, který byl vytvořen v padesátých a částečně šedesátých letech. A to obsahuje celou tu širokou škálu, od kádrových pořádků, nomenklatury až po trestní zákoník a řadu dalších věcí. Čili u normalizace je klíčovým problémem to, že když se vytrhne z kontextu, vypadá jako z Marsu. Jakmile se ale zařadí do děje od února 1948, vypadá srozumitelněji.*“²⁸

Připustíme-li, že existuje kontinuita mezi poúnorovým a posrpnovým režimem, vyvstává otázka, zda je možné normalizaci podřadit pod pojem *totalitní systém*. Na definici totalitarismu nepadá mezi politology přesná shoda, nejčastěji se uvádí 5 klíčových atributů totality:²⁹

1) *Fenomén totalitarismu patří k režimu, který poskytuje jedné straně monopol na politickou činnost*

Tato podmínka byla v období normalizace splněna – přestože sice vládla „Národní fronta“, podíl lidové a socialistické strany byl pouhou formalitou; vůdčí úloha KSČ, jež byla vepsána do Ústavy, byla zcela nepochybná.

2) *Monopolní strana je vedena či vyzbrojena ideologií, které přikládá absolutní autoritu a která se v důsledku toho stává oficiální pravdou*

²⁸ CUHRA, Jaroslav. In: *Historie.cs - Důvěřuj, ale prověřuj. Jak se kádrovalo v dobách totality* [publicistický cyklus České televize]. ČT24 18. 9. 2013 00:12

²⁹ ARON, Raymond. *Demokracie a totalitarismus*. 2. vyd. Brno: Atlantis, 1993. ISBN 80-7108-064-0.

Státní (komunistická) ideologie byla v průběhu normalizace plně obnovena a uplatňována, existovaly i její závazné předpisy (*Poučení z krizového vývoje* – viz výše), lidé byli de facto pravidelně nuceni k tomu, aby ideologii deklarovali svoji podporu. Stát se nepřetržitě po celou dobu (i v 80. letech) snažil se svou ideologií pronikat do sféry soukromého života občanů, vnucoval ji rodinám, dětem ve škole, podřizoval jí zájmová sdružení.³⁰

3) *K šíření této oficiální pravdy si pak stát vyhrazuje dvojitý monopol: monopol prostředků násilí a monopol prostředků přesvědčování. Všechny komunikační prostředky, rádio, televize, tisk, jsou řízeny a ovládány státem a těmi, kdo ho zastupují*

- Monopol prostředků násilí byl po okupaci v nezbytně nutném rozsahu obnoven. Skutečností zůstává, že v ČSSR po roce 1968 nebyl zaveden stejně tvrdý a plošný teror jako po únoru 1948, ale ve zlomené společnosti zbavené elit, která už za sebou měla předchozí dvě dekády rudé diktatury, již nebyl brutální teror zapotřebí – nahrazoval jej dohled, čistky, perlustrace, šikana. K prostředkům násilí patřilo i soudnictví, které podléhalo politickým direktivám. Monopol na prostředky masové komunikace byl obnoven a zůstal nadále v platnosti až do roku 1989 (narušován byl pouze zahraničním vysíláním a samizdatovou produkcí). Veškerá média podléhala pečlivému dozoru.

4) *Většina ekonomických a profesních aktivit je podřízena státu a stává se jistým způsobem součástí státu samého. Protože stát je neoddělitelný od své ideologie, je většina ekonomických a profesních aktivit zabarvena oficiální pravdou.*

- I tento znak totalitarismu normalizační režim naplňuje. Lze dodat, že každý pracující občan v Československu byl vtažen do systému do takové míry, že se prakticky stával součástí režimu – s několika málo výjimkami byl každý zaměstnanec zaměstnancem státu, na každého byly vedeny kádrové

---

³⁰ DRDA, Adam. *Normalizace – co to bylo?* In: DRDA, Adam a Karel STRACHOTA, ed. *Naše normalizace*. Praha: Člověk v tísni, 2011. ISBN 978-80-87456-11-8.

materiály, existovala obecná povinnost vyplňovat požadované dotazníky; v exponovanějších profesích občané slibovali věrnost státnímu zřízení, kariérní postup každého jedince byl podmíněn nezbytnými veřejnými projevy loajality.³¹

5) *Protože všechno je státní činnost a protože každá činnost je podřízena ideologii, je chyba, které se někdo dopustí v ekonomické nebo profesní činnosti, současně chybou ideologickou. Odtud vyplývá nakonec politizace, ideologické přehodnocení všech možných chyb jednotlivců a jako závěr teror policejní i ideologický.*

- V tomto směru si vládnoucí aparát počínal za normalizace selektivně. Ideologizace osobních či profesních selhání se rozhodně masově neuplatňovala důsledně, byla však ve společnosti trvale přítomná. Krádež byla často kvalifikována jako trestný čin „rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví“, jedinec byl cejchován tím, že „nežije životem řádného člena socialistické společnosti“; pokud stát trestal meloucháře, kvalifikoval toto jednání jako „nedovolené podnikání“ apod.

Na základě výše uvedených charakteristik lze konstatovat, že normalizace představovala návrat totalitního státu sovětského typu, byť v silně modifikované a postupně „zmodernizované“ variantě. Je proto možné dle mého soudu označit normalizační režim za režim totalitní.

---

³¹ DRDA, Adam. *Normalizace – co to bylo?* In: DRDA, Adam a Karel STRACHOTA, ed. *Naše normalizace*. Praha: Člověk v tísni, 2011. ISBN 978-80-87456-11-8.

3. Politická perzekuce za komunistického režimu v Československu

3.1 Pojmové vymezení

Z hlediska účelu a vymezeného předmětu této práce považuje autor za důležité definovat termín „politická perzekuce“.

Pojem perzekuce ve vztahu k totalitnímu režimu v Československu v letech 1948 až 1989 je zmíněn v zákoně č. 198/1993 Sb., o protiprávnosti komunistického režimu a odporu proti němu. V ustanovení § 1 písm. a) tohoto předpisu, který má z velké části převážně deklaratorní (proklamativní) charakter, se praví, že *„komunistický režim a ti, kteří ho aktivně prosazovali, upíral občanům jakoukoliv možnost svobodného vyjádření politické vůle, nutil je skrývat své názory na situaci ve státě a společnosti a nutil je veřejně vyslovovat svůj souhlas i s tím, co považovali za lež nebo zločin, a to perzekucemi nebo hrozbou perzekucí vůči nim samotným, jejich rodinám a blízkým“*. Ustanovení §1 odst. b) stanoví, že režim *„... systematicky a trvale porušoval lidská práva, přičemž zvláště závažným způsobem utlačoval některé politické, sociální a náboženské skupiny občanů.“* V ustanovení § 1 odst. c) je dále konstatováno, že komunistický režim včetně těch, kteří jej aktivně prosazovali, *„... porušoval základní zásady demokratického právního státu, mezinárodní smlouvy i své vlastní zákony a prakticky tím postavil vůli a zájmy komunistické strany a jejich představitelů nad zákon.“* Ustanovení § 1 odst. d) podává demonstrativní výčet mocenských nástrojů, které komunistický režim používal k perzekuci občanů. Činil tak zejména tím, že:

- je popravoval, vraždil a žalářoval ve věznicích a táborech nucených prací, při vyšetřování a v době žalářování vůči nim používal brutální metody včetně fyzického a psychického mučení a vystavoval je nelidským útrapám;
- zbavoval je svévolně majetku a porušoval jejich vlastnická práva;
- znemožňoval jim výkon zaměstnání, povolání nebo funkce a dosažení vyššího nebo odborného vzdělání;
- zabraňoval jim svobodně vycestovat do zahraničí či vrátit se svobodně zpět;

- povolával je k výkonu vojenské služby v Pomocných technických praporech a Technických praporech na neomezenou dobu.

Komunistický režim ve smyslu ustanovení § 1 písm. e) „*neváhal pro dosažení svých cílů páchat zločiny, umožňoval jejich bezrestné páchání a poskytoval neoprávněné výhody těm, kteří se na perzekucích a zločinech podíleli.*“ § 2 odst. 1 Zejména pro skutečnosti uvedené v ust. § 1 odst. 1 předmětného zákona o protiprávnosti komunistického režimu a odporu proti němu lze konstatovat, že „*režim založený na komunistické ideologii, který rozhodoval o řízení státu a osudech občanů v Československu od 25. února 1948 do 17. listopadu 1989, byl zločinný, nelegitimní a zavrženíhodný.*“³²

Pojem politické perzekuce však není možné ztotožnit s perzekucí jako takovou, která je pojmem obecnějším, širším. Americký profesor Scott Rempell, vyučující imigrační a azylové právo na právnické fakultě v texaském Houstonu, ve své stati „*Defining Persecution*“³³ (Jak definovat perzekuci) naráží na termín perzekuce v souvislosti s fenoménem migrace a uprchlictví. Definuje jej jako „*nelegitimnost a újmu, jejíž závažnost přesahuje újmu způsobenou jinak legitimním zacházením*“. Rempell však zároveň prohlašuje, že „*není možné, aby jakákoli definice perzekuce postihla veškeré myslitelné způsoby její realizace, neboť lidé od nepaměti vykazují nekonečnou invenci a schopnost hledat nové a nové způsoby, jak působit utrpení jiným lidským bytostem.*“³⁴

Lze konstatovat, že definiční znaky perzekuce podle Rempella jsou ve vztahu ke komunistickému režimu v Československu splněny.³⁵ Nelegitimnost je obsažena v ustanovení § 2 odst. 1 zákona o protiprávnosti komunistického režimu, který pro důvody obsažené v § 1 zákona prohlašuje režim založený na komunistické ideologii, jenž rozhodoval o řízení státu a osudech občanů v Československu v období od 25. 2. 1948 do 17. 11. 1989, za zločinný, nelegitimní a za zavrženíhodný.

---

³² Viz § 2 odst. 1 zákona č. 198/1993 Sb., o protiprávnosti komunistického režimu a odporu proti němu.

³³ REMPELL, Scott. *Defining Persecution*. Utah Law Review [online] October 8th, 2011. Vol. 2013, No. 1, 2013. [cit. 14. 10. 2017]. Dostupné z: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1941006.

³⁴ Tamtéž.

³⁵ HLAVÁČEK, Radim. *Právní formy politické perzekuce v ČSR v období komunistické totality*. Praha, 2016. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta. Vedoucí práce Jan Kuklík.

Druhý definiční znak, tedy újma, jejíž závažnost je vyšší než újma způsobená legitimním zacházením, je rovněž splněn. Předmětný právní předpis se vypořádává s problematikou způsobené újmy v ustanovení § 1 odst. 1 písm. d), kde konstatuje, že komunistický režim a ti, kteří jej aktivně prosazovali, používal k perzekuci občanů veškerých mocenských nástrojů. Zákon mezi tyto nástroje demonstrativně zařazuje vraždy, popravky, žalářování ve věznicích a táborech nucených prací, použití brutálních metod včetně fyzického a psychického mučení a vystavování nelidským útrapám při vyšetřování a v době žalářování (trestněprávní formy politické perzekuce), svévolné zabavování majetku a porušování vlastnických práv (majetkově-právní formy politické perzekuce), znemožnění výkonu zaměstnání, povolání nebo funkce a dosažení vyššího nebo odborného vzdělání (ekonomicko-právní formy politické perzekuce, pracovněprávní formy politické perzekuce a perzekuce v oblasti sociálního zabezpečení), zabraňování svobodnému vycestování do zahraničí a návratu zpět, povolávání k výkonu vojenské služby v Pomocných technických praporech a Technických praporech na neomezenou dobu (administrativně-právní formy politické perzekuce). Přestože je výše uvedený výčet různých forem perzekuce výčtem příkladným (demonstrativním), je nepochybné, že takovéto jednání či zacházení s fyzickými osobami či skupinami osob lze označit jako působení závažné újmy, která svojí intenzitou výrazně překračuje újmu působenou legitimním zacházením.³⁶

Pojem politické perzekuce byl dále konkretizován i v judikatuře Ústavního soudu, a to v nálezu sp. zn. II. ÚS 515/01 ze dne 3. 6. 2003, jenž se dotýkal ústavní stížnosti ve věci zákona č. 229/1991 Sb., o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku. Ústavní soud zde dovodil, že „... *pojem 'politické perzekuce' má v důsledku přívlastku „politická“ relativní obsah, který je třeba v textu zákona o půdě jednoznačně upřesnit.*“ V předmětném nálezu Ústavní soud stanovil dva důvody politické perzekuce, založené na dikci ustanovení § 1 a § 3 zákona o protiprávnosti komunistického režimu a odporu proti němu, kdy se o politické perzekuci hovoří jednak v případě pronásledování dotyčné oběti pro příslušnost k určité politické, sociální nebo náboženské skupině, a dále také v

---

³⁶ HLAVÁČEK, Radim. *Právní formy politické perzekuce v ČSR v období komunistické totality*. Praha, 2016. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta. Vedoucí práce Jan Kuklík

případě pronásledování dotyčné oběti pro její demokraticky motivované politické a společenské jednání či postoje.

S odkazem na výše uvedené je tedy možné politickou perzekuci definovat jako nelegitimní způsobení závažné újmy příslušníkům vybraných politických, sociálních nebo náboženských skupin, event. případně jedincům pro jejich demokraticky motivované politické a společenské jednání či postoje. Adresátem politické perzekuce tak mohli být jedinci a skupiny nejen pro jejich reálné činy, ale také pro jejich samotnou existenci.³⁷

---

³⁷ Tamtéž.

3.2 Role politické perzekuce v mocenském systému

Politická perzekuce byla více než pouhou součástí politiky komunistického režimu, byla jeho neodmyslitelným trvalým atributem a fenoménem podmiňujícím jeho existenci. Je možné bez nadsázky konstatovat, že mezi nosnými sloupy komunistického režimu zaujímala politická perzekuce prvořadé místo.³⁸ Byla součástí oficiální politiky komunistické moci, postihovala všechny oblasti společnosti.

Komunistická moc používala politickou perzekuci dvojitým způsobem: za prvé jejím prostřednictvím trvale zasahovala celou společnost a vytvářela tak politické základy režimu. Šlo zejm. o úplnou likvidaci či výrazné omezení základních lidských práv a občanských svobod (včetně omezení práv politických) tak, jak je chránily a chrání mezinárodněprávní dohody a garantují demokratické režimy. Lze jmenovat např. svobodu náboženského vyznání, svobodu pohybu, svobodu tisku, shromažďovací právo, práva národnostních menšin, odborová práva, ochranu soukromého vlastnictví, právo svobodných voleb, nezávislou justici apod. Způsob i intenzita jejich potlačování zaznamenávaly během celého období existence komunistického režimu výkyvy. Jakékoli uvolnění poměrů, k nimž tu a tam docházelo, signalizovalo krizi režimu, nebo bylo již jejím výrazem.

Za další, politická perzekuce byla perzekucí přesně cílenou, pragmatickou a účelovou, odrážející momentální záměry moci, prostřednictvím níž prosazovala jednotlivé kroky své politiky k nastolení úplné nadvlády. Postihovala jak přímo konkrétní sociální vrstvy a politické skupiny, proti nimž byla namířena, tak rodiny a jednotlivce. Cílila na všechny subjekty, které odporovaly totalitní moci a společenským přeměnám i proti těm, o nichž se režim domníval, že by se nositeli odporu v budoucnu teprve stát mohli. S prodlužující se délkou trvání komunistického režimu se sice počet bezprostředně pronásledovaných osob snižoval (v 60. letech ve srovnání s lety padesátými, rovněž v 80. letech ve srovnání s polovinou let sedmdesátých), ve skutečnosti se však množství postižených z různých dob sčítalo. Vnitřní logika komunistického režimu v Československu měla za následek to, že k obětem režimu z prvních dvou dekád

---

³⁸ GEBAUER, František. *Soudní perzekuce politické povahy v Československu 1948 - 1989: (statistický přehled)*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1993. 236 s. ISBN 80-85270-24-2.

jeho trvání postupně přibývali i sami komunisté, jeho dřívější tvůrci a opory mocenského aparátu.³⁹

Kromě toho byla perzekuce jedním z hlavních nástrojů a zdrojů psychologie strachu, která postupovala celou společností. Všudypřítomnému (a často nevyřčenému) strachu byl vystaven, ať už vědomě či nevědomě, každý občan státu. Představitelé moci tento faktor úspěšně využívali jako stabilizační faktor režimu a efektivní zdroj manipulace s jedincem. Z hlediska sociálně-psychologických mechanismů je hlavní zásadou budování moci, strach, nejrůznější formy tyranie či jiná snaha vyvolat osobní poslušnost, případně i předstíranou nebo skutečnou servilnost. Strach je hlavním znakem pro vznik a udržování jakékoli diktatury u moci.⁴⁰

3.3 Masová nezákonnost

Elementárním předpokladem, či přesněji řečeno nástrojem politické perzekuce a její součástí zároveň, byla masová nezákonnost. Tato nezákonnost plynula ze skutečnosti, že zákony samotné byly v rozporu s právním cítěním i mezinárodněprávními pakty (zejm. v oblasti lidských práv a politických svobod), dále z faktu, že platným zákonům odporovala samotná nařízení vlády a úřadů, a v neposlední řadě i z toho, že politická rozhodnutí neústavních komunistických orgánů byla fakticky nadřazena ústavě, zákonům i nařízením. Ústavní orgány a úřady všech úrovní byly povinny řídit se směrnicemi a usneseními komunistických orgánů. V roce 1960 byla tato praxe zakotvena ústavním zákonem jako vedoucí úloha komunistické strany ve státě.

Do chaotického výkladu zákonných a podzákonných právních norem se promítala nízká úroveň právního vzdělání i osobní a skupinové zájmy zúčastněných osob. Masová nezákonnost měla pro život společnosti dalekosáhlé důsledky. Zásadní měrou přispěla k všeobecnému úpadku právního vědomí společnosti, ke ztrátě respektu a úcty řadových občanů v právo a právní stát i k vykonatelům a strážcům práva. Protože nezákonnost postupovala všechny oblasti společenského života, stala se pro většinu občanů každodenním a všudypřítomným jevem. Vzbuzovala u nich pocit vlastní bezmoci proti zvlá a

³⁹ GEBAUER, František. *Soudní perzekuce politické povahy v Československu 1948 - 1989: (statistický přehled)*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1993. 236 s. ISBN 80-85270-24-2.

⁴⁰ KABÁT, Jindřich. *Psychologie komunismu*. Praha: Práh, 2011. 470 s. ISBN 978-80-7252-347-4.

bezpráví, na které si zvykali. Hledali vlastní cestu ke spravedlnosti, jednou z nich se stala korupce.

Totalitní moc zrušila veškeré mechanismy přirozené kontroly a nahradila je svými kontrolními úřady a komisemi, jež byly podřízeny komunistickým orgánům.⁴¹ Byla také vyřazena nejdůležitější kontrola politického charakteru – svobodné volby. Jakmile rozsah nezákonnosti přerostl únosnou hranici i pro režim samotný a začal ohrožovat jeho představitele a vykonavatele, vyzývali od poloviny 50. let vedoucí komunistické instituce s jejich funkcionáři k dodržování zákonů a k tzv. „socialistické zákonnosti“.⁴² Účinek takových výzev byl omezený, neboť byly určeny zejména nižším mocenským orgánům a funkcionářům a omezovaly se pouze na jejich současné počínání. Hlavním problémem však byla skutečnost, že hranice zákonnosti či obsah „socialistické zákonnosti“ i nadále určovaly nepřislušné politické orgány, tj. komunistické instituce. Jako základní příčinu nezákonností vyhlásilo komunistické vedení slabé či chybné uplatňování její trestněprávní politiky, ve skutečnosti ji však udržovalo a posilovalo.

Výše zmíněný rozpor mezi závazky státu a skutečností (resp. platnými zákony) lze dobře ilustrovat na příkladu nedodržování mezinárodněprávních závazků, které Československá socialistická republika převzala ratifikací Mezinárodního paktu o občanských a politických právech (*International Covenant on Civil and Political Rights*). Tato mezinárodní smlouva byla přijata na zasedání Organizace spojených národů v New Yorku 19. prosince 1966 a doposud k ní přistoupilo 168 států. Smlouva svým obsahem navazovala na Všeobecnou deklaraci lidských práv. Československá republika tuto mezinárodní smlouvu sice ratifikovala spolu s Mezinárodním paktem o hospodářských, sociálních a kulturních právech již v roce 1968, rozhodným momentem však byla jejich ratifikace Federálním shromážděním a podpisem prezidentem republiky.⁴³ Pakt vstoupil v platnost na základě článku 49 23. března 1976, kdy zároveň vstoupil v platnost i pro Československou socialistickou republiku. Recepce obou mezinárodních paktů se vzápětí stala událostí zásadního

---

⁴¹ GEBAUER, František. *Soudní perzekuce politické povahy v Československu 1948 - 1989: (statistický přehled)*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1993. 236 s. ISBN 80-85270-24-2.

⁴² Takzvaná socialistická zákonnost byla zdůrazňována v politické praxi a odborné literatuře států socialistické soustavy. Tato zákonnost však byla v těchto státech porušována a sám její pojem byl pochybný. Socialistická zákonnost spočívala v tvorbě právních norem a v důsledném dodržování a plnění socialistických právních norem. Byla zajišťována politicky (vedoucí úlohou marxistickoleninské strany) a materiálně (odstraněním materiálních příčin porušování právních norem).

⁴³ BOBEK, Michal, Pavel MOLEK a Vojtěch ŠIMÍČEK. *Komunistické právo v Československu: kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2009. ISBN 978-80-210-4844-7.

významu, která ovlivnila další celospolečenský vývoj. Spolu s dalšími vnitrostátními (trestní řízení se skupinou Plastic People of the Universe) i mezinárodními faktory (Závěrečný akt Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě sdružující Kanadu, evropské státy a někdejší sovětské republiky v Zakavkazsku a střední Asii) vedla ke vzniku Charty 77. Hnutí se posléze přihlásilo k paktům jako k součásti československého právního řádu a vyzvalo vládnoucí režim, aby zahájil dialog k zahájení dialogu o dodržování základních lidských práv a svobod. Zajímavou srovnávací analýzu československého právního řádu, resp. stavu dodržování lidských práv v Československu ve vztahu k mezinárodním paktům, předložilo hnutí Charty 77 Federálnímu shromáždění a vládě a vládě ČSSR v únoru roku 1978.⁴⁴ 27. 4. 1978 byl založen Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných (VONS), jehož činnost spočívala v tom, že až do pádu komunistického režimu v listopadu 1989 sledoval a detailně mapoval případy osob, které byly trestně stíhány nebo vězněny za projevy svých občanských postojů, či se staly obětí policejní a justiční svévole. O sledovaných případech zevrubně shromažďoval všechny relevantní informace, seznamoval s nimi širokou veřejnost a aktivně se zasazoval o propuštění těchto osob na svobodu. Nad rámec toho usiloval také o poskytování pomoci rodinám, jejichž rodinní příslušníci byli uvězněni. V průběhu svého veřejného působení VONS vydal na 1121 sdělení, které byly publikovány v bulletinu *Informace o Chartě 77*

---

⁴⁴ Dokument Charty 77 č. 15/78 z 8. 2. 1978, pod nímž jsou podepsáni Jiří Hájek, Marta Kubišová a Ladislav Hejdlánek. Autorem analýzy byl podle svědectví Petra Uhla i bibliografické poznámky obsažené v dokumentu československý politik, diplomat a tehdejší mluvčí Charty 77, prof. Jiří Hájek.

„Konkrétní podněty:

V preambuli (Mezinárodního) paktu o občanských a politických právech se uvádí, že „smluvní strany uznávají přirozenou lidskou důstojnost a rovná a nezcizitelná práva všech členů lidské rodiny jako základ svobody, spravedlnosti a míru ve světě“, uznávají, že „tato práva se odvozují od přirozené lidské bytosti.“

Občanská a politická, jakož i další práva nejsou tedy státem občanům „darována“, stát se jejich „poskytnutím“ neomezuje ve „svých“ právech, nýbrž je tomu naopak: veškerá moc v ČSSR patří pracujícímu lidu, státní moc vykonává pracující lid zastupitelskými sbory, od nichž je teprve pravomoc ostatních orgánů odvozena (článek 2 Ústavy ČSSR).

Z toho vyplývají především dva důsledky:

- a) *Občan není „státním poddaným“, nýbrž právně rovnocenným partnerem státu a jeho orgánů;*
- b) *Stát může zasahovat do života občanů jen potud, pokud mu to právní řád (zahrnující i oba pakty) výslovně dovoluje; zbylá sféra života společnosti je sférou činností právně indiferentních, popřípadě sférou činností dovolených (zásada „co není právně zakázáno, je dovoleno“);*
- c) *Státní správa není činností vrchnostenskou, nýbrž společenskou službou, konanou v zájmu a ve prospěch občanské pospolitosti;*

Tyto zásady, vyplývající z celkové koncepce i jednotlivých ustanovení paktů (a ovšem i Ústavy ČSSR), by mělo Federální shromáždění ve své legislativní i politicko-kontrolní činnosti důsledně prosazovat.“

a dále šířeny prostřednictvím rozhlasového vysílání Hlasu Ameriky a Rádia Svobodná Evropa.⁴⁵

V určitých případech byly platné zákony Československé socialistické republiky dokonce v přímém rozporu se závazky vyplývajícími z přijetí Mezinárodního paktu o občanských a politických právech. Jako příklad je možné uvést ustanovení § 109 trestního zákona, jenž stanovil, že „*kdo bez povolení opustí území republiky, bude potrestán odnětím svobody na šest měsíců až pět let nebo nápravným opatřením nebo propadnutím majetku; stejně bude potrestán československý občan, který bez povolení zůstane v cizině.*“ V citovaném paktu však bylo výslovně garantováno, že „*každý může svobodně opustit kteroukoli zemi, i svou vlastní.*“⁴⁶

Tak flagrantní a bezprecedentní rozpor vnitrostátní právní normy s mezinárodním paktem byl však poměrně výjimečný. Mnohem častěji bylo bráněno praktické realizaci či výkonu práv, např. práva na svobodu projevu, některými trestněprávními ustanoveními na ochranu republiky, jako byl např. trestný čin pobořování⁴⁷ či podvracení republiky⁴⁸, případně zneužíváním do dnešní doby platného ustanovení trestného činu vyzvědačství.⁴⁹ Aplikace těchto ustanovení byla v praxi využívána ke kriminalizaci běžných aktivit tvořících nejrůznější formy realizace občanských a politických práv (např. shromažďovací právo, petiční právo, svoboda slova, právo na svobodný přístup k informacím apod.) Ustanovení trestného činu pobořování a podvracení republiky byla z trestního zákona brzy po pádu komunistického režimu v listopadu 1989 zákonem č. 457/1990 Sb. vypuštěna, podobně bylo zákonem č. 159/1989 Sb. významným způsobem revidováno i ustanovení o opuštění republiky (již v polovině prosince 1989).

---

⁴⁵ BOBEK, Michal, MOLEK, Pavel, ŠIMÍČEK, Vojtěch. *Komunistické právo v Československu - kapitoly z dějin bezpráví*. 1. vyd. Brno. Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2009. ISBN 978-80-210-4844-7.

⁴⁶ Článek 12 odstavec 2 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech.

⁴⁷ § 100 odst. 1 zákona č. 140/1961 Sb., trestní zákon: „*Kdo z nepřátelství k socialistickému a státnímu zřízení republiky nejméně 2 osoby pobořuje a) proti socialistickému a společenskému zřízení republiky, b) proti její územní celistvosti, obranyschopnosti nebo samostatnosti, nebo c) proti spojeneckým nebo přátelským vztahům republiky k jiným státům, bude potrestán odnětím svobody na šest měsíců až tři léta.*“

⁴⁸ § 98 odst. 1 zákona č. 140/1961 Sb., trestní zákon: „*Kdo z nepřátelství k socialistickému společenskému a státnímu zřízení provádí podvratnou činnost proti jejímu společenskému a státnímu zřízení, proti její územní celistvosti, obranyschopnosti nebo samostatnosti anebo proti jejím mezinárodním zájmům, bude potrestán odnětím svobody na jeden rok až pět let.*“

⁴⁹ § 105 odst. 1 zákona č. 140/1961 Sb., trestní zákon: „*Kdo vyzvídá státní tajemství s cílem vyzradit je cizí moci, kdo s takovým cílem sbírá údaje obsahující státní tajemství, nebo kdo státní tajemství úmyslně vyzradí, bude potrestán odnětím svobody na deset až patnáct let.*“

Nikterak výjimečná byla i snaha omezovat základní lidská práva a svobody zneužíváním správního práva. Ačkoli se právní předpis, který upravoval svobodu shromažďování před rokem 1989, podobně jako dnes opíral o princip ohlášení shromáždění (nikoli žádosti o povolení), předem ohlášené shromáždění bylo obvykle rozeznáno pod „zákonnou“ záminkou zachování veřejného pořádku nebo s účelovým a falešným odůvodněním, že uskutečnění takové akce by mohlo ohrozit či narušit plynulost silničního provozu.⁵⁰ Na jedné straně zde byly cítit zřejmé obavy představitelů státní moci z rostoucího vlivu občanské společnosti, na straně druhé tu figurovalo jakési „podmíněné“ pojetí občanských práv, které utvářely politickou praxi při dodržování, či spíše nedodržování lidských práv.⁵¹ Občanům byla zaručena svoboda projevu a shromažďování jen tehdy, pokud byly v souladu se zájmy pracujícího lidu a dělnické třídy a byly užívány k účasti „na správě státu a kulturní výstavbě země“. Omezení na ochranu veřejného pořádku a národní bezpečnosti, která byla přípustná ve smyslu Mezinárodního paktu o občanských a politických právech, byla masově zneužívána tak, že při těchto omezeních nebylo šetřeno podstaty a smyslu těchto práv.⁵² Rozpor mezi zákony Československé socialistické republiky, resp. ústavou jakožto předpisem nejvyšší právní síly na straně jedné a mezinárodněprávními závazky vyplývajícími z přijetí citovaných paktů na straně druhé, nebyl až do roku 1989 státní mocí nijak řešen, nebyly ani podniknuty reálné kroky či pokusy tento nesoulad uvést do pořádku.

---

⁵⁰ Viz ustanovení § 5 zákona č. 56/1950, Sb., o provozu na veřejných silnicích.

⁵¹ Toto lze dobře ilustrovat např. na znění čl. 28 zákona č. 100/1960 Sb., tedy tehdejší ústavy: „V souladu se zájmy pracujícího lidu je všem občanům zaručena svoboda projevu ve všech oborech života společnosti, zejména také svoboda slova a tisku. Těchto svobod občané využívají jak v zájmu rozvoje své osobnosti a svého tvůrčího úsilí, tak k uplatňování své aktivní účasti na správě státu a na hospodářské a kulturní výstavbě země. K těmto cílům se zaručuje svoboda shromažďovací a svoboda pouličních průvodů a manifestací.“

⁵² Jde o jeden z ústředních principů teorie lidských práv, zakotvených později v čl. 4 odst. 4 Listiny základních práv a svobod.

4. Trestní právo a trestněprávní represe jako instrument boje proti opozici a nonkonformním aktivitám

Trestněprávní perzekuce odpůrců režimu představovala nedílnou součást politiky vládnoucí komunistické strany po celé období normalizace, kdy patřila ke stěžejním prvkům zajišťujícím stabilitu režimu. Jejím účelem bylo potrestání a tím alespoň dočasná pacifikace nonkonformních občanů. Neméně významný byl i odstrašující účinek, který měly trestněprávní sankce na společnost. V porovnání s tzv. zakladatelským obdobím komunistického režimu⁵³ na konci čtyřicátých a v první polovině 50. let byly trestní postihy v normalizačním období využívány sice více selektivně a v menším měřítku, pokud jde o počet odsouzených i průměrnou výši trestů, nicméně přesto tvrdě a nekompromisně. Justiční a bezpečnostní orgány se při jejich ukládání mohly opřít o platnou legislativu, která byla v případě potřeby novelizována či popř. doplněna novými zákonnými normami.⁵⁴

Poté, co byla přijata ústava z roku 1960, se naplno projevila snaha vedoucích představitelů KSČ co nejdříve pozměnit obsah stěžejních oblastí československého práva tak, aby přesněji odrážely ideologická východiska daná ústavou. Z toho důvodu bylo rozhodnuto provést rekodifikaci celých právních odvětví, tedy přijmout jejich nové základní kodexy.⁵⁵

Nový trestní zákon byl vypracován v poměrně krátkém čase, již v polovině roku 1961. Národní shromáždění jej přijalo 29. 11. 1961, publikován byl pod číslem 140/1961 Sb. a účinnosti nabyl 1. 1. 1962. Při koncipování nového kodexu trestního práva byl potlačen jeho otevřeně třídní charakter a byla posílena výchovná role trestního práva. Některé trestní sazby byly sníženy, nejvyšší hranice trestní sazby byla stanovena na 15 let. Trest odnětí svobody na doživotí byl zrušen, trest smrti byl označen za výjimečný. Bylo možné jej udělit jen za

---

⁵³ Období let 1948–1953 je označováno jako *zakladatelské období komunistického režimu* nebo jako období velkých politických procesů. Tehdy byly položeny základy nového společenského systému, a to v oblasti ekonomické, politické i sociální. Tento vývoj byl do značné míry ovlivněn vnějšími faktory, tj. situací v mezinárodních vztazích. Rozhodující roli zde hrála Stalinova snaha rozšířit sféru vlivu co nehlouběji do Evropy a s tím spojené zvyšující se napětí mezi Sovětským svazem a západními státy v čele s USA, přerůstající v tzv. studenou válku a očekávání třetí světové války.

⁵⁴ PAŽOUT, Jaroslav. *Trestněprávní perzekuce odpůrců režimu v Československu v období takzvané normalizace (1969-1989)*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2017. Česká společnost po roce 1945. ISBN 978-80-7285-205-5.

⁵⁵ KUKLÍK, Jan. *Dějiny československého práva 1945-1989*. 1. vyd. Praha. Auditorium, 2011, str. 252. ISBN 978-80-87284-17-9. In: BERKOVEC, Jiří. *Politické procesy v ČSSR v období normalizace 1969-1989*. Plzeň, 2012. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni. Fakulta právnická. Vedoucí práce Karolína Adamová.

nejzávažnější trestné činy s mimořádně vysokým stupněm společenské nebezpečnosti, jako byla např. vlastizrada, sabotáž, teror, vyzvědačství či vražda v závislosti na způsobu spáchání, pohnutce, způsobenému škodlivému následku nebo vzhledem k osobě pachatele, event. tehdy, jestliže nebyla reálná naděje na jeho převýchovu. Je zřejmé, že určitá liberalizace trestního práva byla umožněna také tím, že trestní represe co do výsledku v 50. letech do značné míry splnila svoji primární funkci, totiž potrestat, zlikvidovat či zastrašit převážnou část skutečných i potenciálních odpůrců režimu. Tím, že stát prakticky získal policejní charakter, se také obecně snížila kriminalita v průběhu jedné dekády od roku 1951 až na polovinu.⁵⁶ V návaznosti na přijetí nového trestního zákona byl koncipován také nový trestní řád.⁵⁷

Vrátíme-li se ještě blíže ke struktuře nového trestního zákona, trestní zákon byl rozdělen na dvě části, a to na část obecnou a zvláštní. Pokud jde o část obecnou, projevila se nová charakteristika trestního práva již v ustanovení § 1, jenž definoval samotný účel zákona, totiž *"chránit společenské zájmy a státní zřízení Československé socialistické republiky, socialistické vlastnictví, práva a oprávněné zájmy občanů a vychovávat k řádnému plnění občanských povinností a k zachování pravidel socialistického soužití."* Zvláštní část byla nově rozčleněna na 12 hlav, tedy jakýchsi skupin věcně příbuzných trestných činů. Posloupnost jednotlivých hlav opětovně vyjadřovala přednostní význam trestněprávní ochrany státu a společnosti před ochranou práv jednotlivců. Hlava první, obsahující popis skutkových podstat trestných činů proti republice, se dále členila na 3 oddíly. První oddíl chránil "základy republiky", její obranyschopnost a bezpečnost. Spadaly pod něj trestné činy vlastizrady (§ 91), rozvracení republiky (§ 92), teroru (§ 93 a 94), záškodnictví (§ 95 a 96), sabotáže (§ 97), podvracení republiky (§ 98), poškozování státu světové socialistické soustavy (§ 99), pobuřování (§ 100), zneužívání náboženské funkce (§ 101), hanobení republiky a jejího představitele (§ 102 a 103) a hanobení státu světové socialistické soustavy a jejího představitele (§ 104). Druhý oddíl definoval trestné činy proti bezpečnosti republiky, tedy trestný čin vyzvědačství (§ 105), ohrožení státního tajemství (§ 106 a 107), vyzvědačství a ohrožení státního tajemství ke škodě státu světové socialistické soustavy (§ 108), opuštění republiky (§ 109), vniknutí na území republiky (§ 110),

---

⁵⁶ KUKLÍK, Jan a kol. *Vývoj československého práva 1946 – 1989*. Praha: Linde, 2009. ISBN 978-80-7201-741-6.

⁵⁷ Zákon č. 141/1961 Sb., Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řádu soudním (trestní řád).

porušování předpisů o mezinárodních letech (§ 111) a poškozování zájmů republiky v cizině. Poslední třetí oddíl první hlavy trestního zákona zahrnoval trestné činy spolupráce s nepřítelem (§ 113), válečné zrady (§ 114) a služby v cizím vojsku (§ 115).

S ohledem na vymezení předmětu této práce považuji za důležité se blíže zmínit o ustanovení § 98 trestního zákona, jenž vymezoval komunistickým režimem v praxi hojně využívanou skutkovou podstatu trestného činu podvracení republiky.⁵⁸ Tohoto jednání se dopustil *"ten, kdo z nepřátelství k socialistickému společenskému a státnímu zřízení republiky prováděl podvratnou činnost proti její společenskému a státnímu zřízení, proti její územní celistvosti, obranyschopnosti nebo samostatnosti anebo proti jejím mezinárodním zájmům."* Nepřátelství k státnímu zřízení bylo interpretováno jako "vyhraněně negativní vztah" a vyžadovala se aktivní činnost osoby směřující k oslabení zájmů republiky v politické, ideologické či hospodářské oblasti. Pod toto sankciované jednání bylo možné podřadit např. vyhotovování a distribuci letáků, v 70. letech dokonce i adresování tzv. otevřených dopisů prezidentu republiky Chartou 77. Na tento trestný čin navazovalo ustanovení § 100 (trestný čin pobořování), který bylo možné spáchat působením nejméně na 2 osoby písmem nebo i kresleným vtípem, který směřoval proti socialistickému společenskému zřízení či spojeneckým a přátelským vztahům republiky k jiným zemím.

Zvláštní část trestního zákona dále obsahovala následujících 11 hlav: hlava druhá – trestné činy hospodářské, hlava třetí – trestné činy proti pořádku ve věcech veřejných, hlava čtvrtá – trestné činy obecně nebezpečné, hlava pátá – trestné činy hrubě narušující občanské soužití, hlava šestá – trestné činy proti rodině a mládeži, hlava sedmá – trestné činy proti životu a zdraví, hlava osmá – trestné činy proti svobodě a lidské důstojnosti, hlava devátá – trestné činy proti majetku, hlava desátá – trestné činy proti lidskosti, hlava jedenáctá – trestné činy proti brannosti a hlava dvanáctá – trestné činy vojenské.

V první polovině 60. let se trestní zákon proměnil ve dvou případech. První novelizaci přinesl zákon č. 120/1962 Sb., o boji proti alkoholismu. Druhou pak zákon č. 53/1963 Sb., který nově upravil ustanovení § 203 o příživnictví. Nová skutková podstata příživnictví byla vymezena následovně: *"Kdo se*

---

⁵⁸ Tímto trestným činem komunistický režim trestal širokou třídu nesouhlasu, mj. např. emigraci. Trest byl stanoven v rozmezí od jednoho roku do 10 let odnětí svobody. Trestný čin podvracení republiky byl k 1. červenci 1990 rehabilitován zákonem č. 119/1990 Sb. o soudní rehabilitaci.

soustavně vyhýbá poctivé práci a dává se někým vydržovat nebo si prostředky k obživě opatřuje jiným nekalým způsobem, bude potrestán odnětím svobody až na 3 léta." Právě příživnictví bylo dosti frekventovaným trestným činem, přestože v první polovině 60. let a znovu od počátku 70. let bylo hojně využíváno i jako nástroj perzekuce režimu nepohodlných mladých lidí či ze zaměstnání vyhozených politických odpůrců režimu.⁵⁹

---

⁵⁹ BERKOVEC, Jiří. *Politické procesy v ČSSR v období normalizace 1969-1989*. Plzeň, 2012. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni. Fakulta právnická. Vedoucí práce Karolína Adamová.

4.1 Zákonné opatření č. 99/1969 Sb. a jeho dopady

Trestní zákon i přes svou zdánlivě liberálnější podobu ve srovnání se zákony, jež byly přijaty v průběhu 50. let, umožňoval postihovat spolu s dalšími právními normami jednání, které je ve svobodné demokratické společnosti přirozeným projevem lidských a občanských práv. Jakmile představitelé režimu pocítili potřebu takříkajíc „utáhnout šrouby“ a vypořádat se s rostoucí nespokojeností občanů ve společnosti, sáhli k dalším dílčím novelizacím stávající legislativy. Tento jev byl dobře patrný zejm. s nástupem normalizačního režimu. V této souvislosti bylo nejvýznamnějším trestněprávním předpisem *zákoné opatření předsednictva Federálního shromáždění o některých přechodných opatřeních nutných k upevnění a ochraně veřejného pořádku č. 99/1969 Sb. z 22. srpna 1969*, jež představovalo bezprostřední reakci režimu na masové demonstrace k prvnímu výročí okupace Československa, na něj navazující novelizaci trestního zákona⁶⁰ a trestního řádu⁶¹ z 18. prosince 1969 a přijetí zákona o přečinech č. 150/1969 Sb. z téhož dne. Na základě těchto právních norem (zákon č. 148/1969 Sb., 149/1969 Sb. a 150/1969 Sb.) byly do československého právního řádu zavedeny nové kategorie přečinů.

Sami nejvyšší představitelé justice sice přiznávali celou řadu nedokonalostí, jež byly v tomto tzv. „justičním balíčku“ obsaženy, považovali je však za nutnou daň výjimečnosti situace, za jaké vznikal.⁶² Podobně jako v celé společnosti docházelo i v oblasti justice k obnově nomenklaturního systému, jehož prostřednictvím kontrolovala vládnoucí KSC obsazování všech rozhodujících funkcí ve státní správě, hospodářské sféře i společenských organizacích, a to buď přímo svými členy, anebo osobami, které byly vůči režimu loajální.⁶³

---

⁶⁰ Zákon č. 148/1969 Sb. ze dne 18. prosince 1969, kterým se mění a doplňuje trestní zákon č. 140/1961 Sb.

⁶¹ Zákon č. 149/1969 Sb. ze dne 18. prosince 1969, kterým se mění a doplňuje zákon č. 141/1961 Sb. o trestním řízení soudním (trestní řád).

⁶² Ministr spravedlnosti ČSR v letech 1969 – 1981 Jan Němec k tomu uvedl: „Pravda, někteří pracovníci teorie i praxe více či méně (ale spíše více) kritizovali celý legislativní postup, chvat – mají výhrady. V kritických připomínkách je bezesporu hodně pravdy – kritizující však žádají nemožné – aby v nenormální situaci (a v té jsme byli a dosud jsme) byl legislativní proces normální, tak říkajíc jako v hlubokém míru. To nelze přehlédnout; mimořádná doba vyžaduje zákonitě i mimořádná opatření. Konsolidace našeho života je i cestou konsolidace legislativních prací.“ NĚMEC, Jan: Současné úkoly justice, in: *Socialistická zákonost*, r. 18, č. 1/1970, s. 3.

⁶³ Obsazení příslušných funkcí v justiční správě bylo v kompetenci jednotlivých orgánů komunistické strany na základě jejich nomenklatur. Jako příklad lze uvést kádrový pořádek ÚV KSC pro armádu, bezpečnostní aparát, prokuraturu a justici přijatý předsednictvem ÚV KSC 14. 7. 1972, podle něhož schvalovalo plénum ÚV KSC návrhy na předsedu Nejvyššího soudu ČSSR,

Výše citované zákonné opatření č. 99/1969 Sb. umožnilo perzekuci za prakticky jakékoli projevy občanské nespokojenosti. Stěžejní ustanovení zákonného opatření byla soustředěna do 5 paragrafů. Paragraf první umožňoval potrestat toho, kdo se účastní či jinak podílí na akci narušující „veřejný pořádek“, odnětím svobody až na 3 měsíce, příp. pokutou do výše 5000 Kčs, nelze-li „čin posoudit podle přísnějších ustanovení trestního zákona“. Druhý paragraf zvyšoval u vybraných trestních činů, jako bylo např. hanobení, pobuřování a výtržnictví, trestní sazbu o polovinu. Třetí paragraf zákonného opatření upravoval způsob rozhodování o těchto případech – zrušil přípravné řízení, řízení před soudem bylo zahajováno na základě trestního oznámení orgánů SNB, samosoudce věc předběžně neprojednával a vrátit k došetření ji mohl pouze tehdy, jestliže nepatřila do jeho pravomoci; účast obhájce byla přípuštěna až v řízení před soudem. Zásadní změnou této novelizace ustanovení § 3 bylo to, že byla prodloužena maximální přípustná doba zadržení orgány SNB na 3 týdny, „*jestliže bylo takové doby třeba k náležitému objasnění věci, zejména k zjištění organizátorů akcí narušujících veřejný pořádek*“. Následující dvě ustanovení pak umožňovaly zásahy, jež sehrály v následujících etapách normalizace rozhodující úlohu. V souladu s § 4 bylo možné rozvazovat pracovní poměr nebo vylučovat ze studia (bez možnosti odvolání), § 5 pak umožnil zastavovat činnost a rozpouštět dobrovolné organizace, „*jejichž činnost napomáhá narušování veřejného*

---

generálního prokurátora ČSSR a ministry spravedlnosti ČSR a SSR, předsednictvo ÚV KSČ, dále návrhy na místopředsedu a náměstky předsedy Nejvyššího soudu ČSSR, náměstky generálního prokurátora ČSSR, předsedy Nejvyšších soudů ČSR a SSR, generální prokurátory ČSR a SSR, náměstky ministrů spravedlnosti ČSR a SSR, předsedu Jednoty československých právníků a náčelníka Správy vojenských soudů, zástupce hlavního vojenského prokurátora, vedoucí odborů Generální prokuratury ČSSR, předsedy senátů Nejvyššího soudu ČSSR, náčelníky republikových správ Sboru nápravné výchovy, vedoucí kádrových odborů generálních prokuratur ČSSR, ČSR a SSR, republikových ministerstev spravedlnosti, Hlavní vojenské prokuratury, dále pak návrhy na krajské prokurátory, předsedy krajských soudů, náčelníky vyšších vojenských prokuratur a soudů, vedoucí (ředitelé) odborů ministerstva spravedlnosti ČSR, vedoucí odborů Generální prokuratury ČSSR a předsedu Ústředí české advokacie. Do nomenklatury tajemníka ÚV KSČ zodpovědného za úseky branné a bezpečnostní politiky spadalo např. schvalování návrhů na soudce Nejvyššího soudu ČSSR, náčelníky obvodních vojenských soudů a prokuratur, předsedy senátů Nejvyššího soudu ČSR, zástupce náčelníka Správy Sboru nápravné výchovy ČSR a další. Obdobně bylo určeno i obsazování funkcí v justiční správě na nižších úrovních, o čemž svědčí např. kádrový pořádek Středočeského krajského výboru KSČ ze dne 31. 8. 1972. Podle něj schvalovalo předsednictvo krajského výboru např. náměstky předsedy krajského soudu, náměstky krajského prokurátora či doporučovalo ÚV KSČ předsedu krajského soudu a krajského prokurátora. HRADECKÁ, Vladimíra, KOUDELKA, František: *Kádrová politika a nomenklatura KSČ 1969-1974*. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, sv. 31, Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 1998.

pořádku“.⁶⁴ Tato ustanovení vytvořila legislativní předpoklady pro uskutečnění masových čistek na školách, vědeckých ústavech, úřadech apod.

Federální shromáždění schválilo zákonné opatření 15. října 1969, proti jeho přijetí hlasovali pouze dva poslanci. Předsednictvo ČNR navíc vydalo 27. srpna zákonné opatření umožňující ministru spravedlnosti až do konce roku 1969 přemísťovat soudce dle vlastního uvážení z jednoho kraje do druhého. Bylo tak možné spolehlivé a oddané soudce používat jako nástroje a prostředníky politické perzekuce v celé ČSR.⁶⁵

Zákonné opatření využívala trestní politika ve dvou rovinách. V té první, pro niž bylo oficiálně vytvořeno, umožnilo stíhat účastníky demonstrací a rychle je odsuzovat. Ve druhé, řekněme skrytější a dlouhodobější rovině, dávalo možnost rozšířit uplatnění trestního postihu vůči veškerým opozičním aktivitám. Sehrálo tak podstatnou roli i při dalším vývoji trestních represí.⁶⁶

Na základě zákonného opatření č. 99/1969 Sb. bylo v roce 1969 odsouzeno 1526 osob, k nimž přibýlo 609 osob odsouzených pro trestné činy podle první hlavy trestního zákona.⁶⁷ Další politicky motivované případy odsouzených na počátku normalizace byly spojeny především s trestnými činy pobuřování a hanobení podle ustanovení § 102 - 104. Zvláštní senát Nejvyššího soudu k tomu v prosinci 1969 přijal stanovisko, jež bylo publikováno pod č. 12/1970 Sbírký rozhodnutí soudů ČSSR: *"I kritika určitých jevů ve společnosti, je-li jednostranná a přehnaná a užívá-li se v ní úmyslně tendenčního srovnání, může být pobuřováním vyvolávajícím, když ne nepřátelskou, tak tedy nepříznivou náladu vůči státnímu zřízení nebo společenskému řádku republiky."* Tento právní názor byl následně převzat i do komentářů používaných v praxi.

---

⁶⁴ *Sbírka zákonů*, 1969. Odtud i další citace.

⁶⁵ CÍSAŘ, Jaromír: *Vývoj zákonodárství: Příspěvky k vývoji právního řádu v Československu 1945-1990*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0217-2.

⁶⁶ Zákonné opatření mělo i další konsekvence v souvislosti s rejstříkem trestů, zřízeným nařízením vlády č. 54 Sb. ze dne 16. 5. 1970. Na jeho základě byly do trestního rejstříku zapsány i přestupky podle zákonného opatření 99/1969 Sb. Ve výpisu se uváděly tehdy, jestliže od odsuzujícího rozsudku neuplynula doba 3 let. Výpis z rejstříku trestů měl úzkou souvislost s vyhláškou Ministerstva vnitra ČSSR a Ministerstva zahraničních věcí č. 44 Sb. z 13. 4. 1970, kterou se vykonával zákon o cestovních dokladech. Podle této vyhlášky bylo potřeba k žádosti o vydání cestovního dokladu předložit kromě jiného i výpis z rejstříku trestů. Navíc musel každý cestovní pas při vycestování do kapitalistických států obsahovat i výjezdní doložku, jejíž udělení mohlo být odepřeno, zrušeno nebo omezeno ze stejných důvodů, které platily pro vydání cestovního pasu. (SKALOŠ, Martin. *Procesy v období normalizace*, in: SCHELLE, Karel a Jaromír TAUCHEN, ed. *Encyklopedie českých právních dějin – svazek IX*. Ostrava: KEY Publishing, 2015. ISBN 978-80-7418-238-9.)

⁶⁷ BERKOVEC, Jiří. *Politické procesy v ČSSR v období normalizace 1969-1989*. Plzeň, 2012. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni. Fakulta právnická. Vedoucí práce Karolina Adamová.

Výrazným rysem trestněprávní problematiky na počátku normalizačního období byla snaha režimu o zvládnutí masově rostoucí emigrace, což vedlo k nárůstu trestných činů opuštění republiky podle § 109 trestního zákona. Tento jev měl za následek mj. opětovné zavedení omezení při vydávání cestovních dokladů a zrušení dosavadních cestovních výloček (vládní nařízení č. 114/1969 Sb.) a přísnou regulaci cestování do zahraničí. Nepříliš úspěšná nebyla ani nabídka relativně rozsáhlé amnestie těm, kteří by zvažovali návrat do Československa do 15. září 1969. Když tato forma nezafungovala, normalizační režim přistoupil k represí. Byl vypracován zvláštní seznam osob, které nezákonně opustily území ČSSR, u nichž bylo žádoucí zahájit trestní stíhání, a to se zřetelem zejm. na jejich majetek, který propadl ve prospěch státu. V letech 1970-1972 se tak výrazně projevil nárůst počtu osob odsouzených v nepřítomnosti za trestný čin opuštění republiky (v roce 1971 tato právní kvalifikace vztahovala na 4457 osob, později dokonce 4749 osob).

Od počátku 70. let pak byly připravovány další legislativní změny v oblasti trestního práva, k čemuž dalo podnět předsednictvo ÚV KSČ svým usnesením ze dne 8. října 1971 ke zprávě o stavu kriminality a činnosti orgánů činných v trestním řízení v roce 1970. Jednou z těchto podstatných změn ovlivňujících charakter trestního práva byl i zákon o ochranném dohledu, který Federální shromáždění schválilo dne 25. dubna 1973 a jenž byl od počátku 80. let zneužíván i proti odpůrcům režimu.

4.2 Trestněprávní perzekuce spojená s výkonem ochranného dohledu

Ochranný dohled byl jedním z tzv. ochranných opatření, tedy druhu sankcí, které vedle trestů definoval trestní zákon. Problematika ochranného dohledu byla upravena zvláštním zákonem č. 44/1973 Sb., o ochranném dohledu, který vstoupil v platnost od 1. července 1973.⁶⁸ Účelem ochranného dohledu bylo podle zákona posílit ochranu společnosti před protispolečenskou činností zvláště narušených osob a dovršit nápravu poškozeného.⁶⁹ Ochranný dohled soud obligatorně uložil „pachateli, kterého odsuzoval jako zvláště nebezpečného recidivistu k nepodmíněnému trestu odnětí svobody“.⁷⁰ Dále jej mohl fakultativně uložit pachateli, kterého odsuzoval za úmyslný trestný čin nebo úmyslný přečin k nepodmíněnému trestu odnětí svobody, jestliže nebylo možné vzhledem k osobnosti pachatele zejména s přihlédnutím k jeho dosavadnímu způsobu života, k prostředí, v němž žije a k povaze spáchané trestné činnosti očekávat, že bez ochranného dohledu povede řádný život pracujícího člověka.⁷¹ Ochranný dohled nemohl být uložen mladistvému pachateli, mohl být uložen na dobu jednoho až tří let. Soud mohl v souladu s § 8 na návrh příslušného prokurátora či náčelníka nápravně výchovného ústavu upustit od samotného započetí ochranného dohledu.

Osoba, jíž byl ochranný dohled soudem uložen, byla povinna sdělovat orgánům pověřeným výkonem dohledu (orgány VB v místě jejího pobytu ve spolupráci s národními výbory a hospodářskými a společenskými organizacemi) příslušné údaje o způsobu a zdrojích své obživy a na jeho žádost tyto údaje prokázat, dále se osobně hlásit u tohoto orgánu ve stanovené lhůtě, strpět vstup do svého obydlí a oznámit mu předem vzdálení z místa pobytu. Soud byl oprávněn uložit dotčené osobě další povinnosti a omezení, např. zákaz návštěv určitých míst, podniků nebo shromáždění, nebo naopak takové osobě přikázat, aby pobývala v přikázaném místě nebo obvodě a nevzdalovala se z něj bez souhlasu

---

⁶⁸ Zákon o ochranném dohledu byl připravován od počátku 70. let společně s novelizací trestního zákona (zavádějíciho mj. doživotní trest odnětí svobody), trestního řádu, zákona o přečinech a zákona o výkonu trestu odnětí svobody. Všechny tyto právní normy byly schváleny 25. 4. 1973. O přípravě zákona, jeho aplikaci i formách zneužití proti odpůrcům režimu je pojednáno detailněji in: PAŽOUT, Jaroslav: Ochrana společnosti nebo vnitřní vyhnanství? Zákon o ochranném dohledu č. 44/1973 Sb. z 25. dubna 1973 a jeho využití proti odpůrcům režimu, in: *Paginae historiae*, r. 24, č. 24/2, 2016, *Třídni justice*, s. 229-272.

⁶⁹ § 1 zákona o ochranném dohledu.

⁷⁰ § 4 odst. 1 citovaného zákona.

⁷¹ § 4 odst. 2 citovaného zákona.

orgánu vykonávajícího ochranný dohled, popř. i jiné povinnosti (např. aby odsouzený nepožíval alkoholických nápojů).⁷²

Zásady jednotného výkonu ochranného dohledu mělo podle zákona stanovit Federální ministerstvo vnitra po dohodě s dalšími ministerstvy. Federální ministr vnitra skutečně vydal 4. října 1973 s platností od 1. prosince 1973 nařízení č. 33/1973, upravující zásady jednotného výkonu ochranného dohledu vykonávaného orgány Veřejné bezpečnosti.⁷³ Až po 8 letech od vydání citovaného nařízení byla publikována metodika výkonu ochranného dohledu, a to ve formě nařízení náměstka ministra vnitra ČSSR č. 36/1981 z 22. 11. 1981, které nabylo účinnosti 1. února 1982. Jejím účelem bylo zajistit jednotný výkon ochranného dohledu orgány Veřejné bezpečnosti, pro niž byla jediným druhem ochranného opatření postpenitenciární péče (následné péče po ukončení výkonu trestu odnětí svobody), který jí byl svěřen.

Institut ochranného dohledu byl v praxi hojně využíván. Jen od vstupu zákona o ochranném dohledu v platnost v období od 1. 7. 1973 do 31. 12. 1975, byl v Československu uložen 16 112 osobám.⁷⁴ Jak již bylo uvedeno výše, zákon o ochranném dohledu byl přijímán s cílem chránit společnost před pachateli, kteří se trestné činnosti dopouštěli opakovaně a dalšími „asociálními živly“ a přispívat k jejich nápravě. Ani justiční orgány však nedospěly k jednoznačnému závěru, že by zákon výrazně přispěl k snížení recidivity trestné činnosti. Lze konstatovat, že zákon výrazně omezoval páčání další trestné činnosti, nebo ji spíše pomáhal odhalit dříve. Zákon tak v podstatě neplnil jeden z elementárních cílů, s nímž byl přijímán, tedy působit jako první článek uceleného systému převýchovy a postpenitenciární péče.⁷⁵

V počátečním období normalizace se možnost zneužití zákona o ochranném dohledu státními orgány nestala v podmínkách nedemokratického režimu předmětem otevřené diskuze. Nepředstavovala zásadní téma ani v opozičním prostředí, neboť v 70. letech nebylo toto opatření uplatňováno vůči politickým vězňům, přestože např. Janu Šimsovi, který byl v roce 1978 trestně

---

⁷² *Sbírka zákonů Československé socialistické republiky*, r. 1973, s. 125-127.

⁷³ ABS, f. Organizační a vnitřní správa FMV II., díl 1946-1973 (A6/2), inv. j. 430, Věstník Federálního ministerstva vnitra, roč. 1973, částka 32, 4. říjen 1973.

⁷⁴ Dokument „*Poznátky prokuratury o účinnosti zákona o ochranném dohledu*“, vypracovaný odborem dozoru v trestním řízení Generální prokuratury ČSSR jako součást podkladových materiálů z 22. 7. 1976 ke stejnojmennému bodu jednání schůze kolegia generálního prokurátora ČSSR konané 17. 8. 1976, in: NA, f. Generální prokuratura ČSSR 17. 8. 1976, č. 8/1976.

⁷⁵ PAŽOUT, Jaroslav. *Trestněprávní perzekuce odpůrců režimu v Československu v období takzvané normalizace (1969-1989)*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2017. Česká společnost po roce 1945. ISBN 978-80-7285-205-5.

stíhán pro údajný útok na veřejného činitele, jeho uložení prokurátorka vedle nepodmíněného trestu odnětí svobody navrhovala. To se změnilo až na počátku 80. let, bezpochyby také v souvislosti se zostřeným postojem vůči opozici vyvolaným hnutím *Solidarita* v Polsku.⁷⁶ Ochranného dohledu bylo zneužíváno k šikanování opozičních aktivistů a k omezování jejich působení. V roce 1981 byli odsouzeni k ochrannému dohledu signatáři Charty 77 Jiří Gruntorád, Jan Litomiský a Rudolf Battěk – Gruntorád a Battěk na 3 roky, Litomiský na 2 roky. U Rudolfa Battěka bylo nakonec od výkonu ochranného dohledu upuštěno. V říjnu 1982 byl ochranný dohled uložen Ivanu Martinu Jirousovi a Františku Stárkovi, kteří byli trestně stíháni v kauze vydávání samizdatového časopisu *Vokno*⁷⁷, na konci téhož roku pak členům Skupiny revoluční akce Janu Wünschovi a Václavu Soukupovi.⁷⁸ V roce 1983 byl ochranný dohled vyměřen Ladislav Lisovi a Jiřímu Wolfovi. Ochrannému dohledu byl podroben po svém propuštění z vězení v roce 1984 také Petr Adámek, který byl v roce 1981 odsouzen pro trestné činy podvracení republiky a opuštění republiky. Tento ochranný dohled mu však byl uložen již při dřívějších odsouzeních pro trestné činy nepolitického charakteru.⁷⁹

Zneužívání institutu ochranného dohledu vyvolalo reakci představitelů opozice. V dopise mluvčích Charty 77 Václava Bendy, Jiřího Rumla a Jany Sternové, odstupujícího mluvčího Charty 77 Ladislava Lise a Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných ze dne 6. dubna 1984, který byl adresován prezidentu republiky Gustávu Husákovi, byl zákon o ochranném dohledu označen za

---

⁷⁶ *Solidarita* (polsky „Solidarność“) vznikla v roce 1980 jako nezávislé samosprávné odbory, významu však nabyla jako masově podporované společenské hnutí, které se postavilo režimu v tehdy komunistickém Polsku. Spolu s Výborem ochrany dělníků KOR (Komitet Obrony Robotników od roku 1978 Komitet Samoobrony Społecznej KOR, KSS-KOR) přispěla k pádu komunismu.

⁷⁷ Viz případová studie – kapitola 6.3.1 této práce.

⁷⁸ Hnutí revoluční mládeže (HRM) představovalo jednu z prvních opozičních skupin, která vystoupila proti nastupující normalizaci. Založení této organizace v roce 1968 bylo výsledkem radikalizace části studentského hnutí v reakci na silící projevy poraženectví uvnitř studentstva i celé společnosti. Nejsilnější základnu mělo na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Mezi jeho aktivisty patřila např. Petruška Šustrová, Jan Frolík či Ivan Dejmal, nestudentským členem byl např. středoškolský profesor Petr Uhl.

⁷⁹ Petr Adámek byl odsouzen rozsudkem Krajského soudem v Banské Bystrici pro trestné činy podvracení republiky podle § 98 odst. 1 trestního zákona a opuštění republiky podle § 109 odst. 1 trestního zákona k nepodmíněnému trestu odnětí svobody v trvání čtyř a půl roku se zařazením do II. nápravně výchovné skupiny. Skutkovou podstatu trestného činu podvracení republiky měl dle obžaloby naplnit tím, že pronášel hanlivé výroky na adresu V. I. Lenina, Gustáva Husáka a dalších členů komunistické strany s tvrzením, že v Československu že jsou porušována lidská práva a že klesá v něm životní úroveň. Trestný čin opuštění republiky spáchal tím, že se pokoušel emigrovat přes Maďarsko do Rakouska.

pochybný v samém základu. Podle vyjádření mluvčích zákonodárce nesledoval pouze snahu o resocializaci zvláště narušených osob a ochranu společnosti před jejich další trestnou činností, ale „*zhlédl se v sovětském vzoru vnitřního vyhnanství*“. Následkem toho došlo k porušení základních principů a zásad evropského právního myšlení, které byly zaručeny také československým právním řádem. Zákon je formulován natolik neurčitě, že ochranný dohled může být dle libovůle soudu uložen kterémukoli odsouzeného, dokonce i tehdy, pokud je o osobu dosud netrestanou či osobu odsouzenou za pouhý přečin.

Vágně formulovaná povinnost „*strpět vstup tohoto orgánu do svého obydlí*“ znamenala omezení nejzákladnějších práv ostatních členů domácnosti, popřípadě dalších spolubydlících, tedy uplatňování kolektivní viny či trestu, považované v moderní evropské civilizaci za zavrženíhodné. Zákon o ochranném dohledu delegoval prakticky veškerou rozhodovací pravomoc na výkonné orgány a předem vylučoval jakoukoli možnost kontroly či odvolání. Československým orgánům se tak dostal do rukou prostředek k zdánlivé legalizaci jejich nezákonných postupů. Na této skutečnosti nic nezměnily ani některé zásady obsažené v zákoně nebo v příslušných komentářích, mj. princip respektování rodinných, sociálních a kulturních potřeb odsouzeného, jejichž výklad byl opět ponechán na libovůli bezpečnostních orgánů. Ve shora citovaném dopise mluvčích Charty 77 bylo konstatováno, že navzdory vágnosti zákona o ochranném dohledu je zřejmé, že nebyl zákonodárcem zamýšlen k aplikaci na kategorii pachatelů politických deliktů a podmiňování pojmu „*řádně pracující člověk*“ politickými kritérii nemělo oporu v zákoně.⁸⁰

Jak již bylo uvedeno, ochranný dohled byl v mnoha případech příslušnými orgány vykonáván šikanózním způsobem. Nedodržování jeho často nezákonně uložených podmínek či jeho údajné nedodržování mohlo mít za následek trestní stíhání pro trestný čin, resp. přečin maření výkonu úředního rozhodnutí. Tyto trestní sankce se nevyhnuly ani disidentům. Ladislav Lis byl v roce 1984 odsouzen Obvodním soudem pro Prahu 8 za přečin maření výkonu úředního rozhodnutí podle § 7 zákona č. 150/1969 Sb. o přečinech ke třem měsícům odnětí svobody nepodmíněně do II. nápravně výchovné skupiny.

---

⁸⁰ Dopis obsahující prohlášení o solidaritě s nespravedlivě perzekuovanými v Československu i ve světě, protest proti zneužívání institutu ochranného dohledu a analýzu tohoto zneužívání s uvedením případů signatářů Charty 77 a členů VONS Ladislava Lise a Jana Litomilského (dokument Charty 77 č. 8/84) je publikován in: CHARTA 77: *Dokumenty 1977-1989*, sv. 2, c. d., s. 614-619.

Přestože byl institut ochranného dohledu zejména koncem 80. let odborníky kritizován pro jeho nadměrnou byrokratičnost, přílišné zasahování do občanských práv, šikanózní charakter i neúčinnost, jeho ukládání odpůrcům režimu v masovém měřítku neustalo. V roce 1986 jím byl postižen např. Petr Cibulka, předtím několikrát nespravedlivě stíhaný a vězněný, tragické důsledky měl pro Pavla Wonku⁸¹. Ještě v létě 1989 byl uložen dvouletý ochranný dohled Františku Stárkovi, signatáři Charty 77 a undergroundovému aktivistovi, odsouzenému za vydávání samizdatu Okresním soudem v Ústí nad Orlicí pro trestný čin pobuřování k nepodmíněnému trestu odnětí svobody v délce trvání dvou a půl roku v II. nápravně výchovné skupině. Vzhledem k radikální změně politických poměrů na sklonku téhož roku, díky nimž mu byl rozhodnutím prezidenta republiky z 25. 11. 1989 prominut zbytek trestu, ho však již nemusel podruhé absolvovat. Zákon o ochranném dohledu byl zrušen v květnu 1990 v rámci novelizace trestního zákona.⁸²

---

81 Pavel Wonka byl obhájce lidských práv, disident a poslední politický vězeň komunistického režimu v Československu, který zemřel ve vězení (26. 4. 1988). Byl odsouzen celkem třikrát – naposledy právě za trestný čin maření výkonu úředního rozhodnutí, kterého se měl dopustit nedodržením podmínek ochranného dohledu. I přes to, že žádal o odložení jednání, byl u okresního soudu v Trutnově odsouzen k trestu odnětí svobody v trvání pěti měsíců nepodmíněně v II. nápravně výchovné skupině. K soudu byl dopraven na kolečkovém křesle a mluvit mohl pouze šeptem. Bezprostředně po vyhlášení rozsudku 20. 4. 1988 se Wonka odvolal ke krajskému soudu v Hradci Králové. O 6 dní později však v cele vězeňského zařízení v Hradci Králové za dosud ne zcela jasných okolností zemřel. Pavel Wonka, který se stal symbolem odporu proti policejnímu a justičnímu násilí, byl po listopadu 1989 plně rehabilitován. (*Pavel Wonka* [online]. [cit. 12. 12. 2017]. Dostupné z http://www.totalita.cz/vysvetlivky/o_wonkap.php

⁸² Zákon byl zrušen zákonem č. 175/1990 Sb., kterým se mění a doplňuje trestní zákon, s platností od 18. 5. 1990. Z trestního zákona byly dále vypuštěny pasáže o ochranném dohledu v těch paragrafech, v nichž byly obsaženy.

4.3 Trestněprávní perzekuce spojená s výkonem vazby a trestu odnětí svobody

4.3.1 Vazba

Otázky týkající se problematiky vazby, jejího trvání, možností nahrazení jiným opatřením či zárukou, opravných prostředků proti rozhodnutí o vazbě a propuštění z vazby byly upraveny v prvním oddílu hlavy čtvrté zákona č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád). Některá z jeho ustanovení byla v rozporu s jinými normami československého právního řádu.⁸³ Jako příklad lze uvést skutečnost, že o uvalení vazby rozhodoval v přípravném řízení prokurátor a nikoli nezávislý soudce. To bylo v rozporu s Mezinárodním paktem o občanských a politických právech, který v Československu vstoupil v platnost v roce 1976. Až po podání obžaloby, tedy ve stadiu trestního řízení před soudem, rozhodoval o uvalení, resp. prodloužení vazby, příslušný soud.

V uvedeném paktu bylo dále stanoveno, že každý zatčený má právo na projednání svého případu v přiměřené době a že není obecným pravidlem, aby osoby čekající na soud byly drženy ve vazbě. Nebylo výjimkou, že v československých podmínkách trvalo přípravné řízení zpravidla několik měsíců, jsou však známy i případy, kdy se řízení ve věci vazby protahovalo i na dobu delší než jeden rok (trestní řád nestanovil maximální možnou dobu trvání vazby). Prodlužování vazby bylo nezdědka chápáno jako formální záležitost – stávalo se, že oznámení o prodloužení vazby bylo doručeno se zpožděním jednoho měsíce i delším, především tehdy, kdy bylo přípravné řízení skončeno a soud o vazbě dosud nerozhodl.⁸⁴

Již samotné uvalení vazby a její prodlužování byly vyšetřovateli a prokurátory někdy vnímány jako prostředek nátlaku na obviněné k tomu, aby se k páčání trestné činnosti doznali. Dlouhotrvající vazba byla velmi častá zejména v případech týkajících se více obviněných, dále tehdy, kdy se obviněná osoba

---

⁸³ PAŽOUT, Jaroslav. *Trestněprávní perzekuce odpůrců režimu v Československu v období takzvané normalizace (1969-1989)*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2017. Česká společnost po roce 1945. ISBN 978-80-7285-205-5.

⁸⁴ Dle § 71 odst. 1 trestního řádu z roku 1961 byla maximální přípustná délka trvání vazby v přípravném řízení 2 měsíce. Nadřízený prokurátor byl oprávněn prodloužit tuto dobu o jeden měsíc, na dobu delší (časově neomezenou) mohl vazbu prodloužit pouze generální prokurátor. Tato doba počínala běžet ode dne, kdy došlo k omezení svobody obviněného. Podle § 75 trestního řádu mohl zadržet obviněného vyšetřovatel nebo vyhledávací orgán nejdéle na dobu 48 hodin, pokud nebylo možné pro neodkladnost úkonu opatřit předchozí souhlas prokurátora s vazbou. Byl však povinen o tom informovat prokurátora a nejpozději do 48 hod. od zadržení obviněného předat prokurátorovi, nebo jej propustit na svobodu. Jestliže prokurátor uvalil na obviněného vazbu, doba trvání vazby se počítala od okamžiku zadržení, nikoli od vydání usnesení o vzetí do vazby.

odmítala doznat, nebo když bylo nezbytné shromáždit více důkazů. Jako příklad lze uvést kauzu „Petr Uhl a spol.“, v níž bylo souzeno 13 členů Hnutí revoluční mládeže. Dotyční byli zatčeni na konci roku 1969 a na počátku roku 1970, ve vazbě strávili více než rok až do svého procesu na jaře roku 1971. S mnohaměsíční vazbou se setkala také sedm signatářů Charty 77, kteří byli obviněni z trestného činu podvracení republiky po zadržení karavanu francouzských občanů Françoise Anisové a Gillese Thonona, jenž údajně převážel „protistátní písemnosti“ na hranicích Československa s Rakouskem v dubnu 1981.⁸⁵ Přibližně rok strávili ve vazbě také bratři Jiří a Pavel Wonkovi v letech 1986 a 1987.

Výkon vazby byl stručně upraven také v trestním řádu, konkrétně v ustanovení § 360. Vazba se uskutečňovala v ústavech ministerstva spravedlnosti⁸⁶, jestliže vazbu nařídil vojenský prokurátor, mohla být po nezbytně nutnou dobu vykonávána u vojenského útvaru. Prokurátor a v řízení před soudem také předsedající soudce byli oprávněni nařídít, aby byla vazba vykonávána za patřičného dohledu v léčebném ústavu. Podle § 360 odst. 2 trestního řádu měl být obviněný ve vazbě *„podroben jen těm omezením, která jsou nutná k zabezpečení úspěšného provedení trestního řízení.“* Podrobnosti výkonu vazby měly být upraveny prováděcím právním předpisem, totiž vyhláškou ministerstva spravedlnosti po dohodě s generálním prokurátorem, nebyly tedy stanoveny zákonem. Dohled nad výkonem vazby vykonával místně příslušný prokurátor, jehož příkazy týkající se zachovávání platných předpisů a právních norem byla správa příslušných vězeňských zařízení povinna provést.

Vazební režim představoval pro obviněné tak závažná omezení, že někteří z nich považovali podmínky panující v nápravně výchovných ústavech (a to i v II.

---

⁸⁵ Francouzský občan, 29letý právník Gilles Thonon, byl spolu s Françoise Anisovou obviněn z účastenství na trestném činu podvracení republiky podle § 10, odst. 1, písm. c), § 98 odst. 1, 2, písm. a), b) trestního zákona, neboť *„na podkladě zjištěných skutečností byl dostatečně odůvodněn závěr, že od blíže nezjištěné doby až do 27. 4. 1981 na různých místech v cizině a v ČSSR byli nápomocni skupině osob, která z nepřátelství k socialistickému, společenskému a státnímu zřízení republiky ve spojení s cizími činiteli vyvíjí nepřátelskou činnost proti ČSSR tím, že převáželi ve speciálně upraveném autě typu PEUGEOT J9, SPZ 61 37 GB 93-F z ciziny větší množství písemných materiálů obsahově zaměřených proti společenskému a státnímu zřízení ČSSR.“* Anisová a Thonon byli 20. 5. 1981 vyhoštěni z území Československa a 2. 7. 1981 přerušil vyšetřovatel Správy vyšetřování StB Praha jejich trestní stíhání. (ABS, sign. ZV 488 MV, vyšetřovací spis k případu Jiřiny Šiklové a spol.)

⁸⁶ V České socialistické republice bylo 11 takovýchto zařízení s příslušností pro jednotlivé kraje – Liberec, Litoměřice, Ostrov nad Ohří, Plzeň-Bory, Praha-Ruzyně, Praha-Pankrác, České Budějovice, Hradec Králové, Brno-Bohunice, Olomouc a Ostrava. Ve Slovenské republice existovalo vazebních věznic pět: v Bratislavě (Justiční palác), Leopoldově, Banské Bystrici, Košicích a Prešově.

a III. nápravně výchovné skupině) za snesitelnější než situaci ve vazbě. Obvinění byli umístováni do cel, které byly po celý den zavřeny. Nanejvýš 4x až 5x do týdne byli vyváděni na dvorek, jehož plocha zpravidla nepřesahovala 10 m². Dovoleno jim bylo odeslat pouze jednu písemnost za 14 dní, jejíž obsah byl podroben cenzuře. Adresátovi, jemuž byl určen, byl často doručen – pokud vůbec – až po několika týdnech. Vazebně stíhaní občané měli právo obdržet jednou týdně balíček s potravinami o hmotnosti do 3 kilogramů. Návštěva příbuzných byla povolena pouze po předchozím souhlasu vyšetřovatele, automatický nárok na ni neměli. Výrazným způsobem byl omezen také nákup potravin, hygienických potřeb a kuřiva, výměna prádla, sprchování a možnost držet na cele různé věci včetně knih. Obvinění nesměli vlastnit např. ani žádnou trestněprávní literaturu. Mezi 6. hodinou ranní a 19. hodinou večerní jim nebylo dovoleno ležet na kavalci.

Dozorci byli ve vazbě organizováni podobně jako v nápravně výchovných ústavech Sboru nápravné výchovy. U některých z nich byly zřejmé známky psychického poznamenání a profesionální deformace podmínkami, v nichž své povolání vykonávali, často se mezi nimi vyskytovali psychopati a sadisté. Podle platných pravidel a řádu vazby, které byly v rozporu s trestním řádem, byli oprávněni použít proti vězňům násilí, pokud tito i přes napomenutí nebo domluvu dle jejich soudu nadále mařili výkon vazby. Dlužno podotknout, že dozorci toto ustanovení často zneužívali (zejm. vůči mladistvým, mladším vězňům a Romům) a dopouštěli se na nich fyzického násilí i bez splnění této podmínky. Dopustil-li se vězeň porušení stanovených pravidel pořádku nebo vazebního řádu, přestože byl často vyprovokován samotným dozorcem, mohl mu být uložen trest samovazby v délce trvání až 15 dní, v některých případech byly ukládány i kolektivní tresty pro celé osazenstvo cely. Těm, kteří byli obviněni z politických důvodů, byli někdy do cely záměrně přidělováni provokatéři, aby na ně zvýšili psychologický nátlak.⁸⁷ Na celách se dostávali do konfliktů se spoluvězni, někdy vyprovokovanými dozorci.

Podmínky ve vazbě mohli v neprospěch vězňů ovlivňovat i vyšetřovatelé, pokud šlo např. o výběr typu cely, osob spoluvězňů, frekvence kontaktů s obhájcem apod. Této možnosti často zneužívali k nátlaku na obviněné, aby

---

⁸⁷ S přítomností provokatérky na cele se setkala mj. i vězňena členka Hnutí revoluční mládeže Sibylla Plogstedtová. K tomu viz její publikace *V síti dějin. Zatčena v Praze po roce 1968*. Brno, Doplněk: 2002; též rozhovor Antonína J. Liehma se Sybillou Plogstedtovou publikovaný in: *Listy*, r. 2, č. 4/1972, s. 27-31, publikováno také in: PAŽOUT, Jaroslav: *Hnutí revoluční mládeže 1968-1970*. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, č. 39. Praha, ÚSD AV ČR 2004, dokument č. 28, s. 124-133.

z nich vymohli doznání. Uvést lze např. případ františkánského kněze bez státního souhlasu Josefa Bárty, trestně stíhaného pro maření dozoru nad církvemi a náboženskými společnostmi podle § 178 trestního zákona.⁸⁸ Zadrženy se již před uvalením vazby v listopadu 1980 nacházel (i v důsledku předchozího patnáctiletého věznění) ve špatném zdravotním stavu. Při jeho opakovaném výslechu používali vyšetřovatelé ve snaze získat usvědčující výpovědi nejrůznější formy nátlaku a výhrůžky. Vážně nemocný Bárta byl nucen sdílet vazební celu se silnými kuřáky, čímž se jeho neutěšený zdravotní stav i nadále zhoršoval. Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných vyslovil domněnku, že se vyšetřující orgány ztíženými vazebními podmínkami pokouší Josefa Bártu donutit k přiznání, že se dopouštěl trestné činnosti, aby tak ospravedlnily své nezákonné jednání před československou i světovou veřejností.

Pocit frustrace a prohlubující bezmoci byl u vězňů nadále umocňován tím, že zůstávali často ve vazbě i celé týdny, aniž by byl v mezidobí proveden jediný vyšetřovací úkon, nebo poté, co bylo vyšetřování ukončeno, dlouho čekali na zahájení hlavního líčení (to byl mj. případ již zmiňovaného Hnutí revoluční mládeže). Vězni byli vystaveni dlouhodobé nečinnosti; možnost, jak se aktivně zabavit, byly prakticky nulové. V kombinaci s nekvalitní a nedostatečnou výživou, špatnými hygienickými podmínkami, minimem pohybu na čerstvém vzduchu a dalšími negativními okolnostmi to mělo nepochybně vliv na genezi či rozvoj nejrůznějších duševních poruch a jiných onemocnění, zejm. avitaminóz, kožních chorob, onemocnění zraku a páteře, TBC, vysokého krevního tlaku, svalové únavy atd.

Je třeba zmínit ještě jeden aspekt vazby, a to hledisko finanční. Uvalení vazby vždy představovalo citelný zásah do rozpočtu rodiny obviněného. Obzvláště kritická byla situace, kdy byl obviněný jedinou výdělečně činnou osobou v rodině s více dětmi či závislými osobami. Výživné na nezletilé děti, byť nebylo nikterak vysoké, bylo vypláceno až během výkonu trestu odnětí svobody; po dobu výkonu trestu byla naopak zastavena výplata všech druhů důchodů. Vazbou narůstal dluh obviněného na výživném, jestliže měl uloženu tuto povinnost. Po pravomocném odsouzení byla po propuštění z výkonu trestu na vězni vymáhána náhrada nákladů trestního řízení a pobytu ve vazbě, odsouzený

---

⁸⁸ Sdělení VONS č. 234 „Podrobnosti o případu Josefa Bárty“ ze dne 17. 2. 1981, in: *Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných*, c. d., příloha, CD, dok. č. 235, s. 827-829.

byl povinen uhradit také náklady právního zastoupení, a to i v případech, kdy mu byl právní zástupce přidělen.

4.3.2 Výkon trestu odnětí svobody

Podmínky výkonu trestu odnětí svobody byly (na rozdíl od vazby) upraveny zvláštním zákonem č. 59/1965 Sb. ze 17. června 1965, který byl přijat v období liberalizace československé společnosti, kdy se stal dosavadní vězeňský systém i z mezinárodně-politického hlediska neudržitelným. Tento zákon reagoval na pravidla zacházení s vězni doporučená Organizací spojených národů v roce 1957.⁸⁹ Na jeho základě byli odsouzení rozděleni do tří nápravně výchovných skupin (NVS), kterým odpovídaly 3 typy nápravně výchovných ústavů: Do I. nápravně výchovné skupiny měly být zařazovány osoby, jež byly trestány poprvé, za trestné činy nejméně společensky nebezpečné, do II. nápravně výchovné skupiny prvotrestané osoby za závažnější trestné činy a ti, kteří v uplynulých 10 letech spáchali úmyslný trestný čin. III. nápravně výchovná skupina byla určena pachatelům společensky nejzávažnějších trestných činů včetně trestných činů proti republice (vlastizrada, rozvracení republiky, teror, záškodnictví, sabotáž, vyzvědačství nebo trestný čin proti státu světové socialistické soustavy) a zvláště nebezpečným recidivistům. Soud mohl nařízený trest zpřísnit umístěním do tzv. zostřené izolace.⁹⁰

S platností od 1. 1. 1969 bylo vězeňství v souvislosti s federalizací země převedeno z působnosti ministerstva vnitra do kompetence národních ministerstev spravedlnosti.⁹¹ Personál nápravně výchovných ústavů tvořili příslušníci Sboru nápravné výchovy. Zákon předpokládal jeho zkvalitnění přijetím středoškolsky a

---

⁸⁹ K podmínkám výkonu trestu odnětí svobody, především u vězňů svědomí, viz BURSÍK, Tomáš: *Političtí vězni a jejich postavení v rámci českého vězeňského systému 1969-1989*, in: Sborník archivu bezpečnostních složek, č. 7, 2009, s. 137-153.

⁹⁰ V souladu s § 7 odst. 1 zákona o výkonu trestu odnětí svobody mohl soud na návrh prokurátora, náčelníka nápravně výchovného ústavu, ale i bez návrhu, rozhodnout, že odsouzený, který byl zařazen do třetí nápravně výchovné skupiny a má zjevně záporný postoj k provádění nápravně výchovné činnosti a dosavadní výchovné prostředky včetně kázeňských trestů u něho se u něho minuly účinkem, má být umístěn do zostřené izolace. Soud mohl takové rozhodnutí učinit i tehdy, jestliže byl odsouzený zvláště silně narušen. Doba, po níž odsouzený trest vykonával v zostřené izolaci, se pohybovala v rozmezí od 2 měsíců do 2 let. Odsouzeným umístěným do zostřené izolace se nepříznávalo kapesné, četba jim byla omezena na vybrané knihy a časopisy, směli si dopisovat a přijímat návštěvy v menším rozsahu, než bylo stanoveno pro jiné odsouzené zařazené do třetí nápravně výchovné skupiny a nesměli také přijímat balíčky.

⁹¹ PAŽOUT, Jaroslav. *Trestněprávní perzekuce odpůrců režimu v Československu v období takzvané normalizace (1969-1989)*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2017. Česká společnost po roce 1945. ISBN 978-80-7285-205-5.

vysokoškolsky vzdělaných odborníků, kteří v nich měli kvalifikovaně působit jako vychovatelé, pedagogové, sociální pracovníci a psychologové. V letech 1966-1968 se reálně zdvojnásobil počet lidí se středoškolským a vysokoškolským vzděláním, kteří působili v SNV. Byl založen Výzkumný ústav penologický, který se zabýval výzkumem možnosti nápravy vězňených pachatelů trestné činnosti (jeho zrušení na počátku 80. let signalizovalo změnu přístupu k vězeňství v období normalizace). Snahy o humanizaci vězeňství a zavádění moderních přístupů např. v jeho výchovné funkci vystřídal od počátku 70. let návrat k osvědčeným metodám, kdy vězeňství plnilo především izolační a donucovací funkci. Docházelo k militarizaci vězeňského systému, což se zjevně odrazilo např. v tom, že počátkem 70. let přišli obvinění o možnost nosit ve vazbě civilní oblečení.

Obecně je možné konstatovat, že v Československu bylo násobně více osob ve výkonu trestu, než tomu bylo v západních zemích. Tento jev měl několik různých příčin: vedle obecné trestní politiky státu, která vedla k udělování delších nepodmíněných trestů odnětí svobody a k vynášení vyššího počtu odsuzujících rozsudků (k čemuž docházelo i proto, že byl na obviněné často vyvíjen v průběhu přípravného řízení nezákonný nátlak) bylo důvodem i propuštění nižšího množství odsouzených před uplynutím trestu na svobodu a také fakt, že československý stát stíhal i skutky, které v jiných demokratických zemích nebyly trestné. Počet odsouzených měl rostoucí tendenci, což vedlo k náporu na kapacity věznic a nápravně výchovných zařízení. Cely byly přeplněny, vězňům se často nedostávalo základní lékařské péče, mezi normální zdravé vězně byli prakticky bez jakýchkoli úlev umístění nemocné osoby, mj. i epileptici apod.

Jako příklad výše uvedeného lze zmínit kauzu Miloslava Černého, jenž byl odsouzen Okresním soudem v Liberci dne 24. června 1977 pro trestný čin pobuřování podle § 100, odst. 1 písm. a) a odst. 3) písm. a) trestního zákona k nepodmíněnému trestu odnětí svobody v délce trvání 3 let se zařazením do I. nápravně výchovné skupiny.⁹² Předmětného činu se měl podle obžaloby dopustit tím, že cca od poloviny ledna do února 1977 vyhotovil letáky na podporu Charty 77 a pak je vylepoval na veřejných místech v Liberci, např. na vlakovém a autobusovém nádraží, v budově Střední průmyslové školy nebo na vývěškách kina Varšava. V těchto letácích odsouzený vyzýval občany k vytváření tlaku na

---

⁹² Rozsudek je uložen in: Okresní soud v Liberci, trestní spis k případu Miloslava Černého, sp. zn. 1 T 409/77, uložený jako příloha k rehabilitačnímu spisu, sp. zn. 4 Rt 663/91.

vládu, aby umožnila uveřejnění základního prohlášení Charty 77. Vláda se podle Černého obávala publikování tohoto dokumentu proto, že upozorňoval na bezprávi panující ve státních poměrech a porušování občanských práv.⁹³

Miloslav Černý trpěl více než 20 let poúrazovou epilepsií poté, co po bližší neurčeném incidentu utrpěl těžké lebeční trauma. Na základě lékařských posudků mu byla pro úraz ruky přiznána částečná invalidita. Na počátku věznění v NVÚ Plzeň-Bory se mu (i následkem nedostatečné medikace) opět vrátily epileptické záchvaty, v jejichž průběhu byl přítomnými dozorci opakovaně tělesně trestán. Kvůli stížnostem na nedostatečné lékařské ošetření, hrubý způsob zacházení ze strany dozorčího personálu a také kvůli tomu, že podle svých slov v důsledku svého neutěšeného zdravotního stavu údajně nebyl schopen plnit pracovní normu, byl mnohokrát kázeňsky trestán. Bezmála 6 měsíců strávil Černý prakticky nepřetržitě v korekci.⁹⁴ Následně byl rozhodnutím Okresního soudu Plzeň-město ze dne 18. července 1978 přeřazen do těžší, II. nápravně výchovné skupiny. Byl proto převezen do Nápravně výchovného ústavu Mírov v okrese Šumperk.

Sestra Miloslava Černého, Vlasta Mikešová, navštívila odsouzeného ve výše uvedeném zařízení v září 1978. Byla šokována zdravotním stavem, v němž se nacházel. Za více než 6 měsíců ztratil Černý třetinu své tělesné váhy (zhubl na pouhých 50 kilogramů). Nebylo mu dovoleno držet cílenou dietu, ačkoli trpěl chorobou žlučníku. Z důvodu soustavného neplnění pracovní normy mu byly kráceny přiděly potravy. Znovu se mu obnovily hemeroidy, které mu byly v předchozích letech dvakrát operovány, začal silně krváčet z konečníku. Poslední článek malíčku pravé horní končetiny měl zlomený a neošetřený dlahou. Zrak se mu zhoršil o jednu dioptrii a v krvácejících dásních mu údajně chyběly přední zuby.⁹⁵

Případu se dostalo poměrně značné domácí i mezinárodní publicity, a to díky výzvě tehdejších mluvčích Charty 77 Ladislava Hejdánka, Jaroslava Šabaty a

---

⁹³ Tyto ručně psané letáky jsou uloženy tamtéž. Pro ilustraci lze uvést text jednoho z nich: „ČESTNÍ SPOLUOBČANĚ, PANUJE-LI NESPRAVEDLNOST V POMĚRECH STÁTNÍCH, TAKTĚŽ RYCHLE ZAKOTVÍ V SOUKROMÝCH POMĚRECH SPOLEČNOSTI LIDSKÉ!“ – PALACKÝ, PROTO ŽÁDEJTE O ZVEŘEJNĚNÍ PROHLÁŠENÍ CHARTY77. PAK JASNĚ POZNÁTE, CO VLASTNĚ ŽÁDÁ – NIC VÍC, NEŽ VAŠE OBČANSKÁ PRÁVA! PROTO SE JEJ BOJÍ VLÁDA ZVEŘEJNIT, ABY NÁROD NEVIDĚL, ŽE Z NĚHO VLÁDA DĚLÁ OTROKY, MIMO TĚCH NĚKOLIKA TISÍC PROMINENTŮ! A VÍ, ŽE BY PAK PODPISOVALY CHARTU 77 MILIONY! ČEST A ÚCTA SIGNATÁŘŮM CHARTY 77!!“

⁹⁴ Cela pro nápravu vězňů.

⁹⁵ Sdělení VONS č. 36 z 26. 9. 1978, in: *Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných*, c. d., příloha, CD, dok. č. 36, s. 138-142. O nedobřem zdravotním stavu Miloslava Černého, přemístěného do NVÚ Mírov, stručně informovalo i sdělení VONS č. 48 z 26. 10. 1978.

Marty Kubišové z 1. 10. 1978, adresované Mezinárodnímu červenému kříži a mezinárodní demokratické veřejnosti, k solidaritě s vážně nemocnými československými vězni svědomí⁹⁶ Miloslavem Černým, Jiřím Ledererem a Janem Šimsou, která v příloze obsahovala zprávu o jejich případech a aktuálním zdravotním stavu.⁹⁷ Organizace *Amnesty International*, monitorující porušování lidských práv na celém světě, dokonce prohlásila M. Černého v únoru 1979 za jednoho ze tří vězňů měsíce.⁹⁸ Ani mezinárodní tlak však nepřispěl k předčasnému propuštění odsouzeného na svobodu – vězení opustil až po odpykání celé délky trestu v březnu 1980.⁹⁹

Kauza Miloslava Černého svědčí o dalším problému, s nímž byl spojen výkon trestu odnětí svobody. Zákon o vězeňství předpokládal, že nad nápravně výchovnými ústavy budou vykonávat dohled orgány obou národních rad a místně příslušné národní výbory, nicméně v praxi tato kontrola neprobíhala vůbec, anebo byla ryze formální. Nejsilnější kontrolní pravomoc vůči orgánům Sboru nápravné výchovy měli ze zákona dozoroví prokurátoři, jejichž povinností bylo dohlížet nad dodržováním zákonnosti a práv odsouzených. Pro odsouzeného však byli prakticky dosažitelní pouze prostřednictvím pošty, jež byla cenzurována správou daného výchovného ústavu. Jestliže byl dozorový prokurátor přinucen se na základě vězněva podání stížností zabývat, postupoval se značnou nechutí a měl tendenci příslušníky SNV krýt. Vězeň, který se odvážil si na jeho liknavý přístup stěžovat, se vystavoval riziku trestu, ať už ve formě kázeňského trestu, nebo dalšího šikanování, jak dokládá např. výše uvedený případ M. Černého nebo kauza Jiřího Gruntoráda. Ten obdržel několik kázeňských trestů, vězeňský psycholog proti němu poštvál spoluvězně; za podání žaloby na dozorce, jenž ho napadl, byl dokonce trestně stíhán. Jiří Müller, který byl vězněn v letech 1971 až 1976, konstatoval, že podaná stížnost znamenala pro odsouzené „vědomé sebepoškození“.¹⁰⁰

---

⁹⁶ Vězeň svědomí je termín vytvořený lidskoprávní organizací Amnesty International k označení lidí vězněných nebo jinak fyzicky omezovaných na základě jejich přesvědčení, původu nebo postavení za předpokladu, že tito lidé nikdy nepoužili ani neprosazovali násilí.

⁹⁷ *CHARTA 77: Dokumenty 1977-1989*. Svazek 1, c. d., s. 164-166.

⁹⁸ Zpravodaj *Amnesty International Newsletter*, r. 9, č. 2, únor 1979, s. 3, uloženo in: LP, sb. VONS, inv. č. 61, sign. IV/6, kart. 18.

⁹⁹ Viz hlášení NVÚ Mírov o změně stavu odsouzeného Miloslava Černého z 10. 3. 1980. Soudní spis Okresního soudu v Liberci, sp. zn. 1 T 409/77, uložený jako příloha k rehabilitačnímu spisu, sp. zn. 4 Rt 663/91.

¹⁰⁰ Dokument Charty 77 č. 16 z 22. 5. 1978 o vězeňství. *CHARTA 77: Dokumenty 1977-1989*. Sv. 1, c. d., s. 142, pozn. 24.

Výkon trestu odnětí svobody rovněž automaticky znamenal nucenou práci. Celá řada československých podniků využívala levné pracovní síly, kterou vězni představovali. Odsouzení nebyli za svou práci adekvátně ohodnoceni (jejich platy byly směšně nízké, značná část platu jim byla sražena na náklady výkonu trestu), vykonávali ji většinou v nevyhovujících podmínkách, byli nuceni pracovat přes čas, výjimkou nebyly sobotní ani noční směny.¹⁰¹ Kombinace vysokých pracovních norem, zastaralých strojů, nepříznivých podmínek na pracovišti a častého přepracování pochopitelně zvyšovala riziko pracovních úrazů.¹⁰² V případě nedodržení předepsaných výkonnostních norem následovaly postihy, počínaje omezením již beztak limitované možnosti nákupu běžných potravin a dalších věcí denní potřeby po umístění do zvláštního oddělení či samovazby (tzv. „díry“) se ztřeštěnými podmínkami. Odsouzení, kteří nebyli schopni stanovené normy plnit, nemohli počítat ani s možností případného předčasného podmíněného propuštění na svobodu.¹⁰³

V případě, že vězeň přidělenou práci odmítl, vystavoval se nebezpečí trestního stíhání pro přečin maření výkonu úředního rozhodnutí. Při naplnění skutkové podstaty maření výkonu úředního rozhodnutí ve smyslu § 7 zákona č. 150/1969 Sb., o přečinech mohl být odsouzenému uložen nepodmíněný trest odnětí svobody do 6 měsíců, nápravné opatření nebo peněžité trest do výše 5000 Kčs. Pro trestný čin maření výkonu úředního rozhodnutí podle § 171 trestního zákona byla stanovena trestní sazba odnětí svobody do 5 let, nápravné opatření

---

¹⁰¹ PAŽOUT, Jaroslav. *Trestněprávní perzekuce odpůrců režimu v Československu v období takzvané normalizace (1969-1989)*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2017. Česká společnost po roce 1945. ISBN 978-80-7285-205-5.

¹⁰² K problematice pracovních úrazů se vyjádřil Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných v souvislosti s kauzou vážného pracovního úrazu Pavla Böhma v Nápravně výchovném ústavu v Novém Sedle u Žatce. Konstatoval, že pracovní úrazy, včetně smrtelných, jsou u vězňů mnohem častější než v civilním sektoru. Důvodem byly právě záměrně nadsazené výkonnostní normy, mimořádně zastaralé strojní vybavení a z těchto faktorů vyplývající nutně ignorování základních bezpečnostních předpisů. I velmi závažné pracovní úrazy byly dle možnosti kamuflovány nebo kladeny za vinu odsouzeným, aby se příslušné orgány vyhnuly odpovědnosti. Vězňové byli vůči těmto praktikám zcela bezbranní a museli se jim podrobit proto, aby se vyhnuli dalším potížím či případným sankcím. Sdělení VONS č. 633 „Pracovní úrazy ve výkonu trestu“, duben 1987, in: *Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných*, c. d., příloha, CD, dok. č. 636, s. 1943-1944.

¹⁰³ Podle § 61 trestního zákona mohl soud odsouzeného po výkonu poloviny uloženého nebo podle rozhodnutí prezidenta republiky zmírněného trestu odnětí svobody podmíněně propustit na svobodu, jestliže odsouzený ve výkonu trestu svým chováním a plněním svých povinností prokázal polepšení a bylo možné od něho očekávat, že v budoucnu povede řádný život nebo soud přijal záruku za dovršení nápravy odsouzeného.

nebo peněžitý trest. Tomuto obvinění byl vystaven např. Petr Cibulka, který byl v roce 1978 odsouzen za nonkonformní hudební aktivity.¹⁰⁴

Z Cibulkova případu i četných dalších kauz je zřejmé, že k fyzickému týrání zadržených docházelo i ve výkonu trestu odnětí svobody, přestože to bylo méně často než ve vazbě. V případech vězňů svědomí (zejm. těch, kteří byli známi i ve světě a v okolních zemích), zde svoji roli sehrála i určitá obava z rizika medializace těchto incidentů a možných nepříjemností pro jejich iniciátory, ať už spoluvězně či dozorce. Věznění citelně trpěli naprostou ztrátou soukromí, při osobních prohlídkách jim bylo svévolně a bez jakýchkoli pravidel odnímáno vše, co se dozorcům zamlouvalo, včetně písemných poznámek, knih nebo korespondence. Zcela se jim pak nedostávalo duchovní služby. Provádění náboženských obřadů nebylo dovoleno, do nápravných zařízení a věznic byl zakázán přístup duchovním, vězni nesměli mít na celách bibli. Povoleny nebyly ani náboženské úkony (modlitby, kázání, půsty, teologické rozpravy), které pořádali sami odsouzení; za jejich provádění hrozily kázeňské tresty.

V důsledku výkonu trestu odnětí svobody odsouzených se, podobně jako ve vazbě, zhoršilo sociální postavení jejich rodin. Bez soudního výroku o povinnosti odsouzeného hradit výživné, jehož dosažení trvalo často i několik měsíců, zasílala správa NVÚ rodinám pouze 100 Kčs na nezaopatřené dítě.

---

¹⁰⁴ Petr Cibulka byl spolu dvěma dalšími mladými lidmi, knihovníkem Liborem Chloupkem a knihvazačem Petrem Pospíchalem, odsouzen rozsudkem Městského soudu v Brně z 14. listopadu 1978 pro trestný čin pobuřování (konkrétně za nahrávání a „nepovolené rozmnožování“ koncertů hudebních skupin režimem buďto jen „trpěných“, nebo zcela zakázaných) ke dvěma letům odnětí svobody. Během věznění v NVÚ Plzeň-Bory na protest proti diskriminaci politických vězňů v pracovním zařazení, zamítnutí jeho žádosti o nápravu a proti fyzickému napadání ze strany spoluvězňů i dozorců držel dvě hladovky. K hladovkám Petra Cibulky viz sdělení VONS č. 121 „Hladovka Petra Cibulky“ z 9. 7. 1979, in: *Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných*, c. d., příloha, CD, dok. č. 122 a sdělení VONS č. 126 „Další události kolem hladovky Petra Cibulky“. Po druhé hladovce bylo Cibulkovi přislíbeno přeložení na jiný úsek věznice. Tento slib však nebyl po jeho návratu z vězeňské nemocnice dodržen. Protože už však nebyl fyzicky schopen snést další hladovku, pokoušel se svůj požadavek prosadit odmítáním práce. Svůj protest P. Cibulka ukončil po 42 dnech na radu svého právního zástupce JUDr. Machourka, který jej podle svých vzpomínek varoval, že se nachází ve vězení a tudíž je bez šance na úspěch. Doporučil mu, aby nastoupil do práce a snažil se svoji situaci nějak vydržet, aby vůbec přežil. Na jeho radu, podpořenou nátlakem své matky, Cibulka nakonec kapituloval. V tu dobu však již vedení věznice podalo podnět k zahájení jeho trestního stíhání. MUŽÁKOVÁ, Karolina (pseudonym Jany Soukupové): Tři večery s Petrem Cibulkou, in: *HOST*, č. 4, srpen 1987 – srpen 1988, nestr. Petr Cibulka později krátce popsal svoji tehdejší situaci v rozhovoru pro týdeník *Reflex*. Na otázku, proč držel údajně nejdelší hladovku v historii borské věznice, odpověděl: „*Šíleným způsobem mě mlátili. Bachaři i vězni. S hladovkou jsem začal, když jsem to už nemohl vydržet. Chtěl jsem, aby mě přeložili jinam, kde by byla zaručena moje bezpečnost. Nejedl jsem jednatřicet dní a nakonec mi přeložení slíbili. Ale pak mi řekli, že jim nikdo žádný podmínky klást nebude a vyfasoval jsem 6 měsíců natvrdo. Tvrdili, že jsem držel hladovku, protože se mi nechtělo chodit do práce. Vězně v socialismu přece nikdo neterorizuje. [...] Proti rozsudku jsem se odvolal a nakonec mi napařili dvakrát tolik.*“ ZVELEBIL, Jan: Ať se soudí, in: *Reflex*, r. 11, č. 13/2000, s. 18.

Nebylo výjimkou, že odsouzení byli umístováni do nápravně výchovných ústavů vzdálených desítky kilometrů od místa jejich trvalého bydliště, takže návštěva představovala pro jejich rodiny značnou finanční i časovou zátěž. Tristní životní situaci se tak některým rodinám vězňů svědomí dařilo ulehčit jen díky pomoci poskytnuté lidskoprávními organizacemi či jednotlivci z domova i ze zahraničí.

Politickým vězňům byla správami SNV v jednotlivých nápravně výchovných ústavech věnována zvýšená pozornost.¹⁰⁵ Především v první polovině 70. let byli umístováni do tzv. izolovaných oddělení, která byla zřízena od 1. 10. 1972 v některých vojenských vězeňských zařízeních na území ČSR. O umístění do „politické izolace“ nerozhodoval soud, ale Správa SNV po dohodě se Státní bezpečností. Političtí vězni zde byli odděleni nejen od ostatních vězňů, ale i sami od sebe. Odděleně se stravovali, chodili do práce i na vycházky. Na druhou stranu však mezi sebou mohli komunikovat pomocí osvědčených muklovských metod i mezi celami. Na základě stížnosti některých dotčených vězňů byl sice rozkaz zrušen, ale možnost izolace politických vězňů a vězňů vyžadujících zvláštní dohled byla včleněna do novely Řádu o výkonu trestu odnětí svobody, která vstoupila v platnost dne 15. července 1973.

Detailně tuto problematiku řešil *Rozkaz náčelníka správy SNV č. 37, kterým se stanoví podrobnosti výkonu trestu odnětí svobody u odsouzených pro trestné činy proti republice a u odsouzených vyžadujících zvláštní dohled*, který vstoupil v platnost na počátku roku 1974. Ten stanovil nápravně výchovný ústav, do něhož měli být podle svého pohlaví a nápravně výchovné skupiny odsouzení zařazeni. Po příchodu do vězeňského zařízení byl každý vězeň umístěn na nástupní oddělení, v němž bylo určeno, jak se bude odvíjet jeho další pobyt za mřížemi. Každému vězni byl založen tzv. *reedukační list*, který obsahoval shrnutí jeho dosavadního sociálního vývoje, psychologický profil, sledoval chování odsouzeného ve výkonu trestu, kázeňské prohřešky či aktivity ve vězení; byly v něm vedeny záznamy o reedukaci (tedy o tzv. socialistické převýchově) atd. Političtí vězni byli od ostatních odsouzených izolováni např. při vycházkách nebo rozcvíčkách, mohli se samostatně pohybovat jen v pro ně vymezeném ubytovacím prostoru, strava jim byla vydávána pouze na cele. Pokud se nedopustili kázeňského prohřešku, mohli nakupovat věci osobní potřeby v kantýně, ale byl

---

¹⁰⁵ PAŽOUT, Jaroslav. *Trestněprávní perzekuce odpůrců režimu v Československu v období takzvané normalizace (1969-1989)*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2017. Česká společnost po roce 1945. ISBN 978-80-7285-205-5.

k tomu vždy určen jen jeden odsouzený. Měla být zajištěna pečlivá cenzura jejich korespondence. Návštěvy jejich příbuzných se měly uskutečnit mimo termíny návštěv jiných odsouzených. Naprosto nemožné bylo vytvoření vlastní vězeňské samosprávy, podobně jako tomu bylo např. na jiných odděleních. Velmi omezeně bylo možné sledovat televizi. Ani vězeňská knihovna nemohla uspokojit potřeby vězňů, z nichž mnozí byli absolventy vysokých škol. Přestože se političtí vězni několikrát pokusili žádat o odbornou a vědeckou literaturu pro vlastní studium, učebnice cizích jazyků či alespoň zahraniční noviny a časopisy, neuspěli. Od druhé poloviny 70. let pak byli někteří političtí vězni umísťováni i mezi ostatní odsouzené, což se dělo především u obecně méně známých osob.¹⁰⁶

Vězni svědomí byli vystaveni i zvýšené zpravodajské pozornosti. Správy SNV jednotlivých nápravně výchovných ústavů se systematicky snažily pomocí odposlechů na celách, cenzury korespondence a v neposlední řadě i nasazených vězeňských donašečů získat přehled o každém jejich kroku. Na politické vězně byla primárně zaměřena agenturně operativní činnost příslušných složek SNV (od roku 1978 odborů vnitřní ochrany SNV v jednotlivých vězeňských zařízeních). Prostřednictvím pravidelných měsíčních zpravodajských svodků z jednotlivých nápravně výchovných ústavů, konkrétně kolonky „zájmové osoby“, byli následně o jejich jednání informováni i nejvyšší političtí představitelé státu.¹⁰⁷

Jak již bylo zmíněno výše, ve druhé polovině 70. let byli i političtí vězni umísťováni mezi „obyčejné“ kriminální vězně. Účelem bylo co nejvíce zproblematizovat život lidem, kteří se nesmířili s normalizačním režimem, aktivně proti němu vystupovali a domáhali se práv, na něž měli i podle socialistického řádu nárok.¹⁰⁸

Někteří příslušníci Sboru nápravné výchovy i Státní bezpečnosti se snažili znepříjemnit politickým vězňům situaci tím, že na ně pošťovali jejich spoluvězně odsouzené pro obecnou kriminalitu. To se stalo např. Petru Uhlovi v průběhu jeho v pořadí druhého uvěznění za činnost ve Výboru na obranu nespravedlivě

---

¹⁰⁶ BURSÍK, Tomáš: *Političtí vězni a jejich postavení v rámci českého vězeňského systému*, c. d., 140-143.

¹⁰⁷ Viz operativní svodky o vězňech členech VONS z let 1980-1982, publikované in: *Pražský proces 1979*, c. d., s. 301-382.

¹⁰⁸ Umístění do NVÚ Heřmanice mezi kriminální vězně bylo překvapením např. pro Václava Bendu, Jiřího Dienstbiera a Václava Havla. Jak vyplývá z operativní svodky SSNV z ledna 1980, „zařazením do normálního výkonu trestu byli překvapeni a nejdříve se nedokázali zorientovat, zda je to pro ně výhodné či nikoliv.“ Záhy se ukázala odvrácená strana této praxe, kdy bývali političtí vězni umísťováni mezi ostatní odsouzené: správa SNV si paradoxně stěžovala na špatný ideologický vliv, jaký tito lidé mají na ostatní, když s nimi hovoří např. o problematice lidských práv, aktivitách Charty 77 a VONSu, činnosti Amnesty International apod.

stíhaných v NVÚ Mírov na počátku 80. let.¹⁰⁹ Mohla proti nim být konstruována obvinění z další trestné činnosti, s čímž se mj. setkal i Petr Uhl, a to hned dvakrát. Krátce před propuštěním z výkonu prvního trestu odnětí svobody na jaře 1973 byl obviněn z trestného činu teroru ve stádiu přípravy. Ta měla spočívat v tom, že Uhl měl v NVÚ Mírov (v tu dobu již pobýval v NVÚ Plzeň-Bory, kam byl přeložen v červenci 1972) údajně nabádat své spoluvězně, aby po svém propuštění na svobodu navštívili v Praze vybrané bývalé členy Hnutí revoluční mládeže a vyřídili jim jeho vzkaz, že mají z pražského ostrova Štvanice vypustit několik raket na budovu ústředního výboru KSČ. Toto obvinění bylo natolik nesmyslné, že nakonec došlo k zastavení trestního stíhání.

---

¹⁰⁹ UHL, Petr – PAVELKA, Zdenko: *Dělal jsem, co jsem považoval za správné*. Praha, Torst 2013, s. 320-321.

5. Nástroje bezpečnostního aparátu

5.1 Veřejná bezpečnost

SNB, neboli Sbor národní bezpečnosti, byl jednotnou bezpečnostní službou komunistického režimu. Jeho vznik prosadila KSČ již v červnu 1945, kdy nahradil dřívější bezpečnostní sbory, tedy „četnictvo“, uniformovanou i neuniformovanou státní a obecní policii. Její definici nalezneme v § 1 odst. 1 a 2 zákona č. 40/1974 Sb., zákon o SNB: *„Sbor národní bezpečnosti je jednotným ozbrojeným bezpečnostním sborem, jeho základním posláním je chránit socialistické společenské a státní zřízení, veřejný pořádek, bezpečnost osob a majetku. Své poslání plní Sbor národní bezpečnosti preventivní a výchovnou činností a uplatňováním prostředků státního donucení.“* Její poslání charakterizuje definice ze 70. let minulého století: *„SNB, Pohraniční stráž a vojska ministerstva vnitra napomáhají svými specifickými prostředky realizovat strategické a taktické cíle KSČ a socialistického státu ve vnitropolitické a mezinárodní situaci.“*¹¹⁰

Sbor národní bezpečnosti byl rozdělen na dvě samostatné složky: Státní bezpečnost (StB) a Veřejnou bezpečnost (VB), která se stala viditelnou tváří bezpečnostního aparátu a zajišťovala různorodou agendu. Jednalo se zejména o ochranu života a zdraví občanů, vyšetřování trestných činů, dohled nad bezpečností a plynulostí silničního provozu apod. Do působnosti Veřejné bezpečnosti patřila i správní agenda, tedy vydávání občanských průkazů, evidence pobytu občanů či povolování střeliva. Vydávání cestovních pasů a víz si ponechala v kompetenci StB.

Zatímco Státní bezpečnost byla co do počtu jejích příslušníků menší složkou s přesně stanovenými oblastmi zájmu, pod Veřejnou bezpečnost spadalo mnoho činností, které poskytovaly servis celému bezpečnostnímu aparátu, například ostraha objektů. Podobně jako StB řídila i Veřejná bezpečnost početnou síť tajných spolupracovníků, které využívala především ke sběru informací o kriminálních deliktech.

---

¹¹⁰ DRDA, Adam, Petr DUDEK, Tomáš NĚMEČEK a Prokop TOMEK, SAPAROVÁ, Kateřina, ed. *Příběhy bezpráví - nástroje normalizační moci: jeden svět na školách: metodická příručka*. Praha: Člověk v tísni, 2012. ISBN 978-80-87456-32-3.

Normalizační Sbor národní bezpečnosti tvořil hlavní složku represivního aparátu, jež se aktivně podílela na veškerém režimním úsilí o nastolení pořádku. Při demonstracích, které se konaly po vítězství československého hokejového mužstva nad reprezentačním družstvem Sovětského svazu v březnu 1969 státní moc ještě nezasáhla, avšak demonstrace při prvním srpnovém výročí okupace o necelý půlrok později již nové husákovské vedení státu přímo označilo za kontrarevoluci a nechalo je tvrdě potlačit. Speciální zásahové jednotky tehdy tvořily pořádkové jednotky SNB (3368 příslušníků), Lidové milice (cca 27000 milicionářů) a vojáci Československé lidové armády (19490 osob). Rozsah i intenzita nepokojů vedení KSČ překvapily a vedly od roku 1971 ke zřízení trvalých speciálních zásahových sil na rozhánění případných „antisocialistických akcí“.

Z tohoto důvodu byl s účinností od 1. 9. 1970 zřízen Pohotovostní pluk (PP) Veřejné bezpečnosti ČSR. Jeho součástí byly 4 prapory, v nichž dohromady sloužilo zhruba 1 200 příslušníků. Posláním pluku bylo zajišťovat stálou pohotovost ke zvládnutí mimořádných událostí, demonstrací a rozsáhlých narušení veřejného pořádku a dle aktuální potřeby posilovat standardní jednotky SNB ve velkých městech při větších shromážděních. V neposlední řadě pluk fungoval jako odborná nástupní škola pro nové příslušníky SNB. Až do pozdních osmdesátých let se však pluk dostával do akcí na ulicích jen sporadicky. Příslušníci Pohotovostního pluku začali být více aktivní od srpna 1988, kdy byli nasazováni k potlačování protirežimních demonstrací. Činnost PP VB vyvrcholila brutálním zákrokem jeho 3 praporů o síle celkem 900 mužů proti pokojné studentské demonstraci 17. listopadu 1989 v Praze. Kordon „bílých přileb“ na Národní třídě se tak stal symbolem síly represivního aparátu.¹¹¹

Pro úplnost je třeba dodat, že i Sbor národní bezpečnosti (podobně jako všechny další organizace) postihly na počátku období normalizace mohutné

---

¹¹¹ Spisovatel, historik a disident Petr Placák k tomu dodává: „*Proti demonstrantům vždy zasahovalo několik represivních složek. Pohotovostní pluk dělal přímou akci s transportéry a vodními děly, estébáci v civilu ukazovali, koho sebrat, běžní uniformovaní policisté tomu pomáhali, odváděli zatčené a spolu s milicionáři a členy Pomocné stráže VB tvořili takové zázemí. Což ale neznamená, že by lidi netloukli, je to vidět na policejních záběrech z demonstrací, které se dají najít i na internetu. [...] Vzpomínám si, že při jedné demonstraci odváděli právě členové PS VB zatčené na policejní služebnu ve Školské ulici, dokonce byli vybaveni obušký a občas někoho přetáhli, což odporovalo tehdejšímu zákonům.*” Z rozhovoru “Příslušníci byli vyškoleni k šikaně”, in: DRDA, Adam, Petr DUDEK, Tomáš NĚMEČEK a Prokop TOMEK, SAPAROVÁ, Kateřina, ed. *Příběhy bezpráví - nástroje normalizační moci: jeden svět na školách: metodická příručka*. Praha: Člověk v tísni, 2012. ISBN 978-80-87456-32-3.

čistky. Příslušníci SNB měli být v prvé řadě politicky čitelní a spolehliví. Během Pražského jara a celého roku 1968 panovala ve Veřejné bezpečnosti poměrně výrazná podpora probíhajícím reformám. Příslušníci VB se zpravidla nemuseli obávat své minulosti z 50. let (na rozdíl od jejich „kolegů“ od Státní bezpečnosti) a měli také mnohem blíž k běžnému životu obyčejných lidí. Proto bylo nuceno opustit Veřejnou bezpečnost při normalizačních čistkách cca 1200 osob. Organizovanost ve vládnoucí straně byla u příslušníků VB také mnohem nižší, politicko-výchovný aparát byl ve VB obnoven až v roce 1972. Nicméně v průběhu několika málo následujících let se komunistům podařilo poměry ve VB plně stabilizovat a její příslušníci prováděli zákroky a plnili úkoly, které si od nich vyžádala politická policie, jako bylo např. hlídání a omezování pohybu disidentů či asistence při jejich zatýkání. Také dopravní policie (služba) ochotně vycházela vstříc žádostem o odebrání řidičských a technických průkazů vozidel, což byla poměrně rozšířená forma šikany disidentů. Charakteristickým jevem období normalizace souvisejícím s činností Veřejné bezpečnosti pak byly časté perlustrace¹¹² především nonkonformně vyhlížejících občanů.

Bezpečnostní aparát ČSSR byl poměrně početný. K 1. 1. 1988 čítal Sbor národní bezpečnosti 56979 příslušníků, z toho pouze 12505 příslušníků tvořili pracovníci Státní bezpečnosti. Federální a republiková ministerstva měla v období normalizace cca 44000 osob, dále zde bylo asi 12000-13000 příslušníků StB. Zbytek tvořili vojáci Pohraniční stráže, vojsk Ministerstva vnitra a civilní zaměstnanci.

Je třeba se krátce zmínit i o tzv. Pomocné strážní Veřejné bezpečnosti (PS VB). Tvořili ji angažovaní a takzvaně uvědomělí občané (muži i ženy), kteří ve svém volném čase aktivně a zdarma vypomáhali bezpečnostním orgánům. Každý pomocník nosil na rukávu svého civilního oděvu žlutou pásku s označením PS VB. Dle ustavujícího dokumentu se členy Pomocné stráže Veřejné bezpečnosti mohli stát dobrovolně se hlásící českoslovenští státní občané starší 21 let, kteří byli oddáni socialistickému společenskému a státnímu zřízení a požívali všeobecné vážnosti a důvěry. Členové PS VB nebyli ozbrojeni, službu konali vždy v přítomnosti uniformovaného příslušníka VB a byli podřízeni jeho

---

¹¹² Zjištění či ověření totožnosti nebo úřední prohlídka.

příkazům. Podíleli se na zákrocích a kontrolách a shromažďovali „zajímavé“ informace. V normalizačních letech měla PS VB na 60 000 členů.¹¹³

5.2 Státní bezpečnost

Státní bezpečnost (StB) byla československá politická policie, která byla bezprostředně již od svého vzniku pod kontrolou vládnoucí KSČ. Představovala jeden z hlavních pilířů normalizace, bez nějž by se normalizační režim zhroutil. Sloužila k ovládnutí mocenských pozic a likvidaci protivníků komunistického režimu.

Státní bezpečnost byla založena již v roce 1945. Její pravomoci byly upraveny zákonem č. 149/1947 Sb., zákon o národní bezpečnosti, který zároveň předpokládal její budoucí sloučení s kriminálními složkami. V prosinci 1947 k ní byly přičleněny zpravodajské složky a novela zákona o národní bezpečnosti č. 286/1948 okruh jejích pravomocí dále rozšířila. Hlavním úkolem StB bylo zachování a ochrana stability moci Komunistické strany Československa.¹¹⁴ Formálně se zabývala sledováním a vyhledáváním pachatelů trestných činů vyjmenovaných v I. hlavě zvláštní části trestního zákona (trestné činy proti republice).¹¹⁵ V praxi totalitního státu to znamenalo mimo jiné porušovat zákony, pronásledovat politické odpůrce, používat nezákonných metod (od nelegálních

---

¹¹³ DRDA, Adam, Petr DUDEK, Tomáš NĚMEČEK a Prokop TOMEK, SAPAROVÁ, Kateřina, ed. *Příběhy bezpráví - nástroje normalizační moci: jeden svět na školách: metodická příručka*. Praha: Člověk v tísni, 2012. ISBN 978-80-87456-32-3.

¹¹⁴ Obsah pojmu Státní bezpečnost lze najít i ve Směrnici pro činnost pracovníků kontrarozvědky A-oper-I-1, čl. 1 z roku 1978: „*Obsah, úkoly a cíle činnosti kontrarozvědky jsou dány bezpečnostní politikou Československa, vyjádřenou v usneseních a rozhodnutích nejvyšších stranických a státních orgánů. [...] Politický charakter kontrarozvědky vyplývá z jejího základního poslání a vyžaduje důsledné uplatňování politických hledisek při plnění její preventivní a represivní funkce. To předpokládá důsledný třídní přístup všech pracovníků kontrarozvědky k plnění základních úkolů při plném respektování zájmů Komunistické strany Československa, socialistické společnosti, internacionálních zájmů socialistického společenství a mezinárodního dělnického hnutí.*“

¹¹⁵ Byly to trestné činy vlastizrady (§ 91), rozvracení republiky (§ 92), teroru (§ 93 a 94), záškodnictví (§ 95 a 96), sabotáže (§ 97), podvracení republiky (§ 98), poškozování státu světové socialistické soustavy (§ 99), pobuřování (§ 100), zneužívání náboženské funkce (§ 101), hanobení republiky a jejího představitele (§ 102 a 103), hanobení státu světové socialistické soustavy a jejího představitele (§ 104), vyzvědačství (§ 105), ohrožení státního tajemství (§ 106 a 107), vyzvědačství a ohrožení státního tajemství ke škodě státu světové socialistické soustavy (§ 108), opuštění republiky (§ 109), vniknutí na území republiky (§ 110) a porušování předpisů o mezinárodních letech (§ 111).

odposlechů, sledování a provokací až po únosy či fyzické nebo psychické násilí) a izolovat zemi od ostatních států na západ od státních hranic.¹¹⁶

Faktický záběr Státní bezpečnosti byl však daleko širší. Za normalizace se svojí činností snažila sledovat a aktivně mařit (a to za použití fyzického násilí i psychického nátlaku) veškeré oficiálně neschválené a nekontrolované iniciativy v oblasti kultury, politiky, filozofie, náboženství, ekologie atd. Jakékoli jednání, které odporovalo aktuální politické praxi či bylo v rozporu s ideologií komunistické moci, bylo považováno za protispolečenské a nepřátelské. StB se nezaměřovala jen na nezávislé opoziční iniciativy, dění kolem Charty 77, underground či dissent, jak se často traduje, ale sledovala dění ve všech společenských oblastech, v oficiálně povolených organizacích a institucích.

Státní bezpečnost působila mimo nezávislou kontrolu a kontrolu vůbec, vyjma kontroly KSČ. Charakteristickým rysem StB bylo soustředění moci, propojení zpravodajské a policejní činnosti (vyšetřování). Tyto funkce jsou v demokratickém politickém systému odděleny. Bylo také s podivem, že struktura a činnost Státní bezpečnosti byly upravovány výhradně podzákonnými normami, rozkazy a nařízeními ministrů vnitra, případně náčelníků jednotlivých součástí StB. Veškeré směrnice a z nich vyvozená opatření byla přijata bez zákonného podkladu, pouze na základě usnesení a příkazů orgánů Komunistické strany Československa. Státní bezpečnost si tak fakticky přisvojila trestní pravomoc.¹¹⁷

V platných zákonech byla zpravodajská funkce Sboru národní bezpečnosti, což byla nejdůležitější náplň činnosti StB, definována jen velmi vágně. Vlastní existence Státní bezpečnosti (pokud vůbec) byla zdůvodňována většinou jen stručně, mnohdy pouze tak, že se jedná o „složku SNB“. Úkoly StB byly podrobněji uvedeny v zákoně č. 149/1947 Sb. V poúnorovém zákoně o SNB č. 286/1948 již zmínka o StB chybí. Státní bezpečnost, zaštitěná politickou podporou KSČ, nemusela nijak bojovat o prosazení svého vlivu ve společnosti. Nedostupnost informací o StB byla naopak důležitou oporou její moci. O StB nebylo mnoho slyšet. Dokonce ani samotným názvem „Státní bezpečnost“ se na veřejnosti příliš neplýtvalo. To umocňovalo strach z neznámé síly.

---

¹¹⁶ TOMEK, Prokop. *Okres na východě 1960-1989: občané a nejnižší článek Státní bezpečnosti na příkladu okresu Havlíčkův Brod*. Praha: Vyšehrad, 2008. Moderní dějiny (Vyšehrad). ISBN 978-80-7021-944-7.

¹¹⁷ TOMEK, Prokop. *Prevence, profylaxe a výchova v pojetí Státní bezpečnosti*, in: Sborník ABS MV ČR, 2007, s. 155-181.

Základní organizační strukturu Státní bezpečnosti v letech 1969 – 1989 tvořily následující základní složky:

- 1) **kontrarozvědka / boj proti vnějšímu nepříteli** – stěžejní část agendy politické policie – soustřeďovala se na boj proti činnosti rozvědek tzv. „kapitalistických států“, působení „vízových cizinců“ zdržujících se z jakéhokoli důvodu na území ČSSR, diplomatů z nekomunistických států, odhalování spolupracovníků zahraničních rozvědek mezi československými občany apod.¹¹⁸; řídila se organizačním řádem, který byl přílohou přísně tajného rozkazu ministra vnitra ČSSR.
- 2) **ekonomická kontrarozvědka** – zabývala se sabotážemi, korupcí a možným vlivem nepřátelských špionážních služeb v hospodářské oblasti;
- 3) **vojenská kontrarozvědka** – původně samostatná složka armády, která byla převedena do StB v roce 1951. Rovněž prováděla vyšetřování, působila však zejm. v armádě; spojovala v sobě všechny tři linie;
- 4) **samostatná rozvědka** – své rezidentury měla zejména na československých ambasádách v zahraničí; shromažďovala politické, vojenské a hospodářské informace ve světě a snažila se ovlivňovat dění v zahraničí ve prospěch komunistických zájmů.

---

¹¹⁸ Jednalo se zejména o trestnou činnost podle § 105 (vyzvědačství) a § 106 (ohrožení státního tajemství). Sledování byli občané, kteří se pracovně či soukromě stýkali s pracovníky západních diplomatických, kulturních a obchodních misí v Československu. Byli potenciačně podezřelí ze špionáže, navíc se mezi nimi StB snažila získávat spolupracovníky pro infiltraci těchto misí. Stávalo se poměrně zřídka, že českoslovenští občané udržovali soukromé přátelské vztahy s cizinci žijícími či dojíždějícími na území československého státu. Relativně početnou a bedlivě sledovanou skupinou byli občané, kteří se pracovně setkávali se zaměstnanci zahraničních firem (např. při dodávkách zahraničního zařízení do čs. podniků) nebo při obchodních jednáních doma i v zahraničí. Nejintenzivněji sledovanými osobami byli samotní cizinci. Pro StB byli diplomaté vždy podezřelí z tzv. *vizuální špionáže* – pozorování vojenských objektů, přesunů vojenské techniky apod. Proti cestám diplomatů byla přijímána řada opatření. Nebylo možné jim zakázat cesty mimo sídlo své mise (hlavní město Praha), byly jim však co nejvíce ztěžovány. Veřejná bezpečnost např. velmi pečlivě sledovala, zda diplomaté dodržují dopravní předpisy. Auta s diplomatickou značkou byla často kontrolována Veřejnou bezpečností, zda se nepokoušejí překonat různá vyznačená omezení pohybu vjezdu a pohybu poblíž vojenských posádek. V roce 1981 byl II. správou SNB vypracován metodický postup pro případy autonehod diplomatů. K výjezdové skupině VB se měl připojit pověřený příslušník StB, který se měl zúčastnit vyšetřování autonehody na místě. Měl co nejdokonaleji prohlédnout vozidlo, zejména tam, kde to umožňovalo zranění nebo úmrtí účastníka nehody. Při prohlídce se měl zaměřit na převoz „závadových tiskovin“ a písemností, na odhalování zabudovaných schránek, úkrytů, technických prostředků, měl provést fotodokumentaci apod. (ABS, r. č. 89, objektový svazek „Cizinec“, Správa StB Hradec Králové, hlavní svazek, s. 16-18, Součinnostní opatření při řešení dopravních nehod „vízových cizinců“, 7. 9. 1981, náčelník II. správy SNB plk. Karel Vrba. Průvodní dopis a příslušný materiál zpracovaný 6. odborem II. správy SNB, 1. 9. 1981).

V StB dále existovaly jakési **pomocné útvary**, pracující takřkajíc „na zakázku“.¹¹⁹ Jeden z nich zajišťoval např. sledování osob a objektů (zejm. hotelů a cizích ambasad). Další, jakási „*technická větev*“ StB, měla za úkol vývoj, výrobu a používání technických prostředků pro telefonní a prostorové odposlechy, tajné nahrávání, pořizování fotodokumentace a zaměřování špionážních radiostanic apod. Rovněž prováděla tajné domovní prohlídky, nelegální cenzuru korespondence, falšování dokumentů a celou řadu jiných specializovaných úkolů, které usnadňovaly operativě StB její práci. Jakýmsi „nervovým systémem“ Státní bezpečnosti pak byly *útvary pro evidenci svazků* (tajných spisů, jež byly vedeny na jednotlivé sledované osoby či skupiny) a pro vyhodnocování a distribuci získaných informací (jazykem moderní doby řečeno jakási *analytická oddělení*). Pod správu StB spadala i ochrana státních a stranických činitelů. Státní bezpečnost měla pobočky ve všech krajích a okresech. V době federace ji řídilo Federální ministerstvo vnitra.

5.2.1 Spolupracovníci StB

Aby mohla Státní bezpečnost řádně plnit svoji roli systematického dozoru nad celou společností, budovala rozsáhlou agenturní síť tajných spolupracovníků, jejichž prostřednictvím si zajišťovala velké množství detailních informací.¹²⁰ Ti se často uvolili ke spolupráci pod nátlakem – v období normalizace (tedy v letech 1969 – 1989) jich bylo zhruba 40 000. Základní rozdělení kategorií spolupracovníků se v průběhu let významně neměnilo. Tuto materii upravovala příslušná směrnice A-oper-I-3.¹²¹ V období let 1962 až 1972 existovaly ve Státní bezpečnosti 4 kategorie tajných spolupracovníků:

---

¹¹⁹ DRDA, Adam, Petr DUDEK, Tomáš NĚMEČEK a Prokop TOMEK, SAPAROVÁ, Kateřina, ed. *Příběhy bezpráví - nástroje normalizační moci: jeden svět na školách: metodická příručka*. Praha: Člověk v tísni, 2012. ISBN 978-80-87456-32-3.

¹²⁰ ŽÁČEK, Pavel: „*Ostrá zbraň*“ *Státní bezpečnosti. Spolupracovníci StB ve směrnicích pro agenturně-operativní práci 1947-1989*“, in: BLAŽEK, Petr, ed. *Opozice a odpor proti komunistickému režimu v Československu 1968-1989*. Praha: Dokořán, 2005. ISBN 80-7363-007-9.

¹²¹ Sledované období pokrývalo několik novel této směrnice určující vztahy s tajnými spolupracovníky. Směrnice byla vydávána formou rozkazu ministra vnitra se stupněm utajení „přísně tajné“. Jedná se o Tajný rozkaz ministra vnitra (dále TRMV) č. 72/1954 z 20. 4. 1954 (Směrnice o agenturně operativní práci), RMV č. 13/1962 z 16. 5. 1962 (Směrnice pro agenturně operativní práci Státní bezpečnosti), RMV č. 8/1972 z 16. 2. 1972 (Směrnice pro práci s tajnými spolupracovníky československé kontrarozvědky) a RMV č. 3/1978 z 25. 1. 1978 (Směrnice pro práci se spolupracovníky kontrarozvědky).

1) agent

Tajný spolupracovník schopný aktivně „rozpracovávat“ zadané osoby a prostředí. Byl získáván „především na dobrovolném, zejména vlasteneckém základě, převážně z řad čestných a politicky uvědomělých [!] občanů, kteří jsou ochotni pomáhat Státní bezpečnosti“.¹²² Na základě interních směrnic plnil ty nejzávažnější úkoly. Poskytoval zprávy „za výhody“ (peníze nebo úlevy“).

2) informátor

Tajný spolupracovník, jehož úkolem bylo získávat poznatky nikoli aktivním úsilím v konkrétních případech, ale především prostřednictvím svého výhodného postavení v důležitých objektech, v místech výskytu „nepřátel“, v pohraničí apod. Informátor pomáhal StB plnit dílčí úkoly (např. při nasazování operativní techniky nebo získávání informací k tzv. ustanovování osob).¹²³ Vázaná osoba vědomě poskytující zpravodajství „jakoukoli zprávu“ byla Státní bezpečností označena za příležitostného či trvalého informátora. Informátor nesplňoval podmínku agentů, nepožíval totiž „důvěry nepřátelského prostředí“.

3) rezident

„Politicky vyspělý, naprosto spolehlivý, životně zkušený a formálně zavázaný tajný spolupracovník“, jehož úkolem bylo v izolovaných a špatně přístupných objektech řídit síť tajných spolupracovníků. Jednalo se většinou o hotely či podniky, kde byla setkávání tajného spolupracovníka s kádrovým příslušníkem StB jen těžko utajitelná. Rezidentem se mohl stát jen velmi osvědčený a dlouhodobě prověřený tajný spolupracovník nebo bývalý příslušník StB v občanském zaměstnání. Tato kategorie se vyskytovala jen zřídka.

4) majitel konspiračního nebo propůjčeného bytu

---

¹²² TOMEK, Prokop. *Okres na východě 1960-1989: občané a nejnížší článek Státní bezpečnosti na příkladu okresu Havlíčkův Brod*. Praha: Vyšehrad, 2008. Moderní dějiny (Vyšehrad). ISBN 978-80-7021-944-7.

¹²³ Termíny „ustanovka“ či „ustanovit“, které StB často používala (existoval např. formulář nazvaný „požadavek na ustanovku“), znamenaly získání základních dat osoby k přesnému určení její identity.

Konspirační byt byl prostor určený pro schůzky se spolehlivými tajnými spolupracovníky, oficiálně krytý tajným spolupracovníkem nebo kádrovým příslušníkem StB jako zdánlivým nájemníkem, který k tomuto účelu používal krycí („legálně“ zfalšované) doklady. Propůjčený byt byl poskytován na potřebnou dobu k využití od jeho držitele – tajného spolupracovníka. Šlo o zvlášť důvěryhodné jedince, kteří byli vedeni v agenturní evidenci.

Kromě výše uvedených a evidovaných kategorií byla definována i kategorie „**důvěrník**“, ovšem nikoli jako tajný spolupracovník, ale v zásadě jako informační zdroj, který předával zprávy získávané pasivním způsobem v místě jeho působení.¹²⁴ V období let 1972 – 1990, kdy se systém tajných spolupracovníků mírně změnil, převzal důvěrník dosavadní roli informátora a do určité míry i důvěrníka podle výše uvedené definice, na rozdíl od něj byl ale jeho spis evidován podobně jako ostatní svazky a spisy StB. Styky s důvěrníkem se na jeho výslovné přání mohly (ale nemusely) utajovat. Důvěrníci mohli být získáváni „z řad spolehlivých československých občanů, včetně členů KSČ“. K schůzkám s nimi však nemohly být využívány konspirační či propůjčené byty a docházelo k nim i na veřejnosti nebo na pracovištích důvěrníků.¹²⁵

Tajní spolupracovníci byli evidováni v tzv. **registrech svazků**. Registry (v podstatě původně jednacích protokoly, v nichž byly spisy či svazky spolupracovníků evidovány jako úřední spisy pod číslem jednacím, tzn. registračním číslem) byly vedeny samostatně pro každou krajskou správu a zvlášť i pro centrálu StB. V registru lze nalézt i skutečné jméno, příjmení a datum narození registrované osoby, součást, která nechala svazek (spis) zaregistrovat, jméno operativního pracovníka, který jej převzal k řízení, datum uložení do archivu (případně datum zničení) a různé poznámky o pohybu a změnách svazku (spisu). Ani registr svazků ani svazek samotný se nikdy nedostal do rukou tajného spolupracovníka. Nebyl ani informován o tom, jak vypadá písemná podoba jeho spolupráce. Svazky byly vedeny ve stupni utajení „přísně tajné“.

Mimo operativní složky působily vyšetřovací odbory Státní bezpečnosti na úrovni centra a krajů. Informace získané od operativy již konkrétně zpracovávaly

---

¹²⁴ ABS, RMV č. 13/1962 z 16. 5. 1962 (Směrnice pro agenturně operativní práci Státní bezpečnosti).

¹²⁵ RMV č. 8/1972 z 16. 2. 1972 (Směrnice pro práci s tajnými spolupracovníky československé kontrarozvědky).

a připravovaly „pachatele“ pro trestněprávní postih. Právě s vyšetřovateli StB jako s orgány činnými v trestním řízení se mohli řadoví občané setkávat nejčastěji. Soustředění operativy a vyšetřování do jediné organizace je jedním z typických definičních znaků totalitní policie. Činnost StB podléhala i v období normalizace kontrole a metodickému řízení sovětskou tajnou zpravodajskou službou KGB; se sovětskými poradci byly konzultovány všechny podstatné záležitosti.

Na počátku 70. let iniciovala Státní bezpečnost několik zmanipulovaných soudních procesů se stoupenci obrodných reforem a až do pádu komunistického režimu se podílela na perzekuci řady občanů. Je však třeba konstatovat, že politických „soudů“ nebylo zdaleka tolik jako v období stalinismu. Přesto však StB prováděla nátlakové a často i velmi brutální akce proti opozici, často s cílem donutit zejména představitele disentu či jiné režimu nepohodlné osoby k dobrovolné emigraci a odchodu do exilu, jako tomu bylo např. v případě akce *Asanace*.¹²⁶ Státní bezpečnost vypracovala pro každého jednotlivce zvláštní plán, podle něhož systematicky znepríjemňovala a „otravovala“ život jemu i celé jeho rodině. Vyřízení jakékoli záležitosti, jinak ve své podstatě jednoduché a nekomplikované, ať už šlo o oblast bydlení, zaměstnání, cestování či sociálních služeb, se tak stala pro daného člověka takřka nepřekonatelným problémem. Úřady dotyčného připravily o veškeré „výhody“ – telefon, technické osvědčení k vozidlu, invalidní důchod, o možnost nechat si opravit byt apod. Docházelo také k „tajemným“ a nenadálým přepadením, bití a vydírání; je znám i případ nastražené výbušniny. StB své oběti nejen předávala orgánům činným v trestním řízení k trestněprávnímu postihu, ale dokonce je sama skrytě trestala. Podle dostupných údajů vykonala Státní bezpečnost v letech 1969 – 1989 v Československu na 100 000 takzvaných „*preventivně-výchovných opatření*“ (PVO – viz níže), tedy v průměru zhruba 5000 ročně. Zpravidla šlo o postihy

---

¹²⁶ Akce *Asanace* byl krycí název pro operaci StB z přelomu sedmdesátých a osmdesátých let minulého století, pomocí níž chtěl komunistický režim v Československu donutit nepohodlné lidi, zejména signatáře Charty 77, k odchodu ze země. Uskutečnila se na základě rozkazu ministra vnitra Jaromíra Obziny, jehož obsahem bylo „*docílit úplného rozložení a izolace hlavních organizátorů akce Charty 77 od ostatních signatářů a u vytípaných organizátorů této akce dosáhnout vystěhování z ČSSR*“. Státní bezpečnost při ní použila různé formy psychického i fyzického nátlaku a vydírání. Těm, kteří se nakonec rozhodli emigrovat, StB zajistila bezproblémové vyřízení všech příslušných formalit. V rámci této akce byli nuceni k emigraci např. Milan Hlavsa, Jaroslav Hutka, Svatopluk Karásek, Václav Malý, Karol Sidon, Karel Trinkewitz, Petr Cibulka nebo Pavel Landovský. Nejintenzivnější nátlak vyvíjela StB v letech 1980-1981, kdy se obávala spojení Charty 77 s masově podporovaným polským společenským hnutím *Solidarita*. Tímto způsobem bylo donuceno k emigraci 280 signatářů Charty 77, t. j. asi 15 % z celkového počtu.

v zaměstnání či ve škole, zamezení „výhod“ (zejm. cest do zahraničí) a nejčastěji o zastrašující pohovory.

Přestože byla činnost Státní bezpečnosti od 60. let postupně přeměňována hlavně na úlohu vnitřního zpravodajství, zůstávala i nadále represivním orgánem. Uskutečňovala mnoho akcí proti disentu, jednotlivé skupiny opozice měla pod kontrolou a cílevědomě se snažila znemožnit jejich úsilí o jednotný postup.

Mezi její obvyklé metody patřily např. časté domovní prohlídky (uskutečňované zejména v noci), vyvážení lidí do lesa, obtěžování, škrcení mokrým ručníkem, přepadávání, sexuální obtěžování, ničení aut, otevřené sledování osob apod.¹²⁷

V průběhu normalizačních let stála StB před stále složitějšími úkoly, na které už nestačila pouhá „hrubá síla“ jako dříve, a nedokázala proto efektivně reagovat na nová kulturní a opoziční hnutí mladých lidí zejm. v 80. letech, ani na nově vznikající ekologické iniciativy. Nebyla s to pochopit hlubší smysl domácích událostí, zemí komunistického bloku či v západním světě. V listopadu 1989 se represivní složky v podstatě probraly z iluze o své nezničitelnosti a nebyly schopny se účinně bránit probouzející se občanské síle. Byly dezorientované a demoralizované, podobně jako celý mocenský aparát.

---

¹²⁷ Příkladem brutálního postupu orgánů Státní bezpečnosti za začátku 80. let byl incident, který se odehrál v říjnu 1981 v bytě aktivní disidentky a bývalé studentky Filozofické fakulty UK Ziny Freundové. Je podrobně popsán ve Sdělení VONS č. 269 „Přepadení Ziny Freundové o vniknutí neznámých mužů do bytu Ziny Freundové a jejím fyzickém a psychickém týrání“: „*Ve dvě hodiny v noci z 12. na 13. října 1981 zazvonil někdo u bytu Ziny a Karla Freundových, Mánesova 90, Praha 2. Zina Freundová, která byla sama doma, šla otevřít. Jakmile otevřela dveře, vtrhl do místnosti muž, který jí zakryl oči a ústa, a za ním vnikli další. Když se přesvědčili, že v bytě nikdo jiný není, začali ji bít, kopat a otloukat ji hlavou o zeď. Přitom jí stále drželi oči a ústa. Při sebemenším pohybu jí odborným hmatem na šíji způsobovali bolest. Muž, který jí zakrýval ústa a oči, jí šeptal do ucha, že ji zabijí, že to nebude nikdo vyšetřovat a jiné výhrůžky a nadávky. Nejdřív musela stát, později ji donutili si sednout na zem a pevně jí přitiskli hlavu na kolena. Během doby, kdy seděla, držel ji jeden z mužů, zatímco jiní prohledávali byt, přičemž odcizili, jak se později ukázalo, pouze kazetový magnetofon s kazetami z kursu angličtiny. Peníze a jiné cenné předměty ponechali bez povšimnutí. Zině Freundové pak šlapali po bosých nohou, sprostě jí nadávali a ostříhali jí na temeni hlavy několik pramenů vlasů. Potom z ní začali strhávat noční košili, přičemž ji donutili vstát a pak jí košili zcela servali. Nahou ji osahávali a přinutili ji, aby si lehla na zem. Jeden z mužů jí seděl na obličejí a nutil ji, aby roztahovala nohy. Ostatní jí přitom ohmatávali a nesporně se snažili vzbudit dojem, že ji hodlají znásilnit. Pak jí poručili, aby si lehla na bok a náhle odešli. Když se Zina Freundová z otřesu částečně vzpamatovala, zjistila, že oba telefonní přístroje mají přestřížené šňůry. Při vyšetření lékař konstatoval otřes mozku a pohmožděnin, předepsal uklidňující léky a nařídil naprostý klid na lůžku s diagnózou č. 850. Zina Freundová je členka kolektivu mluvčích Charty 77 a VONS. Jedná se nepochybně o mstu za její politickou aktivitu. Případy hrubého fyzického násilí vůči signatářům Charty 77 a dalším občanům jsou stále častější a jejich intenzita se zesiluje, tento stav nemůžeme označit jinak než jako teror. Praha 17. 10. 1981“)*

5.2.2 Preventivně-výchovná opatření (PVO)

Prevence se v roce 1962 dostala i do *Směrnic pro agenturně-operativní práci*. Je zde definována takto: „*Preventivně-výchovná opatření jsou taková opatření, která umožňují operativním pracovníkům upevňovat spojení s lidem, včasným zásahem předcházet, zabránit nebo alespoň paralyzovat rozrůstání trestné činnosti. Dále musí napomáhat k překonávání všech pozůstatků minulosti v myšlení občanů, které mají svůj výraz v porušování socialistické zákonnosti s norem socialistického soužití. Preventivně-výchovná opatření používají operativní pracovníci vůči pracujícím, kteří se dopustili, nebo je nebezpečí, že se dopustí, trestné činnosti menší společenské nebezpečnosti na základě své politické zaostalosti a třídní neuvědomělosti.*“¹²⁸

V prvním období využívání prevence Státní bezpečností byly preventivní zákroky jen doplňkem trestněprávní represe. Jejich využívání bylo určeno pro případy provinilých dělníků a mládeže, třídní nepřítel měl být i nadále tvrdě postihován. Preventivní opatření byla zaváděna jako alternativní forma postihu méně závažných činů „třídně blízkých obyvatel“. Pokud jde o formy, šlo buď o tradiční „vlivová“ a rozkladná opatření, realizovaná pomocí tajných spolupracovníků, nebo ze Sovětského svazu převzatá veřejná či neveřejná projednání (jakési „čestné soudy“).

Jestliže konec 60. let znamenal propad v objemu represe i v množství provedených PVO, období normalizace naopak nastartovalo změnu v pojetí a rozšíření preventivních opatření. *Směrnice pro činnost pracovníků kontrarozvědky*, platné v období 1978-1990, definovaly prevenci jako „odstraňování podmínek umožňujících vznik tzv. trestné činnosti.“ Kromě zpravodajsko-taktických, rozkladných a kontrolních opatření (vesměs skrytého charakteru) používala StB opatření *administrativně-právní*, která šly v mnoha případech nad rámec znemožnění tzv. trestné činnosti a ve skutečnosti měla povahu svévolného trestání. Formy měly v praxi charakter závažných zásahů do práv a svobod občanů. Je pozoruhodné, že praktické chápání PVO příslušníky StB se zcela shodovalo bez ohledu na to, zda se jednalo o součást celostátní, krajskou

---

¹²⁸ ABS, Rozkaz ministra vnitra č. 13 z roku 1962, *Směrnice pro agenturně-operativní práci Státní bezpečnosti*).

či okresní. Přitom v žádných směrnicích se o konkrétních formách PVO nehovoří. Z praxe jsou známy následující případy:¹²⁹

- individuální pohovory
- projednání případu před vedením podniku, školy nebo pracovním kolektivem
- veřejná důtka
- vyloučení ze studia na střední či vysoké škole
- vyloučení ze společenských organizací (SSM, KSČ apod.)
- zamezení soukromé cesty do zahraničí
- zabránění výjezdu do „kapitalistických států“
- rozvázání pracovního poměru
- zamezení profesního postupu na vyšší funkci v zaměstnání
- zamezení v postupu na vyšší politickou funkci (týkalo s ČSL, ČSS)
- zabránění přijetí do pracovního poměru
- odvolání z pracovní funkce a přeřazení na nižší a hůře placenou funkci nebo přemístění
- znemožnění dálkového studia změnou podmínek v zaměstnání
- zamezení přijetí ke studiu
- odnětí státního souhlasu k výkonu činnosti duchovního
- rozehnutí kulturní akce (zrušení výstavy, hudebního festivalu či koncertu)
- zabránění konání srazu „volné mládeže“
- vyhoštění vízového cizince z ČSSR nebo zkrácení pobytu
- zařazení na index nežádoucích osob (u cizinců)
- rozpuštění společenské či zájmové organizace a nepochybně celá řada dalších v závislosti na situaci či konkrétních podmínkách.

Tato opatření neprováděla StB zpravidla přímo, ale prostřednictvím zaměstnavatelů, vedení škol či příslušných státních institucí, politických stran a společenských organizací, v jejichž pravomoci bylo vykonání příslušného opatření ve vztahu ke konkrétní osobě. V praxi informovala Státní bezpečnost tato

---

¹²⁹ TOMEK, Prokop. *Prevence, profylaxe a výchova v pojetí Státní bezpečnosti*, in: Sborník ABS MV ČR, 2007, s. 155-181.

místa buď ústně, nebo písemně. Sdělení nemělo formu příkazu či pokynu k vykonání příslušného požadavku, bylo spíše upozorněním na nežádoucí činnost dotyčné osoby, s pobídkou k provedení „příslušných opatření“, která většinou nebyla konkrétně písemně formulována. Například v případě odnětí státního souhlasu bylo v návrhu pro církevního tajemníka krajského národního výboru na závěr, po popisu negativní činnosti kněze, lapidárně a dosti neurčitě konstatováno, že činnost jmenovaného se neslučuje „se zákonem o státním souhlasu pro výkon duchovenské funkce“. Z tohoto konstatování logicky vyplýval požadavek odnětí státního souhlasu.

6. Trestněprávní perzekuce protirežimních aktivit

6.1 Nezávislé náboženské aktivity

Období Pražského jara přineslo i v náboženské oblasti nebývalou míru svobody. Křesťanským církvím se otevřela možnost pro svobodnější využití tisku, vyučování náboženství, pro diskuze i iniciativy duchovních i laiků. Docházelo k návratu některých římskokatolických kněží, udělení státního souhlasu k výkonu duchovenské činnosti dříve vězněným kněžím, z nichž se někteří ocitli ve významných církevních funkcích.

Nástup normalizace však s sebou přinesl utužování poměrů i v náboženské oblasti. Nová církevní politika se projevila i v obsazení republikových sekretariátů pro věci církevní při Ministerstvu kultury ČSR a SSR. Od roku 1971 působil též *Sekretariát pro věci církevní*, do jehož kompetence spadala především mezinárodněpolitická agenda (zejm. jednání s Vatikánem).¹³⁰ Základní rámec pro fungování církví i nadále určoval zákon č. 218/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností z 14. 10. 1949, který podřizoval veškerou jejich činnost státnímu dozoru, do nejvnitřnějších záležitostí zasahoval Státní úřad pro věci církevní, respektive Sekretariát pro věci církevní.

Předsednictvo ÚV KSČ na svém zasedání 2. 5. 1970 stanovilo základní úkoly v oblasti církevní politiky, mezi něž patřilo „zatlačení“ církví zpět do kostelů, rozšíření vlivu státu na počet a rozmístění duchovních, prohloubení každodenního dozoru nad činností církví prostřednictvím církevních tajemníků, podpora ateistické výchovy a ráznější kritika náboženství. Usnesení také předpokládalo obnovení kolaborantské kněžské organizace v katolické církvi, což prosazovala i řada bývalých představitelů Mírového hnutí katolického duchovenstva. Státní bezpečnost pronikala agenturně do církve, zanášela rozpory, zastráovala duchovní a věřící a vždy byla připravena sáhnout k násilí (a často k němu také sahala).¹³¹ Katolická církev byla normalizačním režimem vnímána jako velmi nebezpečný protivník – oproti jiným skupinám měla dosti rozsáhlou členskou základnu (ještě v roce 1970 byla průměrná týdenní účast na

¹³⁰ CUHRA, Jaroslav: *KSČ, stát a římskokatolická církev (1948 – 1989)*, in: *Soudobé dějiny*, r. 8, č. 2-3/2001.

¹³¹ BLAŽEK, Petr, ed. *Opozice a odpor proti komunistickému režimu v Československu 1968-1989*. Praha: Dokořán, 2005. ISBN 80-7363-007-9.

bohoslužbách 2 400 000 věřících) a svou vazbou na Vatikán byla nadnárodně zakotvená.

Na počátku 70. let se situace v církvích z pohledu normalizačního režimu stabilizovala. Vedle katolické církve kladla tomuto procesu největší odpor Českobratrská církev evangelická, která byla v již citovaném usnesení předsednictva ÚV KSČ z 22. 5. 1970 označována za nejaktivnější „reakční“ sílu, jíž má být ze strany státních orgánů věnována maximální pozornost. V rámci Českobratrské církve evangelické působil mj. vliv hnutí „nová orientace“, jehož představitelé kritizovali otevřeně četné protiprávní a nesmyslné zákroky státních orgánů proti náboženskému životu.

Celé období tzv. normalizace se neslo v duchu státních zásahů do oblasti náboženského života. Podařilo se do značné míry izolovat oficiální vedení církví od věřících a církev byla často tlačena do nedůstojných kompromisů. Nepohodlným kněžím byl odnímán státní souhlas s výkonem duchovenské činnosti. Řada duchovních (kteří byli již často zbaveni státního souhlasu) i laiků byla trestně stíhána za organizování náboženského života a konání náboženských obřadů jiným způsobem, než stát povoloval – zpravidla tedy pro trestný čin maření dozoru nad církvemi a náboženskými společnostmi podle § 178 trestního zákona¹³², přestože tresty už nebyly tak drakonické jako v 50. letech. Postihováno bylo také působení státem nepovolených církví a sekt, např. Svědků Jehovových.

Problematiku náboženství kromě zákonů a prováděcích právních předpisů (vyhlášek) upravovaly i nejrůznější oběžníky, které byly vydávány na všech stupních církevními úřady. Tyto směrnice dále omezovaly možnost církevního působení. Požadavek státního souhlasu se územně vztahoval jen na výkon bohoslužeb v kostele, v němž duchovní vykonával duchovní správu. Pokud by chtěl např. vykonat bohoslužbu v soukromém bytě, potřeboval by další státní souhlas. Na udělení státního souhlasu nebyl právní nárok a záleželo výlučně na libovůli církevního tajemníka.¹³³

---

¹³² Tento trestný čin a sankce ukládaná za jeho spáchání byly v trestním zákoně definovány takto: „Kdo v úmyslu mařit nebo ztěžovat výkon státního dozoru nad církvemi nebo náboženskými společnostmi poruší ustanovení zákona o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností, bude potrestán odnětím svobody až na dvě léta nebo peněžitým trestem.“ Hrozil také případný postih za trestný čin zneužívání náboženské funkce podle § 101 trestního zákona. Jeho skutková podstata zněla následovně: „Kdo z nepřátelství k socialistickému společenskému a státnímu zřízení republiky zneužije své náboženské funkce v úmyslu nepříznivě ovlivňovat věci obecného zájmu, bude potrestán odnětím svobody na šest měsíců až tři léta.“ Toto ustanovení trestního zákona však nebylo v období normalizace příliš často využíváno.

¹³³ CHARTA 77: Dokumenty 1977 – 1989. Sv. 1, c. d., s. 456.

Zvláštní pozornost normalizační režim věnoval mládeži, která měla být důsledně vedena k tzv. vědeckému světovému názoru.¹³⁴ Proto byla i výrazně omezována výuka náboženství. Restriktivní církevní politiku normalizační moci pak nezřídka ještě posilovala zlovůle státního aparátu na místní úrovni. Poukázal na to např. katolický duchovní Viktor Trstenský ve svém dopise adresovaném předsedovi vlády SSR Peterovi Colotkovi z 16. 3. 1972, v němž upozorňoval mj. na omezování vyučování náboženství, návštěv kněží u nemocných v nemocnicích a zpovědí na církevních akcích nebo na určování počtu ministrantů a osob, jimž bylo dovoleno zpívat během bohoslužeb v kostele.¹³⁵

Náboženská politika normalizačního režimu se zásadním způsobem neměnila ani v druhé dekádě jeho existence, postupně však ztrácela pevnou půdu pod nohama, což se odrazilo především ve vztahu ke katolické církvi. Výrazně k tomu přispěla i volba krakovského arcibiskupa a kardinála Karola Wojtyly papežem v roce 1978 a vliv jeho působení na postoje katolické církve v Československu, které se odrazilo mj. v postupu kardinála Tomáška vůči aktivitám Sdružení katolického duchovenstva *Pacem in terris*.¹³⁶ Smýšlení věřících jednoznačně prokázal i průběh oslav 1100. výročí úmrtí sv. Metoděje na Velehradě dne 5. 6. 1985, kterého se dle odhadů zúčastnilo na 150 000 osob. Oslavy se zcela vymkly oficiálnímu scénáři, zástupci vlády na nich byli účastníky vypískáni. O růstu nezávislých náboženských aktivit svědčil i úspěch petice Augustina Navrátila nazvané „*Podněty katolíků k řešení situace věřících občanů v ČSSR*“ z listopadu 1987, kterou podepsalo více než 600 000 věřících a podporu jí vyjádřil i kardinál Tomášek. Odpovědí režimu na rostoucí náboženské aktivity byla snaha státních orgánů zesílit administrativní i policejní dohled nad církvemi. Vládnoucí komunistická strana tak až do konce svého vládnutí v zásadě neopustila svoji základní koncepci vztahu k církvím, z nichž si vytvářela (do značné míry proti jejich vůli) silného protivníka.

---

¹³⁴ PAŽOUT, Jaroslav. *Trestněprávní perzekuce odpůrců režimu v Československu v období takzvané normalizace (1969-1989)*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2017. Česká společnost po roce 1945. ISBN 978-80-7285-205-5.

¹³⁵ TRSTENSKÝ, Viktor: *Nemohol som mlčať*. Bratislava, Vydavateľstvo Nové Město 1994.

¹³⁶ Komunistickými úřady iniciované a oficiálně podporované sdružení katolických duchovních, kteří kolabovali s komunistickým režimem v Československu v letech 1971 až 1989. Bylo pokračovatelem Mírového hnutí katolického duchovenstva (1951–1968). Cílem sdružení bylo stejně jako u jeho předchůdce podřívání autority církevní hierarchie, podpora komunistických orgánů v tažení proti nim a prezentace postojů vyhovujících režimu předkládaných „ve jménu katolické církve“. Obecně sestávalo z malé aktivní kolaborantské skupiny, která obsadila jeho vedení a širší pasivní členské základny, jejíž členové byli většinou ke vstupu donuceni nátlakem a vydíráním ze strany Státní bezpečnosti a Státního úřadu pro věci církevní.

6.1.1 Případová studie – farář Jaroslav Studený

Jaroslav Studený se narodil 6. května 1923 v Kozové u Litovle. V letech 1942 – 1945 studoval na bohoslovecké fakultě v Olomouci, koncem roku 1942 byl krátce nuceně nasazen na práce do Berlína. Kvůli špatnému zdravotnímu stavu pracoval až do konce války jako pomocný pracovník v tiskárně a pak v řezbářství. Po druhé světové válce jej poslal tehdejší olomoucký arcibiskup Leopold Přečan na studia do Říma. Na tamější lateránské univerzitě po čtyřech letech promoval v dubnu 1949 na doktora teologie (ThDr.).

6.1.1.1 Působení v církvi

Od září začal Jaroslav Studený působit v různých farnostech komunistického Československa (Lipník nad Bečvou, Hořejší Kunčice, Bohdanovice), v letech 1951 až 1954 vykonával prezenční vojenskou službu u pomocných technických praporů (PTP).¹³⁷

Státní bezpečnost vedla na Studeného v průběhu 50. až 70. let několik svazků (v kategoriích nepřátelská osoba, signální, pozorovací či kandidát agenturní spolupráce), ale tyto spisy byly bohužel skartovány během komunistického režimu či na začátku prosince 1989.¹³⁸

V Archivu bezpečnostních složek se dochoval alespoň jeden vyšetřovací spis. Krajská správa ministerstva vnitra Ostrava vyslýchala Studeného na jaře 1960. V průběhu výuky náboženství v osmileté střední škole v Moravici tehdy odstraňoval ze zdi obraz prezidenta republiky a místo něj věšel na zeď kříž. Podle dalších svědectví dále organizoval mezi věřícími sbírku na opravu kostela. Trestní stíhání pro snižování vážnosti prezidenta republiky bylo záhy zastaveno pro nedostatek důkazů.

V roce 1967 Studený dobrovolně odešel z Moravice do Bělotína (okres Přerov), kde si ho místní velmi oblíbili. Sám to potvrzuje ve vzpomínkové knize

---

¹³⁷ Pomocné technické prapory (PTP) bylo označení pro útvary Československé lidové armády, které v letech 1950–1954 sloužily pro internaci a převýchovu tzv. politicky nespolehlivých osob, podléhajících tehdejšímu brannému zákonu. Důležitým důvodem jejich vzniku bylo i zajištění levné pracovní síly pro vybraná hospodářská odvětví. Byly rovněž nástrojem perzekuce a pracovní exploatace nepohodlných osob. Fungování PTP nemělo oporu v československých zákonech a mezinárodním právu.

¹³⁸ Ze sdělení ABS, oddělení operativních svazků a vyšetřovacích spisů (Přípis č. j. ABS-309/2013 BAC – v držení Petra Jiráka).

*Já, odsouzený č. 11783.*¹³⁹ Ve zdejší farnosti opravil celou řadu budov. Od roku 1969 organizoval výrobu nejrůznějších tiskovin náboženského obsahu, např. liturgických pohlednic s biblickými texty (cca 15 000 kompletů po 72 kusech), barevných kartonových obalů na církevní doklady (asi 80 000 kusů) a 11 druhů různých modliteb (po 200 000 kusech).

6.1.1.2 *Zatčení a první výsledky*

Tato činnost se stala záminkou pro Studeného zatčení a perzekuci. Krajská správa Sboru národní bezpečnosti – odbor vyšetřování Veřejné bezpečnosti v Ostravě vydala dne 27. března 1972 usnesení o zahájení trestního stíhání proti Jaroslavu Studenému pro trestný čin spekulace podle zákona č. 94/1949 Sb., zákon o vydávání a rozšiřování knih, hudebnin a jiných neperiodických publikací. Dne 5. dubna 1972 byl Studený vzat do vazby ostravské vazební věznice.

Během prvních výslechů obviněný uvedl, že tiskoviny s církevní tematikou nechal tisknout od roku 1968 v několika tiskařských závodech Severomoravského kraje a prostřednictvím řady dalších osob je rozesílal farním úřadům po celé republice. Tiskoviny jim prodával za jím stanovenou cenu. K tisku materiálů měl údajně povolení od svých představených i souhlas církevního tajemníka ONV v Přerově.

Peníze utržené z prodeje byly dle výpovědi Studeného určeny k úhradě nákladů na výrobu dalších tiskovin. Cena vysoce převyšující výrobní náklady byla podporou pro některé farnosti, které neměly prostředky na zaplacení, a proto jim byly tiskoviny dodávány zdarma. Příjem od „movitějších“ far tedy sloužil ve prospěch těch nejchudších. Z expedice neměl Studený ani jeho pomocníci žádný hmotný prospěch.

Studený několikrát žádal prokurátora o propuštění z vazby, zejm. z důvodu zajištění péče o svoji 80letou matku Julii, avšak bez úspěchu. Žádost odůvodňoval také svým nevalným zdravotním stavem (trpěl mj. ledvinovými záchvaty a měl srdeční vadu).

---

¹³⁹ STUDENÝ, Jaroslav: *Já, odsouzený č. 11783. (Dopisy z vězení 1972-1975)*. Matice cyrilometodějská, Olomouc 2000. Autobiografická kniha popisuje především „zážitky“ z vězení, resp. vazby v Ostravě, kde Studený strávil osm měsíců života (od dubna 1972 do začátku prosince 1972).

6.1.1.3 Obhajoba

Ve vazbě Studený sepsal rozsáhlé pojednání o původu svých značných úspor. Po příchodu do Bělotína měl na několika vkladních knížkách zhruba 80 000 Kč. Finanční prostředky používal zpočátku na zajištění stravy pro pomocníky, kteří formou brigády opravovali církevní stavby a na nákup stavebního materiálu. Z vkladních knížek si dočasně půjčoval na splacení faktur za tiskoviny a naopak na ně převáděl půjčky z běžných účtů, pokud se na nich sešla větší částka. Vzhledem k množství oprav (osm církevních budov) a péči o tiskoviny byl pohyb na vkladních knížkách značný. O jednotlivých položkách výběrů a vkladů si Studený nevedl záznamy. V roce 1972 je již ani nebyl schopen určit.

Studený se pokoušel vysvětlit, že z důvodu velké časové zaneprázdněnosti v posledních letech a vysoké aktivity spojené s rekonstrukcí církevních objektů nevěnoval dostatečnou pozornost pohybu peněz na účtech. Dle svých slov vstával ve čtyři hodiny ráno, aby ze vzdálených vsí svázel zedníky a pomocníky, pro něž zajišťoval téměř vše (jídlo, pití, materiál atd.) Odpoledne učil ve škole, poté rozvážel brigádníky zpět do jejich domovů. Po večerech dělal účetnictví, vyřizoval korespondenci apod.

V roce 1971 zjistil nadbytečný příjem ve výši 120 000 korun. Záhy přišel na to, že se v naprosté většině jedná o příjem za dobírky z rozesílaných knih. Duchovní připojil ke své obhajobě obsáhlý seznam provedených oprav církevních objektů v letech 1950-1970, na nichž měl lví podíl. Zdůrazňoval brigádnický charakter prací. Byl přesvědčen o tom, že touto činností ušetřil státu mnoho peněz. S argumentací J. Studeného nelze nesouhlasit, pokud tedy nebylo záměrem státu nechat církevní objekty zcela zpustnout. Opravy kostelů a vydávání tiskovin zajišťoval podle svých slov z lásky k Bohu.

Studený dále uvedl, že objednávky tisku vždy předkládal církevnímu tajemníkovi ke schválení. Tato činnost mu byla přikázána. Prvním iniciátorem byla kapitulní konzistoř, která jménem kapitulního vikáře Josefa Glogara Studeného touto akcí pověřila. Ten souhlasil v okamžiku, kdy se o udělení souhlasu ministerstva kultury dozvěděl. Stejně předměty, např. pohlednice, biblické obrázky, modlitby či knihy, nechaly tisknout všechny katolické konzistoře, jiné církve a farní úřady. Studený se proto ohradil vůči tomu, že za obdobnou činnost je ve vazbě vyslýchán pouze on.

Po smrti Josefa Glogara se novým kapitulním vikářem stal Josef Vrana, který v roce 1971 Studenému udělil povolení k dokončení tisku. Tuto skutečnost však Studený nebyl s to prokázat, neboť neměl písemné potvrzení. Vrana navíc označil farářova slova za nepravdivá. Studený se dále vyjádřil k odesílání tiskovin. Byly určeny pro 4000 farností, proto se tiskly ve statisícových nákladech.

6.1.1.4 Vyšetřovací martýrium

Usnesením Generálního prokurátora České socialistické republiky byla vazba J. Studenému prodloužena do 5. srpna 1972. Veřejná bezpečnost provedla řadu domovních prohlídek v místech, na nichž předpokládala výskyt církevních tiskovin souvisejících s případem, např. ve farních úřadech Běloutín, Vlkoš či Melč. Hledané tiskoviny byly nalezeny na farních úřadech v Jakartovicích a Vlkoši, děkanských farních úřadech v Hranicích a Kojetíně, v domově důchodců a ústavu sociální péče v Opavě. Materiály byly vytištěny pod hlavičkou farního úřadu Běloutín v tiskařských podnicích Severomoravského kraje, mj. v Moravských tiskařských závodech Opava, Polygrafii Lipník nad Bečvou, Hermes Ostrava-Hrušov a Technoplastu Chropyně.

K případu se již 8. 6. 1972 vyjádřilo ministerstvo kultury a informací, jmenovitě ředitel sekretariátu pro věci církevní, RSDr. Zdeněk Mixa, který se odvolal na výklad platnosti předpisů o vydávání náboženských tiskovin pro církev. Podle něj byly oprávněny vydávat neperiodické publikace pouze ty organizace, jimž bylo uděleno vydavatelské oprávnění. Církvím bylo uloženo, aby publikace vydávaly v Ústředním církevním nakladatelství.¹⁴⁰

Církev a jejich složky mohly bez povolení ministerstva vydávat publikace určené k vnitřní spotřebě, tj. pastýřské listy, oběžníky, ordináře, liturgické a pastorační pokyny atd. Pro římskokatolickou církev měla oprávnění Česká katolická charita, zajišťující též distribuci tiskovin. Okresní církevní tajemník ani

---

¹⁴⁰ Sp. zn. 2T 208/72, Okresní soud Přerov, neinventarizováno. Soudní řízení proti Jaroslavu Studenému. Vydávání náboženské literatury bylo obecně upraveno tiskovým zákonem, v tomto případě však došlo dle výkladu Zdeňka Mixy k porušení instrukce ministerstva kultury ze dne 6. 7. 1954, novelizované v roce 1957 pod registračním číslem 105/P-1957 o nové úpravě povinností pro vydavatele náboženských tiskovin a dále upřesněné Pokyny pro diecéze.

kapitulní vikář nebyli oprávněni povolení vydat či dát Studenému souhlas k tisku uvedených materiálů.¹⁴¹

Problematika tvorby cen u neperiodických publikací spadala do věcné působnosti Krajského národního výboru v Ostravě – Studený tak svévolným stanovením prodejních cen tiskovin tuto působnost porušil. Finanční odbor Krajského národního výboru provedl na žádost Krajské správy SNB revizi ediční činnosti. Bylo zjištěno, že Studený zahájil činnost v červnu 1969, kdy byl na běžný účet farního úřadu Běloutín připsán vklad 100 000 Kčs. Odesílatelem platby byla kapitulní konzistoř v Olomouci, platba měla být použita na úhradu nákladů na generální opravu kostela v Běloutíně. Podle výpisu z běžného účtu byly z vkladu uhrazeny faktury za dodané tiskoviny. V deníku příjmů a výdajů ani v rozpočtu farního úřadu nebyly prostředky vykázány. Zápisy o příjmech a výdajích z „akce tiskoviny“ Studený do pokladního deníku vůbec nezaznamenal. Tyto příjmy a výdaje se proto nemohly stát předmětem revize. Té byly podrobeny písemné objednávky u tiskařských závodů z roku 1971. Souhlas k vydání dal v jednom případě vikář Vrana a vícekrát Oldřich Dominiak, církevní tajemník ONV Přerov, ačkoliv k tomu neměli oprávnění.

Příjmy a výdaje zapisoval Studený do sešitu nebo na volné listy papíru. Po zevrubném zkoumání dospěli revizoři k závěru, že „... *uvedenými manipulacemi s finančními prostředky mezi běžnými účty a vkladními knížkami a neprokazatelností použití vybraných částek z vkladních knížek na různé výdaje se stala evidence o prováděné ediční činnosti nepřehledná a nevěrohodná.*

V době ukončení revize činily zůstatky hotovosti na 4 běžných účtech 252 524,28 Kčs a na čtyřech vkladních knížkách 228 540,60 Kčs. Mimo uvedenou hotovost měl Studený pohledávky na neuhrazené tiskoviny u Biskupské konzistoře v Brně (35 000 Kčs) a u Kapitulní konzistoře v Olomouci (15 854,60 Kčs). Celkové výdaje za tisk a úpravu materiálů se vyšplhaly na 2 344 029,32 korun.

Pozornosti vyšetřovacích orgánů neušel ani koníček obviněného. Za poštovní známky utratil v letech 1970-1972 v Pofisu Olomouc 99 672,60 korun. Menší část známek zakoupil Studený na pobočce Pofisu v Opavě. Tamější personál nebyl schopen vyhotovit finanční výpis nákupů.

---

¹⁴¹ *Tamtéž.* Ministerstvo kultury České socialistické republiky – Pokyny pro (arci)diecéze ve vydavatelských věcech, č. j. 4124/69 III/1 z 10. 4. 1969.

Studenému bylo vytýkáno také používání vlastního osobního vozidla k vyřizování objednávek či expedicí. Obviněný nevedl záznamy o provozu vozidla. Zisk z tiskovin (bez pohledávek) byl vyčíslen na částku 306 176, 23 Kč. Tiskoviny, které nebyly expedovány, měly k 30. 6. 1972 hodnotu 793 520 Kč.

Podle zjištěných skutečností byl Studený provozovatelem ediční činnosti, ačkoliv zpočátku prováděl práce pod hlavičkou farního úřadu Bělotín. Dokazovalo to zřízení tří soukromých běžných účtů a 6 vkladových účtů, samostatné disponování s finančními prostředky a stanovení ceny bez schválení příslušnými orgány.

6.1.1.5 Výsledky představitelů církve

Orgány činné v trestním řízení v průběhu vyšetřování vyslechly celou řadu svědků z kapitulní konzistoře v Olomouci. Kdo by čekal od kolegů duchovních, že obviněnému vyjádří podporu, byl by bohužel zklamán. Jistou roli mohl sehrát i strach z případných obvinění. Kanovník konzistoře, Otakar Trtílek, označil Studeného za osobu lpící na penězích.¹⁴² Kapitulní vikář Josef Vrana vypovídal o účasti Studeného na jedné akci konzistoře v roce 1968, jež souvisela s vydáváním tiskovin. Ostatní výrobu tiskovin označil za osobní záležitost Studeného, o níž neměl dlouho tušení. Pozice obviněného se výpověďmi Vraný a dalších svědků zhoršila. Na druhé straně bylo prokázáno, že Vrana alespoň v jednom případě tisk povolil.¹⁴³ Tím byla jeho výpověď značně znevěrohodněna. Vrana se také odmítl účastnit hlavního líčení u přerovského soudu. Obě skutečnosti sehrály svoji roli v rámci rehabilitačního řízení ve prospěch Studeného v roce 1992 (viz kapitola 6.3.1.7 této práce).¹⁴⁴

Výsledky neminuly ani okresní a krajské církevní tajemníky nebo vedoucí tiskáren. Oldřich Dominiak, církevní tajemník ONV v Přerově, sdělil, že doložka

¹⁴² Protokol výslechu svědka Otakara Trtílka ze dne 23. 6. 1972.

¹⁴³ Protokoly o výsleších svědka Josefa Vraný ze dne 7. 4. a 23. 6. 1972.

¹⁴⁴ Věrohodnost výpovědi svědka Josefa Vraný je značně diskutabilní, zaměříme-li se na charakteristiku Vraný jako osobnosti. Vrana ve funkci kapitulního vikáře olomoucké diecéze, do níž byl v roce 1969 zvolen, velmi aktivně participoval na vzniku prorežimní kněžské organizace Sdružení katolických duchovních *Pacem in terris*. V srpnu 1971 se stal prvním předsedou této české sekce. O dva roky později ho papež Pavel VI. jmenoval apoštolským administrátorem diecéze. Vrana nedodržel slib, který dal Svatému stolci, protože nepřerušil kontakty se sdružením *Pacem in terris* – naopak ho ještě více a otevřeně podporoval. Proto nakonec nebyl jmenován olomouckým arcibiskupem. O zamítnutí jmenování se zasloužil kardinál František Tomášek, který o Vranovi mluvil v roce 1979 s papežem Janem Pavlem II. Vrana se tak zařadil mezi představitele menší části římskokatolické církve v Československu, která spolupracovala s komunistickým režimem.

„proti vytištění není námitek“ znamenala jeho vyjádření k obsahu tiskovin, nikoli povolení k tisku, které mu nepřísluší.¹⁴⁵

6.1.1.6 Odsouzení

Před soudem vypovídala i Marie Plodzieňová (*1904), někdejší hospodyně obžalovaného. Starší žena podrobila svého bývalého chlebodáře, u něhož dříve pracovala v Úvalně, Hořejších Kunčicích a Moravici, drtivé kritice. Dával jí prý pouze 200 Kčs namísto slíbených 400 korun. V Hořejších Kunčicích se k ní choval ještě hůře, údajně ji i několikrát fyzicky napadl.

Výpověď v neprospěch obžalovaného byla překvapivě vyvážena svědectvím jiné Marie Plodzieňové (*1927), snachy prvně jmenované. Tčyně se jí prý občas svěčila s chováním surového faráře, zároveň ovšem snachu v 60. letech prosila, aby se přimluvila u Studeného za znovupřijetí. Ten snaše své bývalé hospodyně řekl, že ji k sobě již nemůže vzít. V průběhu řízení před soudem se řešil větší počet záležitostí, jež úzce souvisely s osobním životem obžalovaného.

Dne 9. 11. 1972 vynesl Okresní soud v Přerově v čele s předsedou Jaroslavem Filipským v trestní věci ThDr. Jaroslava Studeného odsuzující rozsudek. Podle něj využil obžalovaný zájmu církevních i laických osob o obrazové a textové tiskoviny a jiné náboženské věci k jejich nedovolenému vydávání. Tiskoviny pak nechal se ziskem 50-100% expedovat a rozprodávat po celé republice. Tímto jednáním dosáhl zisku 254 580 Kčs. Opatřil si tak předměty ve větším rozsahu, aby je se ziskem prodal. Svým jednáním tak podle soudu obžalovaný naplnil skutkovou podstatu trestného činu spekulace podle § 117 odst. 1 a 2 trestního zákona, neboť „od roku 1970 v úmyslu získat majetkový prospěch nechal vyrábět výše zmíněné tiskoviny s církevní tematikou nejméně za 700 000 Kčs, kteréžto pak rozprodával s nejméně 50% ziskem“¹⁴⁶, a byl proto odsouzen k nepodmíněnému trestu odnětí svobody v délce trvání 4,5 roku. Pro výkon trestu byl zařazen do první nápravně výchovné skupiny. Vedle tohoto trestu soud uložil Studenému trest propadnutí majetku a věci – ve prospěch státu propadlo téměř půl miliónu korun, které byly vedeny na pěti běžných či vkladních účtech, a dále zásoba tiskovin v ceně 793 520 Kč.

¹⁴⁵ Sp. zn. 2T 208/72, Okresní soud Přerov, neinventarizováno. Soudní řízení proti Jaroslavu Studenému. Protokol o výslechu svědka Oldřicha Dominiaka ze dne 5. 5. 1972.

¹⁴⁶ Usnesení Krajského soudu v Ostravě, sp. zn. 2 Nt 51/72 ze dne 12. 4. 1972.

Obžalovaný i okresní prokurátor podali proti rozsudku soudu prvního stupně odvolání. Krajský soud v Ostravě rozsudek prvoinstančního soudu co do výroku o vině a trestu potvrdil, pouze hodnota propadnutého jmění odsouzeného ve prospěch státu se zvýšila na téměř 1 000 000 korun na deseti účtech.¹⁴⁷

V souvislosti s kauzou Jaroslava Studeného hovořil vatikánský rozhlas a Rádio Svobodná Evropa o pronásledování náboženství v Československu.¹⁴⁸

6.1.1.7 Reflexe případu

Případ ThDr. Jaroslava Studeného byl po pádu komunistického režimu znovu otevřen. Nejvyšší soud ČR v čele s JUDr. Karlem Benešem projednal dne 21. září 1992 ve veřejném zasedání stížnost pro porušení zákona, kterou podala generální prokuratura České republiky. NS dospěl k závěru, že rozsudkem Krajského soudu v Ostravě a v řízení, jež jeho vydání předcházelo, došlo k porušení zákona v neprospěch J. Studeného a rozsudky obou soudů, jež ve věci rozhodovaly, v plném rozsahu zrušil.

Soudní rehabilitace Jaroslava Studeného byla mj. založena na nepřítomnosti kapitulního vikáře Josefa Vransy z hlavního líčení v roce 1972. Soud uvedl, že „... *Zatímco svědek Josef Vrana, kapitulní vikář konzistoře v Olomouci, byl vyslechnut v přípravném řízení, výslech svědka v hlavním líčení před okresním soudem nebyl proveden. Z výpovědi svědka z přípravného řízení přitom vyplývá, že nejprve uvedl, že obviněnému souhlas k uvedené činnosti nedal, ale po předestření objednávky na dodávku 3 000 kusů biblických map, kde jeho rukou bylo připsáno „Souhlasím s objednávkou farního úřadu“, bylo zpochybněno tvrzení svědka o jeho nevědomosti s vydáváním náboženských textů. Vzniklé rozpory však nebyly jeho dalším výsledkem odstraněny. Okresní soud se totiž*

---

¹⁴⁷ Soudní řízení proti Jaroslavu Studenému, sp. zn. 2T 208/72, Okresní soud Přerov. Studený byl vězněn ve vazební věznici v Ostravě, v Olomouci, v Plzni na Borech a v Praze na Pankráci. Viz STUDENÝ, Jaroslav: *Já, odsouzený č. 11783*, s. 94, 102 a 142.

¹⁴⁸ *Farní úřad* Bělotín, farní kronika se záznamy od roku 1967. Do farní kroniky byly vlepeny dva dobové články o procesu se Studeným: „Nepokradeš“ (*Signál*, 1. 12. 1972) a „Jak chudý farář k miliónu přišel“ z pera Jana Ptáčka (*Práce*, březen 1973). V článku z časopisu *Signál* bylo farářovo jméno změněno na pátera Kroutelíka. Oba články vykreslují Studeného jako duchovního, který se nezákonně obohacoval na úkor věřících a podvedl i řádové sestry. Jan Ptáček odsoudil otce Heidlera (Křišťana) z rádia Svobodná Evropa a P. Bohuslava z vatikánského rozhlasu, kteří v souvislosti s odsouzením Studeného mluvili o pronásledování náboženství v Československu. Články vyjadřovaly propagandistické mínění vládnoucího komunistického režimu.

spokojil s omluvou jeho nepřítomnosti, kterou odůvodnil účastí na důležitém jednání, a navíc uvedl, že ke své výpovědi nemůže nic podstatného doplnit.¹⁴⁹

K procesu se později na stránkách své vzpomínkové knihy vyjádřil i samotný Studený, a to takto: „... *Církevní tajemníci byli nejistí a povolovali i to, co se dříve neodvážili. Tak i nám bylo povoleno tisknout několik věcí, které kněží potřebovali pro duchovní správu. [...] Ještě se strachem, nejistí, ale s nadšením jsme je expedovali se sestrami dominikánkami v Opavě, a to i potom, co k nám vtrhla cizí vojska a byla zahájena normalizace. Když se vypořádali se svými vlastními lidmi, přišla na řadu církev. [...] Mě si vybrali jako odstrašující případ. Proto v souvislosti se mnou rozpoutali velké vyšetřování kněží, kteří si tiskoviny objednávali. Prý jsem zasvinil republiku náboženskými věcmi a budu za to pykat. “Osm set far jsme navštívili”, řekl mi později vyšetřovatel. “Ještě víc jich navštívíme, však my něco najdeme.” Šlo o to všechny zastrašit a přivést církev k poslušnosti. To byl účel celého inscenovaného procesu se mnou. Navenek mne obvinili ze spekulace, z touhy obohatit se na náboženských tiskovinách. To je ve stručnosti můj případ.*”¹⁵⁰

K průběhu soudního řízení před Okresním soudem v Přerově Studený uvedl: “*To nebyl soud, to bylo divadlo.*”¹⁵¹ *Soudcové byli jen herci, kteří měli*

¹⁴⁹ Soudní řízení proti Jaroslavu Studenému, sp. zn. 2T 208/72, Okresní soud Přerov. Připojené dokumenty o rehabilitaci ze dne 21. 9. 1992.

¹⁵⁰ STUDENÝ, Jaroslav: *Já, odsouzený č. 11783*, s. 67-68.

¹⁵¹ „*Vážený pane předsedo senátu! Nevím, co jste si myslel, když jsem na začátku přelíčení udělal kříž. Nezáleželo mi na cizím úsudku. Začínal nade mnou lidský soud a znamení kříže bylo jako provolání bojového hesla. Mělo Vám a všem říci, že jsem si vědom všeho, o čem se nemluvílo, ale co bylo v mé i Vaši mysli a co věděli také ti, kdo do soudní síně nesměli přijít. Nešlo ani tak o soud nade mnou, jako o soud nad církví. Ji se mělo vzít potřebné k životu, její děti se měly zastrašit. [...] Vy jste sice odstranili kříž, ale neodstranili jste Boha, jenž zůstává nejvyšším soudcem souzených i soudců. Když jste odstranili kříž, neostranili jste ani právo souzených obracet se k Bohu. Bůh je spravedlivý, to uzná i zločinec, ale není krutý, mstivý, bezcitný, krvelačný. Není schopen bezpráví. Trestá-li Bůh, dělá to jako milující otec a není schopen, jako lidé, zneužít svou moc k likvidování nevinných, stojících v cestě něčím sobeckým zájmem. Kříž tedy nemohl zůstat na stole ne kvůli souzeným, ale kvůli soudcům. Nemohl tam zůstat, neboť by jim vytýkal bezpráví a křivdy. Jeden příslušník SS mi vyprávěl, že oni nesměli věřit v Boha, protože museli na rozkaz zabíjet bez uvažování o vině nebo spravedlnosti. Kdo věří v Boha, nezabíjí nespravedlivě. To věděli i oni za války. Kdo věří, nemůže ani křivdit člověku, Kristovu bratru. Proto musel kříž pryč, proto nesměli soudcové věřit, a tak se alespoň sami ujišťovali, že nad nimi není nikdo vyšší, který bude mít poslední slovo. [...] Buďte spravedliví! Nebojte se toho slova! Pročpak jste se tak zarazil a nedůtklivě podrážděným hlasem zakázal řeholní sestře mluvit, když Vás dojatým hlasem prosila: “Buďte k němu spravedliví.” Vždyť spravedlnost je Vaše slovo, heslo, Vaše povinnost. Jak to tedy, že jste se toho slova, té prosby nesměle pronesené, tak lekl? Nezdá se Vám, že už ta Vaše reakce prozradila příliš o začínajícím soudu a o tom, jak málo jste si jist Vy sám jeho objektivností? [...] Viděl jste tu ženu, co seděla vedle Vás po levé straně a plakala, když jsem přednášel svou obhajobu? Nic Vám neříkaly její slzy o spravedlnosti Vaší a všech, kteří inscenovali můj zastrašující proces? Vy sám jste hrál divadlo, dělal pozéra. Vaše sebevědomé vystupování, Vaše sebejisté mluvení, ze široka diktátorsky rozložené ruce na stole prozrazovaly předem vítěze, jenž nehledá spravedlnost, ztratil pocit zodpovědnosti a nemá žádný vztah ke své oběti. Váš vztah ke mě byl jednoznačně vyjádřen tím, že jste ani jednu otázku ani jednomu z přemnoha zbytečných svědků*

přikázanou a naučenou úlohu. Nikdo z mých farníků nesměl do budovy. Soud trval několik dní. Svědků si přizvali asi třicet, většina nevěděla, o co vlastně jde. Já jsem žádal biskupa Vranu. Jeho jediné slovo by zbouralo celou pracně sestavenou obžalobu. Dostal jsem odpověď, že jeho svědectví není nutné a že biskup je v zahraničí. Později jsem se dozvěděl, že v ten den musel odjet autem ze Zlína do Maďarska. Odjel tedy.”

Po předčasném propuštění z výkonu trestu v roce 1975 pracoval dr. Studený v různých dělnických profesích. Na konci roku 1983 mu bylo povoleno opět nastoupit do duchovní správy (v letech 1983 – 1990 působil jako administrator v Újezdě u Valašských Klobouk). Po pádu komunistického režimu začal učit na obnovené Cyrilometodějské bohoslovecké fakultě v Olomouci, v roce 1993 byl jmenován docentem a o dva roky později papežským prelátem. Znovu se věnoval renovaci církevních památek, budování mnohých kostelů, kaplí a křížů. Po jeho úmrtí v roce 2008 byla v Běloušíně zřízena Pamětní síň ThDr. Jaroslava Studeného na důkaz toho, jak moc si v této obci svého bývalého faráře a hluboce věřícího člověka váží.

---

*nepoložil takovým způsobem a za tím účelem, abyste se dozvěděl objektivní pravdu, nebo něco příznivého pro mne. Co bylo v můj prospěch, přecházel jste bez povšimnutí, když už jste nemohl takovým výpovědím zabránit. Rozmazával jste všechno, co mi mohlo škodit. A když jste nedovolil předvolat svědky, jichž jsme se dožadovali, to už jste jednal vysloveně protizákonně: Vy jste si pozval na třicet svědků, od nichž jste očekával důkazy pro mé odsouzení, já jsem prosil podle zákona o pouhé dva, a ty jste mi zamítl.” [...] “Jako samozřejmé jste považoval a trpěl, když mě prokurátor urážel před veřejností nejen nespravedlivými, ale i hrubými výrazy. Mě jste však donekonečna opravoval a napomínal, když jsem začal svou obhajobu ve jménu Božím a když jsem v ní užil výraz “církevní zákon”. “U nás neplatí”, řekl jste, “žádný zákon ani zákoník kromě našeho”. Jste si tím jist? Kde však zůstala Vaše povinnost hledat u obžalovaného se stejným úsilím vinu i nevinu, kladné i záporné okolnosti? Našel jste na mě aspoň jeden klad, k němuž jste nebyl donucen..?” (Z dopisu předsedovi senátu Okresního soudu v Přerově, nedatováno, in: STUDENÝ, Jaroslav: *Já, odsouzený č. 11783: dopisy z vězení r. 1972-1975*. Olomouc: Matice Cyrilometodějská, 1992, s. 159-168).*

6.2 Vydávání a šíření samizdatu

Samizdat představoval jeden z nejvýraznějších projevů nonkonformního prostředí a opozičního hnutí v Československu v období normalizace. Pojem „samizdat“ pochází z ruštiny a znamená samo-vydavatelství či samo-nakladatelství. Na Západ pronikl tento pojem v průběhu 60. let s prvními produkty samizdatu, které začaly vycházet v ruských exilových nakladatelstvích. Za první samizdatový text vůbec je pokládán protestní dopis moskevského pravoslavného patriarchy, jenž byl napsán krátce po bolševické revoluci a byl šířen v opisech.

V Československu se pro samizdat někdy používalo také označení *neoficiální, paralelní, zakázaná, nezávislá, podzemní* či *ineditní literatura*.¹⁵² Orgány činné v trestním řízení i oficiální média používaly termíny ilegální (nelegální) literatura nebo protistátní, protizákonné či závadové písemnosti či pamflety. Základní podmínkou existence samizdatu bylo fungování politické cenzury, která některá díla nedovolí vydat, resp. situace, kdy je někteří autoři nemohou či nechtějí předložit. Obecně tedy lze za samizdat považovat všechno, co bylo vytvořeno v nedemokratických režimech bez povolení cenzury a bylo nějakým způsobem šířeno. Jeden z elementárních znaků samizdatu představuje právě opisování či jiné rozmnožování a spontánní šíření.

Vedle písemných děl literárního či dokumentárního charakteru tvořily nedílnou součást samizdatu také magnetofonové záznamy a videozáznamy. Jejich reprodukce byla o poznání jednodušší než opisování nebo kopírování písemností, jejich prostřednictvím se šířily zejména záznamy z koncertů zakázaných hudebníků a skupin, ale i mluvené slovo, zahraniční rozhlasové relace, audiozáznamy bytových seminářů a přednášek či čtená literární díla. Zvláštní část samizdatové produkce tvořily letáky.¹⁵³

V podmínkách normalizačního Československa se nemožnost oficiálně publikovat vztahovala nejen na konkrétní práce, ale i na kompletní díla vybraných autorů (ať živých, nebo již zesnulých), kteří z nějakého důvodu upadli v nemilost představitelů režimu, např. svojí aktivní účastí v období Pražského jara nebo podpisem prohlášení Charty 77. Řada jejich prací samotných přitom byla

¹⁵² PAŽOUT, Jaroslav. *Trestněprávní perzekuce odpůrců režimu v Československu v období takzvané normalizace (1969-1989)*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2017. Česká společnost po roce 1945. ISBN 978-80-7285-205-5.

¹⁵³ GRUNTORÁD, Jiří: Samizdatová literatura, in: *Alternativní kultura. Příběh české společnosti 1945-1989*. Ed. Josef Alan. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001, s. 494-495; též GRUNTORÁD, Jiří: Samizdat, in: *Za svobodu a demokracii I. Odpor proti komunistické moci*. Uspořádal Jaroslav Cuhra a Václav Veber. Evropské hnutí v České republice 1999, s. 145-146,

politicky neutrálních či dokonce konformních. Mluvčí Charty 77 publikovali 3. 3. 1982 seznam těchto autorů různých generací, názorové orientace a žánrů (od beletristů, básníků, textařů a kulturních kritiků až po literární historiky, kritiky či filozofy, kteří žili doma i v zahraničí), který obsahoval na 230 jmen.¹⁵⁴ Ve skutečnosti byl jejich počet ještě řádově mnohem vyšší – Jiří Gruntorád, ředitel pražské knihovny československé exilové a samizdatové literatury, jej odhaduje na zhruba čtyři sta autorů.¹⁵⁵ Jejich díla nemohla být vydávána v žádném oficiálním československém nakladatelství, byla rovněž stahována z knihoven. Jedinou možností k jejich publikování byl (kromě exilových nakladatelství, jejichž kapacity byly přece jen omezené) prakticky pouze samizdat.¹⁵⁶

Za předchůdce samizdatu 70. a 80. let lze považovat letáky a ilegální časopisy z období nacistické okupace a ilegální protikomunistické písemnosti z období po únoru 1948. Dále se opisovaly např. náboženské texty i některá literární díla – vznikla mj. edice *Půlnoc* Egonu Bondyho a *Explosionalismus* Vladimír Boudníka.

Vzhledem k liberalizaci režimu a celkovému „uvolnění“ v 60. letech nebylo samizdatové produkce tolik zapotřebí. Zlatá éra českého samizdatu tak začala až s nástupem normalizace. Vedle celé řady manifestů, prohlášení a výzev zpravidla politického charakteru se objevily i první politicky zaměřené časopisy, jako např. *Fakta, připomínky, události* nebo *Pokrok*. Jejich nepřilíš dlouhé trvání však bylo ukončeno uvězněním vydavatelů. Rozšiřovány byly také publicistické a literární práce autorů, kteří byli postiženi zákazem publikování, stejně jako překlady zahraničních autorů.

První literární edicí, která začala být vydávána v samizdatu, byly *Texty přátel*, které vydávali od počátku 70. let v Olomouci Petr Mikeš a Eduard Zacha. V roce 1972 se objevily v souvislosti s autorskými čteními zakázaných autorů (Václav Havel, Jiří Gruša, Bohumil Hrabal, Pavel Kohout, Ladislav Klíma, Ludvík Vaculík atd.) a následnou diskuzí první opisy jejich literárních děl. Určitý systém vnesl do opisování a šíření textů právě Ludvík Vaculík, který v roce 1973 založil edici *Petlice* (tento název byl v podstatě ironickou narážkou na pojmenování oficiálního nakladatelství Klíč). Na rubu titulního listu

---

¹⁵⁴ Seznam představoval přílohu k dopisu mluvčích Charty 77 Radima Palouše, Anny Marvanové a Ladislava Lise předsednictvu sjezdu Svazu českých spisovatelů a Svazu slovenských spisovatelů, obsahující výzvu k ukončení diskriminace těchto autorů (dokument Charty 77 č. 7/82). *CHARTA 77: Dokumenty 1977-1989*. Sv. 1, c. d. s. 417-418.

¹⁵⁵ GRUNTORÁD, *Samizdatová literatura*, c. d., s. 495.

¹⁵⁶ K samizdatové produkci obecně viz výše citovaná studie J. Gruntoráda.

samizdatových knih byla uváděna jakási ochranná formule „*Výslovný zákaz dalšího opisování rukopisu*“, která měla tuto činnost legalizovat. Podle autorského zákona totiž mohl autor se svým dílem nakládat, jak uznal za vhodné, tedy jej i opisovat. Původnost a autenticita rukopisu pak byla zaručena autorovým podpisem na titulním listu. Do roku 1989 v edici *Petlice* vyšlo více než 400 titulů české i slovenské prózy a poezie. Také další samizdatové edice – *Kvart* Jana Vladislava, jenž vznikl v roce 1975 nebo *Česká expedice* Jaromíra Hořce (1978) byly založeny na podobných principech.

V roce 1975 založil Václav Havel *Edici Expedice*. V tiráži každé knihy bylo kromě názvu edice a pořadového čísla uvedeno, že ji „pro sebe a své přátele“ opsal on. Vystavoval se tak nebezpečí trestního stíhání pro několik trestných činů, nicméně vězněn byl za činnost jinou.¹⁵⁷ V době, kdy byl uvězněn, za něj podepisovala knihy jeho žena Olga. Po zadržení „francouzského karavanu“ v roce 1981¹⁵⁸ byla trestně stíhána pro podvracení republiky, stejně jako Jaromír Hořec, na něhož byla uvalena vazba. Pro obě edice to znamenalo dočasné pozastavení činnosti. Vznikla také celá řada specializovaných edic, jako např. básnická edice *Kde domov můj*, redigovaná Antonínem Petruželkou, filozofická edice *Nové cesty myšlení* Radima Palouše nebo edice *Prameny pro překladovou literaturu* v Brně, kterou řídil Jiří Müller. Jiří Gruntorád založil v roce 1978 edici *Popelnice*, kterou také (s výjimkou let 1980-1984, které strávil ve vězení) po celou dobu řídil. Zaměřil se především na obtížněji dostupné práce, které byly publikovány v samizdatu či exilových nakladatelstvích; vyšla v ní ale i řada originálních textů. Někteří z editorů vydávali publikace, aniž by tuto činnost nějak oficiálně nazvali. Vycházelo i velké množství samizdatových časopisů. Ústředním periodikem opozičního hnutí se staly *Informace o Chartě 77*, založené Petrem Uhlem v roce 1978, který v nich poprvé uvedl své občanské jméno a adresu. V období, kdy byl Uhl vězněn (1979 – 1984), převzala funkci hlavního editora jeho manželka Anna Šabatová. Z dalších periodik a pravidelně vydávaných tiskovin je třeba zmínit undergroundový časopis *Vokno*, vydávaný od roku 1979 Františkem Stárkem a jeho přáteli. Procesu s F. Stárkem, jenž byl odsouzen spolu se svými třemi přáteli

---

¹⁵⁷ Václav Havel byl 29. 5. 1979 zatčen a odsouzen rozsudkem Městského soudu v Praze v tzv. *Pražském procesu*, patrně nejznámějším politickém procesu období normalizace, spolu s Václavem Bendou, Petrem Uhlem, Ottou Bednářovou, Jiřím Dienstbierem a Danou Němcovou za trestný čin podvracení republiky k nepodmíněnému trestu odnětí svobody v délce trvání 4,5 let. Odvolací řízení se uskutečnilo 20. prosince 1979 před Nejvyšším soudem ČSR, který odmítl všechna odvolání jako nedůvodná a potvrdil rozsudek soudu první instance.

¹⁵⁸ Více o zadržení francouzských občanů Françoise Anisové a Gillese Thonona viz kapitola 4.3.1.

za tuto činnost k nepodmíněným trestům, je věnována případová studie v kapitole 6.2.1 této práce.

Odhaltování samizdatové činnosti věnovaly bezpečnostní orgány velkou pozornost. Aktéři, kteří se na ní podíleli, se stali často předmětem perzekuce. Trestně stíháni byli za poměrně širokou paletu trestných činů, od pobuřování a podvracení republiky, přes výtržnictví, maření dozoru nad církvemi a náboženskými společnostmi (u náboženského samizdatu)¹⁵⁹, až po hospodářské trestné činy (zejm. trestný čin nedovoleného podnikání podle § 188 trestního zákona). Ten byl ve zvýšené míře používán proti vydavatelům samizdatu zejm. v 80. letech ve snaze interpretovat nonkonformní vydavatelskou činnost jako formu obecné kriminality. Oficiální představitelé režimu se tak snažili čelit obvinění z porušování mezinárodních závazků v oblasti lidských a občanských práv.

Jako příklad odsouzení k nepodmíněnému trestu za vydávání samizdatu lze mj. uvést např. kauzu Drahomíry Šinoglové. Matka dvou malých dětí ze Znojma byla od května 1980 trestně stíhána pro přípravu trestného činu pobuřování, kterého se měla dopustit opisováním neoficiální beletrie, např. próz vydávaných v edici Petlice (byla to např. kniha *Československý fejeton 1978/79*). Původně byl pro tento trestný čin od března 1980 stíhán i její manžel, jeho trestní stíhání však bylo později zastaveno. Rozsudkem Okresního soudu ve Znojmě ze dne 30. 9. 1980 byla Šinoglová odsouzena k nepodmíněnému trestu odnětí svobody v délce trvání jednoho roku. Šinoglová se proti rozsudku prvoinstančního soudu odvolala, Krajský soud v Brně však 17. 12. 1980 rozsudek soudu prvního stupně potvrdil. Výkon trestu odsouzené byl nejprve odložen, neboť Drahomíra Šinoglová očekávala narození třetího dítěte – bylo jí však sděleno, že trest bude muset nastoupit ihned po skončení šestinedělí. 1. 3. 1982 byla znovu zajištěna a uvězněna. Zřejmě i pod vlivem silícího tlaku domácí i mezinárodní veřejnosti došlo 24. 3. 1982 rozhodnutím prezidenta republiky k prominutí zbytku jejího trestu.

Na důslednou obhajobu své klientky ovšem doplatil právní zástupce obžalované JUDr. Ján Čarnogurský, který byl v dubnu 1980 vyloučen z advokacie. Na údajně závadný postup Čarnogurského při obhajobě Drahomíry Šinoglové upozornilo Ústředí slovenské advokacie Oddělení státní administrativy

---

¹⁵⁹ Za vydávání náboženského samizdatu byl v roce 1981 odsouzen na 18 měsíců nepodmíněně např. současný arcibiskup pražský, metropolita a primas český Dominik kardinál Duka.

ÚV KSČ v dopise z 28. 1. 1981. O přešetření postupu JUDr. Čarnogurského v případě D. Šinoglové požádalo ústředí i Ministerstvo spravedlnosti SSR dopisem z 16. 3. 1981. Ústřední slovenské advokacie provedlo přešetření a dospělo k názoru, že „*vzhľadom k obzvlášť závažnému spôsobu porušenia povinností, ktoré mu ukladá Zákon o advokácii a uznesenia Ústredia, nie je u neho daná základná podmienka členstva v krajskom združení advokátov, a to oddanosť socialistickému zriadeniu*“. S výsledky šetření se podrobně seznámila i stranická organizace na Ústředí slovenské advokacie a souhlasila s navrhovaným řešením. Výsledky šetření tak byly předány Krajskému sdružení advokátů v Bratislavě. Na jejich základě byl usnesením Krajského sdružení advokátů v Bratislavě ze dne 14. 4. 1981, které podepsal jeho předseda dr. Michal Horňák, dr. Ján Čarnogurský vyloučen z bratislavské advokátní poradny č. 1.1 Čarnogurský měl při obhajobě Drahomíry Šinoglové porušit povinnosti vyplývající pro něj ze zákona o advokacii a z usnesení Ústřední československé advokacie č. 7/1965 tím, že dle závěrů stranické organizace postupoval v rozporu s právním řádem, socialistickým právním vědomím, zájmy společnosti a hospodářskými zásadami právní pomoci. Čarnogurský při obhajobě Šinoglové argumentoval mj. tvrzením, že trestní stíhání proti ní bylo zahájeno selektivně a nemeritorně, když inkriminované literární texty nebyly kvalifikovány jako pobuřující a její autoři nejsou činěni v tomto smyslu za ně právně odpovědnými. Poukázal na to, že v analogickém případě rozšiřování tzv. pobuřujících literárních textů bylo v roce 1979 zastaveno trestní stíhání proti ing. Pavlu Roubalovi, který participoval na činnosti VONS.

Protí svému vyloučení z Krajského sdružení advokátů podal Čarnogurský žalobu, Obvodní soud v Bratislavě ji však 4. 3. 1982 zamítl. Po vyloučení z advokacie se pokoušel získat zaměstnání právníka, což se mu podařilo až po deseti měsících, přičemž do té doby pracoval jako řidič. Jako podnikový právník působil do roku 1985, kdy toto místo v souvislosti se svými opozičními aktivitami ztratil a musel se žít jako dělník v JZD. Dne 14. 12. 1989 bylo na jednání členské schůze Městského sdružení advokátů v Bratislavě prohlášeno rozhodnutí o vyloučení J. Čarnogurského z advokacie za neplatné.

6.2.1 Případová studie - František Stárek - vydávání undergroundového časopisu Vokno

František „Čuñas“ Stárek, publicista, disident, organizátor podzemních akcí a jedna z předních osobností českého undergroundu, se narodil 1. prosince 1952 v Plzni. Pochází z rodiny sedláka z Libchav¹⁶⁰ u Ústí nad Orlicí, Jejich rodinný statek byl v roce 1952 komunisty znárodněn a rodina vystěhována. Otec Jaroslav Stárek byl 50. letech uvězněn, bratr JUDr. Jaroslav Stárek byl za 2. světové války rovněž vězněn gestapem (znovu pak na začátku normalizace za hanobení hlavy spřáteleného státu).¹⁶¹ V roce 1968 byl přijat na Střední průmyslovou školu hornickou v Duchcově, kde se zapojil do tehdejšího studentského hnutí – Unie středoškoláků a učňů. Po jejím rozpuštění na podzim 1969 začal mít problémy související s délkou svých vlasů, což byl jeden z důvodů, proč po maturitě v roce 1973 nezískal doporučení ke studiu na vysoké škole. Odešel proto za prací do Prahy, kde si vytvořil řadu přátel z okruhu tehdy formujícího se undergroundu a začal se podílet na organizování hudebních produkcí a přednášek a šíření samizdatové literatury.

6.2.1.1 První střet s režimem

Na Františka Stárka (v té době shodou okolností pracujícího jako lesního dělníka), mistra národního podniku Silnice Karla Havelku a tesaře Vojenských staveb Miroslava Skalického podal dne 11. 6. 1976 okresní prokurátor pro Plzeň-jih obžalobu pro trestný čin výtržnictví, který měli spáchat jako členové organizované skupiny podle § 9 odst. 2 k § 201 odst. 1 a odst. 2 trestního zákona.¹⁶² Jejich trestná činnost údajně spočívala v pořádání undergroundové kulturní akce v klubovně organizace Socialistické svazu mládeže v hotelu Zemědělský dům v Přešticích v okrese Plzeň-jih 13. 12. 1975, konkrétně přednášky Ivana Jirouse a vystoupení písničkářů Sváti Karáska a Charlie Soukupa, v jejichž průběhu měly údajně zaznít „vulgární a závadné výrazy“ (více o tomto procesu viz kapitola 6.3.1.2). Soudní řízení s obžalovanými, kteří byli umístěni ve vazbě ve věznici Plzeň-Bory, se konalo 5. a 6. 7. 1976 před senátem

¹⁶⁰ Obec Libchavy leží v okrese v Ústí nad Orlicí v Pardubickém kraji.

¹⁶¹ Životopis Františka Stárka. [online]. [cit. 1. 12. 2017]. Dostupné z: <http://www.cunas.cz/zivotopis/>

¹⁶² Viz také kapitola 6.4.1.2.

Okresního soudu Plzeň-jih. Svědci vulgarity během večera vesměs buď vůbec nepotvrdili, nebo podle nich nevybočovaly z běžné lidové mluvy. Předseda senátu se v průběhu hlavního líčení snažil se svědky manipulovat.¹⁶³ Rozsudkem Okresního soudu Plzeň-jih ze dne 3. 9. 1976 byl v tzv. „přeštickém případě“ František Stárek odsouzen k nepodmíněnému trestu odnětí svobody v trvání 8 měsíců se zařazením do I. nápravně výchovné skupiny, Havelka k nepodmíněnému trestu v trvání dva a půl roku a Skalický 18 měsíců. Všichni obžalovaní podali proti rozsudku odvolání, v němž napadli jak výrok o vině, tak výrok o trestu. Krajský soud v Plzni rozsudkem ze dne 3. 9. 1976 rozsudek okresního soudu zrušil a odsoudil K. Havelku a M. Skalického pro trestný čin výtržnictví spáchaný ve formě organizátorství podle § 10 odst. 1 písm. a) k § 202 odst. 1 trestního zákona k 15měsíčnímu, resp. 9měsíčnímu nepodmíněnému trestu odnětí svobody a Františka Stárka za pomoc k trestnému činu výtržnictví podle § 10 odst. 1 písm. c) k § 202 odst. 1 trestního zákona k trestu odnětí svobody v trvání 4 měsíců s podmíněným odkladem na zkušební dobu 1 roku.¹⁶⁴

6.2.1.2 Vydávání časopisu *Vokno*

Počátkem roku 1977 se František Stárek začal naplno věnovat distribučním a organizačním aktivitám souvisejícím s Chartou 77. Téhož roku se stal i jejím signatářem.

V roce 1979 začal vydávat samizdatový časopis *Vokno*¹⁶⁵, který se brzy stal (vedle časopisu *Revolver Revue*) hlavním kulturně-informačním magazínem a

¹⁶³ Zpráva Dany Němcové, publikovaná, in: *Hnědá kniha o procesu s českým undergroundem*, c. d., s. 85.

¹⁶⁴ Rozsudek Krajského soudu v Plzni sp. zn. 1 T 210/76 ze dne 3. 9. 1976.

¹⁶⁵ V rozhovoru Františka Stárka s Adamem Drdou v rámci *Příběhů 20. století* vysvětluje mimo jiné Stárek původ názvu časopisu *Vokno* následovně: „Jednak tenkrát byl takovej právní úzus v tý vyhlášce o periodickém tisku nebo zákonu o periodickém tisku, že periodikem se rozumí to, co má na obálce název a to číslování jako tu periodicitu, no tak já jsem chtěl prostě udělat, abychom to tam neměli, aby to tam bylo graficky, takže jsme udělali takhle to okno a vždycky jsme přidávali jako místo číslování, tak jsme přidávali vždycky jednu fotku do jedné té tabulky, takže tam vždycky přibejvaly, jako první *Vokno* mělo jednu tabulku s fotkou jinak bylo prázdný, druhý *Vokno* už mělo dvě tabulky zaplněný fotkami, a ta fotka, která tam byla, tak ta zase dávala, tedy ten obsah fotky dával merit toho časopisu, první číslo bylo meritně věnováno hudbě samozřejmě, tak tam byla na tý fotce hromada kytar, hromada bicích, druhá měla stojan malířskej, třetí psací stroje, kupu psacích strojů a tak dál, těch jsme vydali pět, měli jsme i šestý připravený, ale při tom šestým to bylo zabavený, to nás zavřeli, to mělo být věnované divadlu a to pátý číslo bylo věnovaný filmu a fotografii.“ (Rozhovor F. Stárka s A. Drdou. [online]. [cit. 28. 2. 2014]. Dostupné z audioarchivu Českého rozhlasu Plus na: [http://hledani.rozhlas.cz/iradio/?offset=370&porad\[\]=%P%C5%99%C3%ADb%C4%9Bhy+20.+stolet%C3%AD&stanice\[\]=%C4%8](http://hledani.rozhlas.cz/iradio/?offset=370&porad[]=%P%C5%99%C3%ADb%C4%9Bhy+20.+stolet%C3%AD&stanice[]=%C4%8).

první „tiskovou tribunou“ českého undergroundu“.¹⁶⁶ V období let 1979-1989 vyšlo celkem 14 čísel tohoto časopisu; materiály shromažďované pro šesté číslo časopisu, jež mělo původně vyjít v prosinci 1981, byly zabaveny při domovní prohlídce. Jeho vzniku předcházely v polovině 70. let snahy o vytvoření samizdatových periodik, jež by se zaměřovaly na undergroundovou subkulturu (jako byl např. projekt časopisu „*UM – Underground Magazine*“, který měl mít charakter regionálního zpravodaje informujícího o neoficiálních kulturních akcích organizovaných v okruhu undergroundu v severozápadních Čechách s hlavními centry v Teplicích a Mariánských Lázních, nebo undergroundový časopis „*Plastic People in the Sky*“, který měl mít na rozdíl od regionálně zaměřeného Underground Magazinu celostátní dosah. Na jeho přípravě se redakčně podíleli např. Ivan Martin Jirous, Jiří Němec, Andrej Stankovič a další).¹⁶⁷ Žádný z těchto časopisů však nakonec nebyl publikován, a to především z důvodu masivního zásahu proti undergroundu v roce 1976.

Pokud jde o samotný obsah a zaměření časopisu *Vokno*, zatímco první řada se úzce dotýkala nejrůznějších témat (od hudby, literatury, výtvarného umění, divadla, filmu atd.), ta druhá se stala jakousi „maticí undergroundu“, v níž byly publikovány aktuální zprávy o policejních represích proti organizátorům a účastníkům undergroundových akcí, konkrétní informace o porušování lidských práv, portréty politických vězňů apod. Redaktoři *Vokna* v publicistické části také citovali nejrůznější dokumenty vztahující se k aktivitám opozičního hnutí.¹⁶⁸

6.2.1.3 Řízení před soudem prvního stupně

Na základě trestního stíhání zahájeného odborem vyšetřování Severočeské správy SNB v Ústí nad Labem dne 5. 11. 1981 ve věci údajné trestné činnosti podle § 202 odst. 2 trestního zákona souvisejícího s vydáváním a rozšiřováním neoficiálního časopisu *Vokno* proběhla dne 10. 11. 1981 rozsáhlá policejní akce, při níž byli vzati do vazby František Stárek (který byl toho času zaměstnán jako figurant Geofyziky), Ivan Jirous (teoretik umění a spisovatel), Milan Frič (zaměstnanec státního rybářství) a student chemie na Univerzitě Karlově Milan

¹⁶⁶ Z životopisu Františka Stárka. [online]. [cit. 1. 12. 2017]. Dostupné z: <http://www.cunas.cz/zivotopis/>

¹⁶⁷ RŮŽKOVÁ, Jana. *Vokno 1979–1989* [online]. Praha, 2000 [cit. 1. 12. 2017]. Dostupné z: <http://vokno.cunas.cz/>. Diplomová práce. Univerzita Karlova. Filozofická fakulta.

¹⁶⁸ Tamtéž.

Hýbek, Všichni jmenovaní byli vzati do vazby. Instalatér Jaroslav Chnapko byl trestně stíhán na svobodě.

Františku Stárkovi kladla obžaloba za vinu, že „v době od roku 1979 do listopadu 1981 v Nové Vízce okr. Chomutov, v Praze, ve Chvaleticích, v Ústí nad Orlicí a jinde jako člen organizované skupiny organizoval přípravy, zhotovování vydávání a rozšiřování nelegálního časopisu VOKNO, obsahující články s protispolečenskou a hrubě neslušnou tematikou a tím, že shromažďoval příspěvky do tohoto časopisu a sám do něj přispíval svými články, aktivně se podílel na jeho rozšiřování na různých místech ČSSR a jako člen organizované skupiny se dopustil zjevné neúcty vůči společnosti a veřejné neslušnosti.“¹⁶⁹ Martin Jirous se podle obžaloby dopustil hrubé neslušnosti a zjevné neúcty vůči společnosti jako člen organizované skupiny tím, že „se nejméně od roku 1979 do listopadu 1981 ve svých bydlištích ve Staré Říši čp. 94 okr. Jihlava, Veltrusích a jinde jako člen organizované skupiny podílel na vydávání nelegálního časopisu VOKNO obsahující články s protispolečenskou a hrubě neslušnou tematikou a tím, že do tohoto časopisu přispíval svými články uveřejněných pod přezdívkou Magor“. Obžalovaný Milan „Fricek“ Frič naplnil podle obžaloby stejnou skutkovou podstatu trestného činu výtržnictví podle § 202 odst. 1 a 2 tím, že „do nelegálního časopisu VOKNO obsahujícího články s protispolečenskou a hrubě neslušnou tematikou přispíval vulgárními básněmi vlastní tvorby a podílel se rovněž na jeho šíření.“ Michal Hýbek se měl dopustit 3 skutků, které byly v rozporu se zákonem: hrubé neslušnosti (tím, že se podílel na přípravě a vydávání a nelegálního časopisu VOKNO, zhotovoval do něj na žádost Františka Stárka fotografie a sám do něj přispíval svými články), nedovolené výroby a přechovávání omamného prostředku a jedu (v důsledku toho, že ve třech balíčcích z umělé hmoty přechovával drogu Cannabis sativa - marihuanu¹⁷⁰ a v blíže nezjištěné době po

---

¹⁶⁹ K případu vydavatelů časopisu Vokno viz sdělení VONS č. 279, 309 a 370.

¹⁷⁰ Michal Hýbek a Ivan Jirous byli kromě trestného činu výtržnictví obviněni z trestných činů nedovolené výroby a držení omamných prostředků a jedů podle § 187, odst. 1 trestního zákona. U obou obviněných bylo v průběhu domovní prohlídky v jejich bydlišti nalezeno určité množství marihuany. Oba tvrdili v přípravném řízení i během hlavního líčení, že marihuanu nikdy nevlastnili, jako drogu neužívali a neměli v držení; že jim není nic známo, jak se mohla bez jejich vědomí do bytu dostat. Ivan Jirous navíc žádal předvolání příslušníka Bezpečnosti, který při prohlídce na chodbě vybral z většího množství sáčků s kořením dva papírové sáčky a přinesl je do místnosti s tvrzením „To je marihuana“. Jiné koření zabaveno a předáno ke znaleckému posudku nebylo. Nad tímto jednáním se pozastavil i soudem předvolaný soudní znalec, podle jehož mínění může pouze expertiza objasnit, zda jde o drogu, či ne. Řekl, že on sám by se neodvážil z drti sušených lodyh a lístků vůbec určit, o jakou rostlinu jde. Svědek Václav Duchač, který drogu objevil, tento rozpor nijak neosvětlil; vypověděl pouze, že u Ivana Jirouse a jeho přátel „se dalo očekávat, že bude marihuana objevena ... dokonce někteří z nich byli za její přechování

dobu asi 5 let bez povolení vyrobil a přechovával ve svém bytě 16,5 kg kyanidu sodného, což byl dle vyhlášky č. 57/1967 Sb. jed nebo jiná látka zdraví škodlivá), a v neposlední řadě *nedovolené výroby a přechovávání střelné zbraně* (tím, že měl podle obžaloby v blíže neurčené době až do svého zadržení v listopadu 1981 ve svém bydlišti v Praze v držení střelnou zbraň - vzduchovou pistoli zn. TEX 086, kterou si upravil zahloubením nábojové komory pro střelbu za použití nábojů 6 mm START k vystřelení broku a učinil tak v rozporu se zákonem č. 162/49 Sb., zákon o zbraních a střelivu. Ve skutečnosti však tato zbraň nebyla použitelná).¹⁷¹

O možnosti a způsobu získání místa v jednacím síni se informoval disident a signatář Charty 77 Pavel Roubal dopisem z 5. 5. 1982, jenž byl adresován předsedovi Krajského soudu v Ústí nad Labem. Dne 6. 5. 1982 obdržel zamítavou odpověď od náměstka předsedy krajského soudu JUDr. Václava Nygrína, a to z důvodu nekonání soudního řízení s Ivanem Jirousem u Krajského soudu v Ústí nad Labem. Roubal se dále obrátil dne 10. 6. 1982 se stejným dotazem na Okresní soud v Chomutově, odkud 15. 6. 1982 obdržel odpověď, že „*přístup do jednacích síní má každý, kdo má o jednání zájem*“. Pavel Roubal dále zaslal 4. 7. 1982 urgenci vyřízení stížnosti Okresní správě SNB Chomutov na jeho zadržování po dobu soudního jednání u Okresního soudu v Chomutově a žádosti o uhrazení cestovného a ušlého výdělku. 10. 12. 1982 Roubal odeslal přípis adresovaný prezidentu republiky Gustávu Husákovi, který obsahoval mj. stížnost na porušování zásady veřejnosti jednání v trestním řízení ve věci vydavatelů časopisu VOKNO.¹⁷²

V průběhu řízení si soud vyžádal zpracování znaleckého posudku, který se měl zaměřit na analýzu literárních kvalit a obsahového zaměření časopisu VOKNO. Vyhotovil jej prof. PhDr. Vítězslav Ržounek, DrSc. z katedry české a slovenské literatury Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. Ten ve znaleckém posudku z 24. 1. 1982 mimo jiné uvedl: „*Ad 1) Jde o časopis, který šíří nenávisť vůči naší současnosti. Ad 2) Nejsou tu žádné literární a umělecké hodnoty. Obsah je v rozporu se socialistickou kulturní politikou našeho státu. Ad 3) Pořadatelé jsou si vědomi, že jejich protispolečenské postoje jsou v rozporu se zákony kdekoliv na světě. Politické invectivy slouží k tomu, aby mohli vystupovat jako*

---

odsouzení“. Na otázku, o které přátele jde, odpověděl, že o Karla Soukupa (u Karla Soukupa nebyla nikdy nalezena marihuana a nikdy nebyl z jejího přechovávání obviněn ani souzen).

¹⁷¹ Rozsudek Okresního soudu 5T 176/82 ze dne 9. 7. 1982.

¹⁷² Uvedené dokumenty uloženy in: LP, Sb. VONS, inv. č. 327, sign. IV/6, kart. 55. O průběhu prvního dne procesu z 18. 6. 1982 napsal 19. 6. 1982 zprávu Ivan Medek. Tamtéž, sign. IV/1, kart. 55.

politictí odpůrci a tak si zajistili podporu na Západě.“ Zcela negativní stanovisko, pokud jde o uměleckou hodnotu výtvarných, resp. literárních děl uveřejněných v časopise, zaujal ředitel odboru umění z Ministerstva kultury ČSR dr. Miloslav Kaizr ve zprávě z 16. 3. 1982, stejně jako vedoucí odboru kultury Severočeského krajského národního výboru v Ústí nad Labem Václav Šmerda ve vyjádření k časopisu VOKNO z 28. 11. 1981.

František Stárek v závěrečné řeči u Okresního soudu mimo jiné uvedl: *„Na začátku jednání mi pan předseda poradil v tom smyslu, že přiznání je polehčující okolnost. Aniž bych měl zájem o polehčující okolnosti, chci se teď k něčemu skutečně přiznat. Obžaloba mě mimo jiné viní i z neúcty ke společnosti. A já musím říci, že v tomto bodě je obžaloba velmi přesná, protože ke společnosti (jak je v dané souvislosti chápán význam tohoto slova) skutečně žádnou úctu necítím. K posouzení trestnosti tohoto stavu je však zároveň nutné zkoumat otázku, zda si společnost tuto úctu zaslouhuje.“*¹⁷³

Na podporu Friče, Hýbka, Jirouse, Stárka a v souvislosti s jejich odsouzením se konalo mnoho akcí, především v zahraničí. Proti jejich odsouzení a na podporu dodržování lidských práv vyzvaly VONS a *Amnesty International* k účasti na demonstraci před československým velvyslanectvím, která se konala 23. 9. 1982 v Paříži.¹⁷⁴

Výrok o vině a trestu

Přestože podle názoru přítomných nebylo přesvědčivě dokázáno, že by vydávání a šíření časopisu VOKNO zakládalo skutkovou podstatu trestného činu výtržnictví ani to, že obžalovaní časopis skutečně vydávali a rozšiřovali, senát Okresního soudu v Chomutově dne 9. 7. 1982 rozhodl, že František Stárek se svým jednáním dopustil trestného činu výtržnictví podle § 202 odst. 1 a 2 trestního zákona a na

---

¹⁷³ Rukopis závěrečné řeči je uložen in: LP, Sb. VONS, inv. č. 327, sign. II/2, kart. 55.

¹⁷⁴ Viz text *„Non aux proces politiques en Tchécoslovaquie!“* obsahující informaci o pronásledování vydavatelů časopisu VOKNO a dalších případech politické perzekuce v Československu a výzvu Amnesty International a VONS k účasti na protestní demonstraci před československým velvyslanectvím v Paříži. LP, Sb. VONS, inv. č. 327, sign. IV/12, kart. 55. Procesu se věnovaly např. tyto články v zahraničních periodikách a exilových časopisech: *„Tchécoslovaquie. Dissident est condamné a trois ans et demi de prison“* in: *Le Monde*, 16. 7. 1982; *„Tchécoslovaquie. Condamnations pour la Charta 1977“* in: *Le Quotidien de Paris*, 12. 7. 1982; *„Czechoslovakia: Satirical journal leads to jail in North Bohemia“* in: *Amnesty International Newsletter* 12, 1982, č. 9, s. 2; článek Marie Benetkové *„Azyl. Z činnosti ‚přesvědčovacích skupin k emigraci‘“* o I. Jirousovi a jeho policejním šikanování in: *Studie*, 1982, č. 82, s. 388–390; článek *„Československé soudní procesy“* in: *Americké listy*, 1982, č. 30–33 (13. 8.), s. 2; *„Další podrobnosti o soudních procesech v ČSSR“* in: *Americké listy*, 1982, č. 34 (20. 8.), s. 2; *„Skupina ‚Plastic People‘ opět odsouzena“* in: *České slovo* 28, 1982, č. 7–8, s. 2.

jeho základě jej odsoudil k nepodmíněnému trestu odnětí svobody v trvání dva a půl roku se zařazením pro výkon trestu do II. nápravně výchovné skupiny. Ivan Jirous byl odsouzen pro trestný čin výtržnictví podle § 202 odst. 1 a 2 trestního zákona jako zvlášť nebezpečný recidivista podle § 41 písm. b) trestního zákona k nepodmíněnému úhrnnému trestu odnětí svobody v trvání tři a půl roku se zařazením pro výkon trestu do III. nápravně výchovné skupiny. Milan Frič byl odsouzen rovněž pro trestný čin výtržnictví podle § 202 odst. 1 a 2 trestního zákona k trestu odnětí svobody v trvání 15 měsíců nepodmíněně se zařazením pro výkon trestu do I. nápravně výchovné skupiny. Obžalovaný Michal Hýbek, který svým jednáním naplnil skutkovou trestného činu výtržnictví podle § 202 odst. 1 a 2 trestního zákona, trestného činu nedovolené výroby a držení omamných prostředků a jedů podle § 187 odst. 1 trestního zákona a přečinu proti veřejnému pořádku podle § 6 písm. b) zákona č. 150/1969 Sb., zákon o přečinech, byl odsouzen k úhrnnému trestu odnětí svobody v délce 18 měsíců nepodmíněně.¹⁷⁵

V odůvodnění rozsudku bylo mj. uvedeno: „*Vlastním posláním tohoto časopisu bylo útočit proti socialistické kultuře ČSSR. V obsahu se nacházejí básně s vulgárními výrazy, dále útoky s protispolečenskou tematikou, zaměřené především do oblasti kultury a politiky. Naprostá většina děl otištěných na [sic] tomto časopise nemá základní uměleckou hodnotu, prozrazuje neznalost autorů, pokud jde o zvládnutí tématu i formálních otázek. V nejednom případě je umělecká neschopnost maskována protispolečenskými i přímo protisocialistickými výpady, provokacemi a urážkami.*“

6.2.1.4 Odvolací řízení

Všichni odsouzení až na jednoho podali proti rozsudku soudu prvního stupně odvolání. Milan Frič svého práva podat opravný prostředek proti rozhodnutí prvoinstančního soudu nevyužil a nastoupil tak bezodkladně výkon trestu.¹⁷⁶

Odvolací řízení v trestní věci Františka Stárka, Ivana Jirouse a Michala Hýbka se konalo 27. září 1982 v 8:30 hod. u Krajského soudu v Ústí nad Labem. K veřejnému zasedání krajského soudu se dostavilo celkem 13 osob z okruhu

---

¹⁷⁵ Tamtéž.

¹⁷⁶ Milan Frič podal prostřednictvím svého obhájce JUDr. Otakara Pazdziory dne 20. 7. 1982 odvolání proto rozsudku Okresního soudu v Chomutově z 9. 7. 1982, které však vzal 11. 8. 1982 zpět. Frič byl 31. 8. 1982 dodán do výkonu trestu do NVÚ Oráčov. Uvedené dokumenty jsou uloženy in: OS v Chomutově, soudní spis k případu Františka Stárka a spol., spis. zn. 5 T 176/82.

přátel obžalovaných včetně nejbližších příbuzných.¹⁷⁷ Vně i uvnitř soudní budovy panovala silná policejní opatření a do budovy soudu byly vpuštěny pouze ty osoby, které se mohly prokázat předvolánkou k soudu. K odvolacímu řízení obžalovaných Františka Stárka a spol. byla z nejbližších příbuzných vpuštěna pouze manželka Ivana Jirouse Juliana Jirousová, která podala odvolání proti rozsudku první instance a byla tedy obeslána jako účastnice řízení.¹⁷⁸ Manželka Františka Stárka ani matka Michala Hýbka nebyly vůbec vpuštěny do budovy, a to ani na dobu vynesení rozsudku. Není známo, že by toto opatření mělo obdobu v dosavadní soudní praxi. Dle hodnocení přítomných pozorovatelů postupoval senát za předsednictví JUDr. Václava Nygrína (přisedící JUDr. Josef Kugl a další) formálně korektně a nedopustil se žádných procesních pochybení či vad ve vedení řízení.

Podle svědectví zúčastněných byl nejprve konstatován obsah spisu prvoinstančního Okresního soudu v Chomutově. Předseda senátu JUDr. Nygrín zdůraznil ve věci obžalovaného Jirouse, že je pro něj přitěžující okolností skutečností, že ve své trestné činnosti pokračoval hned po propuštění z předchozího výkonu trestu, a to tím, že psal články, v nichž oslavoval a glorifikoval činnost hudebních skupin, která byla již dříve zhodnocena jako trestná. Františku Stárkovi bylo přičteno jako přitěžující okolnost jeho chování v přípravném řízení a v průběhu trestného řízení a způsob života od 18 let, kdy se údajně zúčastňoval „srazů“, z nichž některé i organizoval. Soud měl zřejmě na mysli soukromé hudební produkce neoficiálních skupin. Michalu Hýbkovi byla naproti tomu přiznána polehčující okolnost dosavadního bezúhonného způsobu života.

Prokurátor krajského soudu se snažil oslabit politický důraz trestního řízení, který byl dán zejména expertízou časopisu VOKNO, vypracovanou prof. Vítězslavem Rzounkem (viz výše), tím, že tento časopis charakterizoval jako určený a rozšiřovaný mezi mládeží podléhající narkomanii. Za přímý návod k

---

¹⁷⁷ V souvislosti s odvolacím řízením u Krajského soudu v Ústí nad Labem zaslaly výbory pro lidská práva z Paříže telegram obsahující žádost o osvobození všech čtyř odsouzených: „*Přátelé Ivana Jirouse a jeho druhů sledují všude ve svobodném světě dnešní odvolací řízení Stop Žádáme zdvořile předsedu krajského soudu, aby uznal nelegální jak zatčení, tak obvinění a zrušil rozsudek Jirouse, Hýbka, Friče a Stárka Stop Tento soud má být veřejný, a tudíž doufáme, že telegram bude veřejně přečten Stop Protestujeme ve všech hlavních městech Evropy, v Kanadě i Americe Stop Děkujeme výbory pro lidská práva.*“ Telegram je uložen in: LP, Sb. VONS, inv. č. 327, sign. IV/5, kart. 55.

¹⁷⁸ Odvolání Juliany Jirousové z 19. 7. 1982 proti rozsudku Okresního soudu v Chomutově z 9. 7. 1982 je uloženo in: OS v Chomutově, soudní spis k případu Františka Stárka a spol., spis. zn. 5 T 176/82.

narkomanii označoval text, který byl úryvkem z překladu knihy amerického psychologa Timothy Learyho.¹⁷⁹ Trest pro Františka Stárka shledal dostačujícím, pro Jirouse adekvátním a pro Hýbka přiměřeným.

Obžalovaní František Stárek a Michal Hýbek neměli k řízení připomínek, Ivan Jirous připomněl, že jeho obhajoba před Okresním soudem v Chomutově vůbec nebyla vzata na vědomí a že rozsudek okresního soudu cituje obžalobu se všemi nepřesnostmi, které svou obhajobou vyvrátil. Připomněl soudu konkrétně ze své obhajoby, včetně toho, že v letech 1967–71 oficiálně publikoval a že proti jeho článkům nebylo formálních ani odborných námitek. Uvedl, že se svými názory na stav kultury u nás se nikdy netajil a že v současné době publikovat nemůže, proto pracuje v JZD, ovšem psát přestat nemůže, stejně jako malíř nemůže přestat malovat.

Po krátké polední přestávce v 12.30 hod. vynesl senát krajského soudu rozsudek, jímž potvrdil tresty vynesené okresním soudem. Právní moci nabyly následující výměry trestu: František Stárek byl odsouzen na dva a půl roku nepodmíněně ve II. nápravně výchovné skupině,¹⁸⁰ Ivan Jirous na tři a půl roku ve III. nápravně výchovné skupině a Michal Hýbek na jeden a půl roku v I. nápravně výchovné skupině. Františku Stárkovi a Ivanu Jirousovi byl stanoven po propuštění ochranný dohled na dobu dvou let po odpykání trestu. V případě

---

¹⁷⁹ Timothy Leary (1920 – 1996) byl americký psycholog působící na Harvardově univerzitě, spisovatel, filosof, popularizátor psychedelické drogy LSD a představitel tehdejší kontrakultury. Byl silně kritizován konzervativními osobnostmi a americký prezident Richard Nixon jej nazval „nejnebezpečnějším mužem v Americe“. V roce 1970 byl odsouzen na 20 let za držení dvou jointových nedopalků, které, jak tvrdil, mu byly podstrčeny vládními agenty.

¹⁸⁰ V souvislosti s časopisy *Vokno* a *Voknoviny* byl František Stárek trestně stíhán na konci 80. let ještě jednou, a to spolu se svojí družkou Ivou Vojtkovou pro trestný čin pobuřování podle § 100 odst. 1a a 3a trestního zákona, resp. pro pomoc k trestnému činu pobuřování podle § 10 odst. 1c k § 100 odst. 1a a 3a trestního zákona. Podle obžaloby se měl Stárek tohoto trestného činu dopustit výhradně tím, že v bytě Ivy Vojtkové i jinde vyhotovoval a na cyklostylu rozmnožoval oba již citované časopisy, které pak rozšiřoval. Vojtková mu pak při této činnosti aktivně pomáhala. Větší část obžaloby byla věnována hodnocení těchto undergroundových časopisů. Bylo jim vytýkáno, že jsou „protisocialisticky zaměřené“, že „napadají orgány státní moci za přijatá opatření a rozhodnutí směřující proti skupinám osob zabývajících se pořádáním různých srazů, koncertů, výstav apod.“ *Voknoviny* přitom měly mít ještě nepřátelštější zaměření než *Vokno*. Podle obžaloby v nich byla dokonce „uveřejňována sdělení takových skupin, jako je Charta 77, VONS a dalších“. Obžaloba rovněž poukazovala na styky Fr. Stárka se zahraničím, konkrétně s Janem Pelcem, Pavlem Tigridem, Milanem Kubesem a Ivanou Šustrovou. Okresní soud v Ústí nad Orlicí shledal oba obžalované vinnými ze spáchání výše uvedených trestných činů. Rozsudkem z 28. 6. 1989 byl František Stárek odsouzen k nepodmíněnému trestu odnětí svobody v trvání dva a půl roku. Pro výkon trestu byl zařazen do II. nápravně výchovné skupiny a jako recidivistovi mu byl uložen ochranný dohled. Obžalované Ivě Vojtkové soud uložil trest odnětí svobody v trvání jednoho roku s podmíněným odkladem výkonu trestu na dobu dvou let. Přestože se oba odvolali, Krajský soud v Hradci Králové jejich odvolání ve veřejném zasedání 28. 8. 1989 odmítl a napadený rozsudek soudu prvního stupně potvrdil. (*Informace o Chartě 77, r. 12, 1989, č. 13, s. 3.*)

Františka Stárka byly 5. 5. 1985 podmínky ochranného dohledu ještě dále zpřísněny.¹⁸¹

---

¹⁸¹ František Stárek byl povinen hlásit se orgánům pověřeným výkonem dohledu (zpravidla služebna Veřejné bezpečnosti v místě trvalého pobytu odsouzeného) každý všední den.

6.3 Nezávislé kulturní aktivity a underground

Po období liberalizace komunistického režimu v 60. letech, která s sebou přinesla i výrazný rozmach tvůrčích aktivit v Československu, které zemi proslavily i za hranicemi (např. tzv. „československá nová vlna“ v kinematografii), znamenal nástup normalizace na přelomu 60. a 70. let návrat k přísnému dohledu státního i stranického aparátu. Řada umělců byla za své občanské postoje nebo uměleckou činnost zakázána, další se odmítli podřídit administrativním opatřením, která výrazně omezovala svobodu projevu.¹⁸² Vzniklo tak pestré a rozmanité prostředí, jehož součástí bylo množství často velmi rozdílných uměleckých skupin a jednotlivců. Do oblasti nezávislé kultury patřila celá řada aktivit¹⁸³, jako např. bytová divadelní představení, nezávislá výtvarná tvorba a její prezentace na neoficiálních výstavách, vydávání samizdatové literatury¹⁸⁴, neboť normalizační režim zakázal více než stům autorů publikovat a jejich díla mohla vycházet pouze samizdatově, případně v exilových nakladatelstvích, a dále zejména rocková, folková či jiná neoficiální hudba. Někdy bývá tato specifická subkultura označována jako „druhá kultura“, alternativní či nezávislá kultura. Václav Benda ji označil ve svém slavném textu *Paralelní polis* (1978) za nejrozvinutější a nejdynamičtější paralelní strukturu, která by měla být použita jako model pro jiné sféry.

V druhé polovině 80. let se co do počtu i kvality výrazně rozrůstala oblast alternativní kultury, docházelo také k jejímu průniku s kulturou oficiální (řada koncertů nonkonformních kapel se konala mj. pod záštitou organizace Socialistického svazu mládeže (SSM). Mimořádným způsobem se za rozvoj alternativní kultury zasadila Jazzová sekce svazu hudebníků ČSR, která od svého založení v roce 1969 pořádala řadu akcí a vydávala velké množství publikací,

---

¹⁸² PAŽOUT, Jaroslav. Trestněprávní perzekuce odpůrců režimu v Československu v období *takzvané normalizace (1969-1989)*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2017. Česká společnost po roce 1945. ISBN 978-80-7285-205-5.

¹⁸³ O různých projevech a formách nezávislé kultury pojednává kolektivní monografie *Alternativní kultura. Příběh české společnosti 1945-1989*. Ed Josef ALAN. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001.

¹⁸⁴ Ústřední ideou samizdatu bylo vydávat alespoň malé množství výtisků, obvykle psaných přes průklepový papír na psacím stroji, případně použitím jakýchkoli rozmnožovacích prostředků, které byly k dispozici. Každý čtenář byl povzbuzován, aby tiskovinu opsal, nebo jakýmkoli způsobem rozmnožil a poskytl dále. Jedním z projevů cenzury bylo totiž odepření přístupu k rozmnožovací technice. Například v Československu do poloviny 60. let nebo v Rumunsku (až do pádu komunistického režimu) podléhalo povolení i pouhé vlastnictví psacího stroje. Ve všech komunistických zemích byl přísně kontrolován přístup k cyklostylům, kopírkám i další podobné technice. V době kdy se začal projevovat nástup informačních technologií, došlo k pádu komunistických režimů a uvolnění cenzury. V listopadu 1989 se už počítače hojně používaly k tisku plakátů atd.

často představujících umělce, které postihla nepřízeň režimu. Za to si vysloužila v roce 1984 definitivní zákaz činnosti. O dva roky později byli odsouzeni někteří členové výboru pro trestný čin nedovoleného podnikání.¹⁸⁵

Trestněprávní sankce nonkonformních umělců a jejich publika, nezřídka kdy doprovázené snahou oficiální propagandy představit je jako asociální živly, se mnohdy děly na základě „nepolitických“ trestných činů. Časté bylo trestní stíhání pro trestný čin výtržnictví podle § 202 trestního zákona¹⁸⁶, trestné činy útoku na veřejného činitele podle § 155 a § 156 trestního zákona, útoku na státní orgán a orgán společenské organizace podle § 153 a § 154 trestního zákona a ztěžování výkonu pravomoci veřejného činitele podle § 156 trestního zákona - tehdy, došlo-li k verbálnímu nebo fyzickému konfliktu s příslušníky SNB.

Nebylo výjimkou, že hudební vystoupení se konala z obavy z perzekuce interpretů, organizátorů koncertů i návštěvníků na méně exponovaných místech, jako byly např. venkovské hostince nebo soukromé domy. Často byla maskována jako soukromé oslavy pro zvané, nebo se konala přímo v utajení. Státní bezpečnost na rozvoj undergroundového hnutí reagovala spuštěním celostátní akce „Kapela“, jejímž cílem bylo omezit „negativní působení“ rockové hudby na mládež.¹⁸⁷

---

¹⁸⁵ Na základě usnesení vyšetřovatele VB npor. JUDr. Fialy byly 2. 9. 1985 provedeny domovní prohlídky v místnostech Jazzové sekce Pražské pobočky Svazu hudebníků ČSR a v bytech jejich funkcionářů Vladimíra Kouřila, Josefa Skalníka, Karla Srpa a Vlastimila Drdy. Domovní prohlídky, k nimž dal souhlas prokurátor městské prokuratury v Praze JUDr. Jan Vydrna, proběhly v rámci trestního stíhání pro trestný čin porušování povinnosti při nakládání s finančními a hmotnými prostředky podle § 127 odst. 1 trestního zákona. Ačkoli cílem prohlídek bylo podle usnesení vyšetřovatele nalézt „doklady, ze kterých je možné zjistit skutečnosti nezbytné pro posuzování stíhaného jednání“, která má spočívat v „zajišťování dodávek prací a služeb pro socialistické organizace za úplatu“, nebyly při ní nalezeny prakticky žádné účetní doklady ani jiné materiály k hospodářské činnosti (po zrušení Jazzové sekce k 15. 6. 1983 je převzala likvidační komise ministerstva kultury ČSR). Zato bylo zabaveno množství různých samizdatů, rukopisů, pásků a kazet, soukromé korespondence a adresáře, dále cestovní pasy, kartotéka členů Jazzové sekce a všechny její stížnosti, protesty a jiná podání státním i zahraničním institucím – tedy vesměs předměty, které s výše uvedeným trestním stíháním evidentně nemohly mít žádnou souvislost. [...] Šlo bezpochyby o jeden z největších zásahů proti nezávislým aktivitám za posledních 15 let. Nutno však podotknout, že soudní jednání, které proběhlo 10. a 11. března 1987, se vyznačovalo korektním průběhem. Bepochyby tomu napomohla skutečnost, že hlavního líčení se účastnili pracovníci agentur AFP a Reuters, dopisovatel rozhlasové stanice Hlas Ameriky, zástupci dalších sdělovacích prostředků, pracovníci západních ambasad zástupci Amnesty International či delegace britského svazu hudebníků. Jednání jim bylo dokonce tlumočeno do angličtiny. Několik stovek přátel obviněných čekalo v soudní budově. (Sdělení VONS č. 555 „Uvěznění funkcionářů Jazzové sekce“ z 6. 9. 1986 a č. 624 „Rozsudek nad funkcionáři Jazzové sekce“ z 12. 3. 1987, in: *Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných*, c. d., příloha, CD).

¹⁸⁶ Tento trestný čin byl v trestním zákoně definován takto: „1) Kdo se dopustí veřejně nebo na místě veřejnosti přístupném hrubé neslušnosti nebo výtržnosti, bude potrestán odnětím svobody až na dvě léta nebo nápravným opatřením nebo peněžitým trestem. 2) Odnětím svobody na šest měsíců až tři léta nebo nápravným opatřením bude pachatel potrestán, spáchá-li čin uvedený v odstavci 1 jako člen organizované skupiny.“

¹⁸⁷ TOMEK, Prokop: Celostátní akce Kapela, in: *Securitas Imperii*, č. 14/2006, s. 236-252.

V rámci akce „Kapela“ byly postiženy různým způsobem desítky osob, několik hudebních skupin v jejím důsledku zaniklo. Uvedená akce však neznamenal likvidaci rockové scény jako takové, vedle ní se v 80. letech současně vyvíjelo silné punkové hnutí. Z hlediska státně-bezpečnostního aparátu i celého režimu byla naopak tato perzekuce kontraproduktivní. Procesy s příslušníky hudebního undergroundu vyvolaly nebývalou vlnu solidarity, na podporu mladých umělců se postavila řada uznávaných osobností vědy i kultury, včetně těch, kterým byla jejich hudba lhostejná. Došlo tak k jakémusi sjednocení doposud spíše roztříštěné opozice (procesy se navíc uskutečnily rok poté, co byl přijat Závěrečný akt KBSE a několik měsíců po vydání vyhlášky ministra zahraničních věcí o Mezinárodním paktu o občanských a politických právech a Mezinárodním paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech), jehož výsledkem byl vznik Charty 77.¹⁸⁸

Častým cílem administrativních i policejních útoků se staly undergroundové komunity, které fungovaly v nejrůznějších domech či usedlostech. Rozsudkem Okresního soudu v Děčíně ze dne 21. 9. 1977 byl pro přečin proti veřejnému pořádku podle ustanovení § 6 písm. a) zákona č. 150/1969 Sb., zákon o přečinech, k nepodmíněnému trestu odnětí svobody v trvání 3 měsíců v I. nápravně výchovné skupině odsouzen Jan Princ, jehož dům v Rychnově na Děčínsku se stal místem častých návštěv jeho přátel a známých z prostředí undergroundu. Záminkou pro jeho trestní postih se stala rozlučková párty se členem skupiny *The Plastic People of the Universe*, Kanaďanem Paulem Wilsonem, která se konala 9. července 1977. Většinu Princova trestu si odsouzený odpýkal již ve vazbě. O rok později byl jeho dům vyvlastněn.¹⁸⁹

V 80. letech se vytvořilo relativně silné nonkonformní kulturní centrum na Náchodsku, které se od poloviny osmdesátých let stalo cílem trestněprávní perzekuce. Ta postihla nejsilněji hlavní osobnost tohoto hnutí Stanislava Pitaše, který byl trestně stíhán a odsouzen dokonce třikrát.¹⁹⁰

---

¹⁸⁸ PAŽOUT, Jaroslav. *Trestněprávní perzekuce odpůrců režimu v Československu v období takzvané normalizace (1969-1989)*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2017. Česká společnost po roce 1945. ISBN 978-80-7285-205-5.

¹⁸⁹ Více k tomu viz interview Matěje Kundračika s Dášou Vokatou a průvodní text k tomuto rozhovoru, in: *Baráky. Souostroví svobody*, c. d., s. 140-157.

¹⁹⁰ V letech 1985–1989 byl Stanislav Pitaš třikrát uvězněn – a to ve věznicích na Borech, v Hradci Králové a v Ostrově nad Ohří. Poprvé to bylo za snižování vážnosti prezidenta, kdy s přáteli vytvořili s pomocí husy a fotografií satirickou koláž a snímek pak chtěli rozesílat jako pohlednice. Jeden z přátel, kteří se na akci podíleli, však pěstoval marihuanu a policie při hledání konopí našla i tento materiál. Další trestní stíhání bylo v souvislosti s údajným napadením veřejného činitele a naposledy pro trestný čin rozkrádání socialistického majetku.

6.3.1 Případová studie - Proces s Plastic People of the Universe

6.3.1.1 Geneze českého hudebního undergroundu

Za účelem pochopení kontextu a vyličení plastického obrazu doby je nezbytné podrobněji vysvětlit termín "underground". Vznik hudebního undergroundu¹⁹¹ sahá na samotný počátek 70. Let. Tehdy se začínal formovat okruh lidí kolem psychedelické hudební formace *The Plastic People of the Universe*, vedené Milanem Hlavsou a Josefem Janíčkem, která vznikla v září 1968. Několik pár měsíců se na pražské Ořechovce uskutečnil její první koncert. Anglický pojem „underground“ se do našeho mateřského jazyka běžně překládá jako „podzemí“ - šlo se tedy o jakousi „podzemní kulturu“, později také nazývanou jako „veselé ghetto“. Skupina hrála například zhudebněné texty, básníka, prozaika a filosofa Egona Bondyho, jenž toto hnutí významně ovlivnil. Uměleckým vedoucím skupiny *The Plastic People* se stal básník, publicista a výtvarný kritik Ivan „Magor“ Jirous, označovaný za teoretika undergroundu, a který toto hnutí označil v roce 1975 ve Zprávě o třetím českém hudebním obrození za „druhou kulturu“¹⁹².

Základ či podstatu undergroundu tvořili zejména studenti vysokých škol a učňovská mládež, která projevovala svoji nespokojenost s vládnoucím establishmentem a své hodnoty stavěla do protikladu k hodnotám konzumní společnosti. Ivan Martin Jirous charakterizoval stoupence undergroundu takto: *"...My jsme nikdy neměli žádného ducha revolty, máme prostě svůj styl života. Jak jsem myslím napsal už ve Zprávě: nezávislý na hodnotách establishmentu. To není*

---

¹⁹¹ Směr, který vznikl v 60. letech 20. století na západním pobřeží Spojených států a posléze se rozšířil do Evropy - Německa, Velké Británie i tehdejšího Československa. Kořeny undergroundové hudby lze nalézt v psychedelické a avantgardní vážné hudbě. Hudebníci undergroundu často patřili ke "kulturním outsiderům". V kontextu pojednávaného tématu je však vhodné vymezit termín "undergroundová kultura" poněkud úžeji: šlo o literární a umělecké projevy, případně vydavatelské a samizdatové aktivity, jejichž protagonisté byli v 70. a 80. letech vůdčími osobnostmi společenství, které se po roce 1968 zformovalo kolem rockové skupiny *Plastic People of the Universe*, jejího uměleckého vedoucího Ivana Martina Jirouse, a dále také o spřízněné komunity či autorské okruhy, jež vznikly postupně během těchto dvou desetiletí kolem samizdatových časopisů *Vokno* a *Revolver Revue*. In: BERKOVEC, Jiří. *Politické procesy v ČSSR v období normalizace 1969-1989*. Plzeň, 2012. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni. Fakulta právnická. Vedoucí práce Karolína Adamová.

¹⁹² KOŤAROVÁ, Monika. *Hudební underground, nezávislé iniciativy a Charta 77 ve východních Čechách*. Univerzita Pardubice. Fakulta filozofická. Katedra historických věd, 2006. 137 s. Vedoucí diplomové práce Jan Kalous. In: BERKOVEC, Jiří. *Politické procesy v ČSSR v období normalizace 1969-1989*. Plzeň, 2012. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni. Fakulta právnická. Vedoucí práce Karolína Adamová.

revolta, my jsme prostě takoví. Začalo se to nazývat alternativa, což je myslím dost výstižný termín. Je to prostě alternativa k státnímu způsobu života, jímž žije většina populace. Já jim to nemám za zlé, protože jsou mi u prdele, je mi jedno, jak žijou..."¹⁹³

Režim však začal toto kulturní společenství záhy vnímat jako potenciálně velmi nebezpečné, neboť undergroundové kapely svobodně a nekontrolovaně vystupovaly na nejrůznějších privátních akcích, svatbách a všemožných oslavách. Pro úplnost je potřeba zmínit, že v průběhu roku 1970 se režim po nástupu normalizačního procesu pokoušel udržet hudební tvorbu pod stálým dohledem, a to prostřednictvím tzv. "kvalifikačních" (a později rekvalifikačních) přehrávek¹⁹⁴. Ty se staly účinným nástrojem k tomu, aby ta hudební uskupení, která považoval za nepřizpůsobivá, přinutil buď ke změně stylu, nebo jim zakázal veřejně vystupovat.

6.3.1.2 Skutkové okolnosti případu

Záminkou k politickému procesu s legendární pražskou undergroundovou skupinou Plastic People of the Universe se stala akce v Bojanovicích u Prahy, kde se 21. 2. 1976 uskutečnil hudební *Druhý festival druhé kultury*, který byl původně koncipován jako soukromá oslava u příležitosti svatby Ivana "Magora" Jirouse s jeho tehdejší druhou ženou a malířkou Julianou Stritzkovou. V sále tamější bojanovické restaurace se představily skupiny *The New Old Teenagers*, *Umělá hmota 2*, *Umělá hmota 3* s hostujícím Egonem Bondym v roli zpěváka, skupina *Doktor Prostěradlo Band* a celá řada dalších. Na oslavě zahráli i písničkáři Karel Soukup a Svatopluk Karásek. Na řádně povolenou akci schválenou Místním národním výborem v Bojanovicích dorazilo zhruba 300 pozvaných hostů.

---

¹⁹³ K Mejlovi Magor, in: *Mašurkovské podzemné* č. 25/2001, s. 17. In: BERKOVEC, Jiří. *Politické procesy v ČSSR v období normalizace 1969-1989*. Plzeň, 2012. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni. Fakulta právnická. Vedoucí práce Karolina Adamová.

¹⁹⁴ Tyto přehrávky měly funkci jakéhosi ochranného opatření, bez něhož nebylo možné se na legální bázi aktivně účastnit veřejné hudební produkce. Konaly se zhruba dvakrát do roka před odbornou porotou, jejímž posláním bylo vykonávat dozor nad kvalitou a dostatečnou hudební „vyzrálostí“ skupiny; ve skutečnosti však měla za cíl kontrolovat politickou korektnost tvorby a politické smýšlení členů kapely. Do počátku 70. let, kdy došlo k všeobecnému zpřísnění režimu, přehrávky sestávaly pouze z praktické části – hudební skupina z předem avizovaného repertoáru před porotou odehrála 3 až 5 vybraných skladeb, které následně komise posuzovala. Na počátku 70. let byla zavedena nová represivní opatření postihující kulturu a zejména hudbu. Nebylo dovoleno zpívat anglické texty, byly zakazovány anglické názvy skupin, tolerován nebyl ani "máničkovský" vzhled členů kapel (dlouhé vlasy). In: BERKOVEC, Jiří. *Politické procesy v ČSSR v období normalizace 1969-1989*. Plzeň, 2012. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni. Fakulta právnická. Vedoucí práce Karolina Adamová.

V průběhu koncertu se do sálu dostavila hlídka Veřejné bezpečnosti, která shledala vše v pořádku a po provedení kontroly se opět vzdálila bez jakéhokoli následného opatření či zásahu. Až do skončení oslavy byl v hostinci naprostý klid a nedošlo k žádné výtržnosti. Navzdory tomu se oslava v Bojanovicích stala o měsíc později záminkou k tvrdému zásahu proti stoupencům undergroundu - v souvislosti se zmiňovaných koncertem bylo do vazby postupně vzato 19 osob, které byly obviněny z výtržnictví podle § 202 trestního zákona.¹⁹⁵

Ve vazbě se kvůli podezření ze spáchání trestného činu výtržnictví podle § 202 odst. 1 a 2 trestního zákona se ocitli především aktivní účastníci festivalu v Bojanovicích (celkem to bylo 22 osob). Jádro zadržených tvořil okruh hudebníků a sympatizantů kolem skupiny The Plastic People of the Universe: Ivan Jirous, Svatopluk Karásek, Pavel Zajíček, Milan Hlavsa, Josef Janíček, Karel Soukup, Vratislav Brabenec, Zdeněk Vokatý, Jiří Kabeš, Jaroslav Vožniak, Zdeněk Fišer, Jan Kindl a Jaroslav Kukul. Ve stejné době probíhala paralelně zatčení tzv. plzeňské skupiny, v níž figurovali Miroslav Skalický, František Stárek a Karel Havelka. Většina obviněných byla od dubna do srpna 1976 postupně propuštěna.

U řady z nich bylo nařízeno provedení domovní prohlídky, při níž byly zabaveny strojopisné texty, magnetofonové kazety, privátní korespondence, nejrůznější fotografie i filmové záznamy, a to navzdory tomu, že prováděný výklad k § 202 vyšetřovací vazbu ani domovní prohlídku nepřipouští.¹⁹⁶ Je zřejmé, že tyto předměty byly shromažďovány pro potřeby obžaloby, která se pokoušela na základě zabavených dokladů vykonstruovat trestní činnost zatčených na organizovaném výtržnictví. Přátelé a podporovatelé uvězněných začali organizovat kampaň na jejich podporu, v jejímž rámci sepsali například rozsáhlou zprávu pro celosvětové hnutí Amnesty International, usilující o

---

¹⁹⁵ Znění dvou odstavců citovaného paragrafu: *Výtržnictví (1) Kdo se dopustí veřejně nebo na místě veřejně přístupném hrubé neslušnosti nebo výtržnosti, bude potrestán odnětím svobody až na dvě léta nebo nápravným opatřením nebo peněžitým trestem. (2) Odnětím svobody na 6 měsíců až na 3 léta nebo nápravným opatřením bude pachatel potrestán, spáchá-li trestný čin uvedený v odstavci 1 jako člen organizované skupiny.* Trestný čin výtržnictví (podobně jako některé jiné trestní činy, především trestný čin hanobení rasy, národa a přesvědčení podle § 198 trestního zákona) byl nezřídka použit i v souvislosti s banálními spory mezi spoluobčany. In: BERKOVEC, Jiří. *Politické procesy v ČSSR v období normalizace 1969-1989*. Plzeň, 2012. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni. Fakulta právnická. Vedoucí práce Karolina Adamová.

¹⁹⁶ NAVRÁTIL, Pavel. *Politicky motivované soudní procesy vedené proti Ivanu Jirousovi a jejich souvislosti*. Univerzita Pardubice. Fakulta Filozofická. Katedra historických věd, 2007. 108 s. Vedoucí diplomové práce Václav Veber. In: BERKOVEC, Jiří. *Politické procesy v ČSSR v období normalizace 1969-1989*. Plzeň, 2012. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni. Fakulta právnická. Vedoucí práce Karolina Adamová.

dodržování práv na celém světě, v níž označili případ za politicky motivovaný. Již počátkem dubna 1976 západní média publikovala informace o zatýkání a chystaném soudním procesu. V reakci na tyto zprávy byla počátkem dubna 1976 zahájena v televizi, celostátním rozhlasu a tisku dezinformační kampaň, ve které byli zatčení líčeni jako "narkomani" a "příživníci".¹⁹⁷ Deník *Rudé právo* například 8. dubna 1976 napsalo toto: "*Tito lidé, kteří několikrát změnili své zaměstnání a vyhýbali se poctivé práci, se v řadě míst dopouštěli výtržností a dalších trestných činů. Jako členové malých beatových skupin, které před několika lety naprosto propadly při kvalifikační zkoušce, organizovali podvodně veřejná vystoupení, která se zvrhla v orgie a výtržnosti, narušující klid a pořádek ve městech a obcích.*"

Na podporu zatčených se postavila řada významných domácích i zahraničních osobností. Již den po uveřejnění citovaného článku z 8. 4. 1976 adresovali prezidentu ČSSR Gustávu Husákovi dopis filozof Jan Patočka a překladatelé, spisovatelé a kritici Josef Hiršál, Jindřich Chaloupecký, Jiří Kolář a Zdeněk Urbánek. 12. června 1976 podepsali společné prohlášení historik a literární kritik Václav Černý, a dále spisovatelé Václav Havel, Pavel Kohout, Ludvík Vaculík a Ivan Klíma, kteří spojili kauzu undergroundových hudebníků s ohrožením svobody jakéhokoliv uměleckého projevu: "*... Budou-li dnes bez povšimnutí odsouzeni mladí lidé s dlouhými vlasy za svou nekonvenční hudbu jako kriminální delikventi, pak o to snadněji mohou být zítra tím způsobem odsouzeni kteříkoliv jiní umělci za své romány, básně, eseje a obrazy - a už k tomu nebude dokonce ani zapotřebí, aby měli dlouhé vlasy jako dekorum kriminálního obvinění.*" Kopie prohlášení se dochovala i v osobním archivu generálního tajemníka ÚV KSČ a prezidenta Gustáva Husáka. Dopisy vyjadřující podporu vězňům napsala také řada dalších osob, jejichž jména se o pár měsíců později objevila v seznamu prvních signatářů Charty 77.

Projevy solidarity s vězňými a její ohlasy v zahraničí byly zřejmě jedním z hlavních důvodů, proč se postupně zužoval okruh osob, které měly stanout před soudem. Předehrou dlouho očekávaného hlavního procesu bylo trestní řízení, které se konalo u Okresního soudu v Plzni ve dnech 5. a 6. července

---

¹⁹⁷ BLAŽEK, Petr, BOSÁK Vladimír. *Akce Bojanovice - 11. listopad 1976. Ústav pro studium totalitních režimů*. Více na <http://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/0701-120-133.pdf>. In: BERKOVEC, Jiří. *Politické procesy v ČSSR v období normalizace 1969-1989*. Plzeň, 2012. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni. Fakulta právnická. Vedoucí práce Karolína Adamová.

1976, v němž byla trojice přátel ve složení František Stárek, Miroslav Skalický a Karel Havelka odsouzena za trestný čin výtržnictví k nepodmíněným trestům odnětí svobody (Stárek na 8 měsíců, Skalický na 18 měsíců a Havelka na 30 měsíců). Znaky skutkové podstaty trestného činu výtržnictví měli naplnit tím, že v Přešticích u Plzně zorganizovali pod záštitou místní organizace Socialistického svazu mládeže přednášku Ivana Jirouse a Karla Soukupa, v jejímž rámci zazněly "vulgární a závadné výrazy"¹⁹⁸. Krajský soud v Plzni o čtvrt roku později (3. září 1976) tento rozsudek zrušil a vynesl mírnější tresty - Skalický s Havelkou byli uznáni vinnými z trestného činu výtržnictví a Stárek z napomáhání k tomuto trestnému jednání. Původní výrok o vině byl zrušen zejména proto, že obvinění údajně nejednali jako "členové organizované skupiny". Havelka byl odsouzen k 15 měsícům nepodmíněně a Skalický k 9 měsícům nepodmíněného trestu odnětí svobody. František Stárek odešel od odvolacího soudu se čtyřmi měsíci odnětí svobody s podmíněným odkladem na dobu jednoho roku.

Obvinění z 1. května obsahovalo jména šestnácti zadržených, kterým bylo kladeno za vinu, že se v letech 1971 až 1976 aktivně zúčastnili vystoupení amatérských beatových skupin a zpěváků na různých místech ČSSR, přičemž průběhu těchto performancí byly veřejně uváděny písňové texty, jež obsahovaly hrubé neslušnosti. Tímto jednáním měli naplnit skutkovou podstatu trestného činu výtržnictví uvedeného v §202 trestního zákona.

Z těchto 16 obviněných nakonec stanuli v řízení před soudem pouze historik umění a umělecký vedoucí skupiny The Plastic People of the Universe Ivan Jirous, saxofonista této skupiny Vratislav Brabenec, básník a vedoucí skupiny DG 307 Pavel Zajíček a evangelický duchovní a farář Svatopluk Karásek.

---

¹⁹⁸ Jeden z odsouzených, František "Čuňas" Stárek, proces komentoval těmito slovy: "*Potřebovali mít nějaký proces, který by byl jakýmsi vzorkovým - lakmusovým papírkem, na kterým by otestovali, co to udělá. Když nás přivezli k soudu, tak za několik slov jsem už viděl, kolik uhořelo, že to de facto bude celý formální. Že ten proces je vlastně jen takovou povinnou předehrou k tomu, abychom byli odsouzeni, protože v procesu skoro vůbec nešlo o to, kdo co řekne a jak budou svědci vypovídat. Sice ty svědky volali, např. lidi z SSM, v jejichž klubu se ta přednáška odehrála. Tlačili je do výpovědi. My jsme se až později dozvěděli, že když bylo přípravné řízení, tak je vyslyšeli v kriminále - vodili je skrz borskou věznici, aby se jako ti svědci hodně báli, když jim nepřímo hrozili, že je tam nechaj apod.*" Druhý odsouzený, písničkář Svatopluk Karásek, dodává: "*Celý se to točilo kolem tohoto festivalu, kde já jsem zazpíval asi 4 písničky, ve kterých byl jeden neslušný výraz.*" (z dokumentu České televize *Proces s Plastic People*. Více na <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10267564292-proces-s-plastic-people/>). In: BERKOVEC, Jiří. *Politické procesy v ČSSR v období normalizace 1969-1989*. Plzeň, 2012. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni. Fakulta právnická. Vedoucí práce Karolina Adamová.

Ostatní byli usnesením okresního prokurátora Jana Kovaříka z 3. září 1976 vyloučeni ze společného řízení¹⁹⁹ a postupně propuštěni z vazby.

6.3.1.3 Průběh procesu

Hlavní líčení bylo zahájeno dne 21. září 1976 v 8.30 před senátem Okresního soudu pro Prahu - západ. Okresní prokurátor pro Prahu-západ JUDr. Kovařík podává obžalobu na Ivana Jirouse, Svatopluka Karáska, Pavla Zajíčka a Vratislava Brabence, kteří "*organizovali a účastnili se vystoupení hudebních skupin, jejichž program byl zaměřen tak, že vyjadřoval neúctu vystupujících ke společnosti a pohrdání jejími morálními zásadami, zejm. soustavným opakováním a zdůrazňováním vulgárních výrazů. Přitom v řadě případů uvedli v omyl funkcionáře společenských organizací a orgány lidové správy předstíráním, že se jedná o kulturní akce, popř. oslavy rodinných událostí.*"

Soudní jednání bylo sice formálně vzato veřejné²⁰⁰, přístup do jednací místnosti však ve skutečnosti mělo kromě jednajících jen pět osob vybavených zvláštními vstupenkami²⁰¹, které byly veřejnosti nedostupné a pět nejbližších příbuzných obžalovaných²⁰². Ačkoli bylo v soudní síni ještě asi 10 volných míst,

---

¹⁹⁹ O důvodech vyloučení ostatních spekuluje Vratislav Brabenec: "*Jedna z teorií je, že před soudem nechtěli mít někoho, kdo vykonává dělnickou profesi. Jako že by to byl např. Mejla Hlavsa - nedoučený řezník - a oni by na západě říkali: Ani dělnická třída nesmí hrát rock'n'roll. Janiček - vyučený automechanik - to samý. Takže tam nechali takovej výběr jako: Magor - kunsthistorik, já - nedoštudovaný farář, Sváta Karásek - doštudovaný farář, Pavel Zajíček - nedostudovaná architektura. Že jsme ti prašiví intelektuálové, který chtějí rušit to socialistický soužití a pohodu v týhle zemi...*" (z dokumentu ČT *Proces s Plastic People* - viz výše). In: BERKOVEC, Jiří. *Politické procesy v ČSSR v období normalizace 1969-1989*. Plzeň, 2012. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni. Fakulta právnická. Vedoucí práce Karolina Adamová.

²⁰⁰ K otázce veřejnosti procesu dodává Ivan Martin Jirous toto: "*Ty procesy byly údajně veřejný, ale kromě manželek tam pustili v podstatě jen estébáky a další lidi tam nepustili s odůvodněním, že soudní síň je přeplněná. A to byl podle nich veřejnej proces, jo.. Ale moje bývalá žena, Věra Jirousová, si psala poznámky (magnetofon se tam samozřejmě vnést nemoh) a nějakým zázrakem se tam podařilo proniknout Vaškovi Havlovi. Tak si pak sedli do nějaký hospody a dávali to dohromady. A estébáci z toho šileli, protože to byl téměř doslovný přepis toho, co u toho soudu zaznělo...*" (z dokumentu ČT *Proces s Plastic People* - viz výše). In: BERKOVEC, Jiří. *Politické procesy v ČSSR v období normalizace 1969-1989*. Plzeň, 2012. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni. Fakulta právnická. Vedoucí práce Karolina Adamová.

²⁰¹ Novinářka a disidentka Petruška Šustrová připojuje: "*Do soudní síně byli vpuštěni jenom tzv. důvěrníci - tenkrát bylo běžnou praxí, že se soudní proces dal do malé síně, když se očekávalo, že tam přijde hodně lidí, anebo se řeklo, že se musí omezit účast veřejnosti, aby se tam vešla tzv. kvalifikovaná veřejnost - tzn. nějakí fyzlové, anebo možná jen ty paní od soudu, kterým řekli, aby si tam šli sednout, aby tam nebylo místo.*" (z dokumentu ČT *Proces s Plastic People* - viz výše). In: BERKOVEC, Jiří. *Politické procesy v ČSSR v období normalizace 1969-1989*. Plzeň, 2012. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni. Fakulta právnická. Vedoucí práce Karolina Adamová.

²⁰² Bývalý prezident Václav Havel vzpomíná: "*Já jsem se tam dostal - to tehdy ještě šlo, později už ne - jako tzv. důvěrník obžalovaného díky na vstupenku pro tatínka jednoho z obžalovaných, Pavla Zajíčka, který mi ji přenechal. Každý měl právo na jednu osobu v hledišti a já tam šel z titulu*

nebyla dovnitř vpuštěna shromážděná veřejnost, v níž byl mimo jiné i zástupce mezinárodní organizace Amnesty International JUDr. Wolfgang Aigner z Vídně a korespondenti mezinárodních tiskových agentur. Mimo širší okruh přátel a příznivců hudebních skupin byli přítomni také představitelé politického života, jako dr. František Kriegel či dr. Gertruda Sekaninová-Čákrťová. Celkem se v soudní budově shromáždilo na 150 přátel a příznivců obžalovaných a dalších osobností kulturního a politického života. Budovu soudu střežilo několik desítek příslušníků VB, z nichž někteří měli s sebou psy, na místě bylo také několik policejních vozů. Okolní domy byly prohledávány, v soudní budově bylo přítomno velké množství příslušníků StB. Příslušníci Veřejné bezpečnosti některé z přicházejících i odcházejících osob sice legitimovali, ale všem byl nakonec - byť některým s průtahy - vstup do budovy umožněn.

Poté, co byl obžalovaný Pavel Zajíček soudem vyzván, aby se vyjádřil k obžalobě, uvedl: " *Necítím se vinen. V některých svých skladbách jsem užil tzv. vulgárních výrazů, ale učinil jsem tak funkčně. Tato slova byla pro mě nenahraditelná. Ne jako terče, které by měly upoutat pozornost, ale protože jsem se skrze ně dostával do hlubších poloh svého myšlení. Domnívám se, že skupina DG307 se snaží pronikat do toho, co člověka reálně obklopuje. Že má lidem co říci a nechce je pohoršovat.*" Když byl dotázán prokurátorem, co vlastně chtěl sdělit posluchačům ve Veleni u Prahy v prosinci 1973, kdy veřejně recitoval slova " *Vystrč hlavu z polštáře - zbav se konečně tíhy - zbav se hrozného vladaře - vodpráskni kilo stíhy - jdi-pij-blij-žij-pij-pyj! Běžím s hovnem proti plátnu - do plátna to hovno zatnu!*", obžalovaný odpověděl, že šlo o reprodukci jeho vlastního snu, který se mu zdál. Poté následovala otázka, kolikrát se již psychiatricky léčil.²⁰³

---

tohoto důvěrníka. Oni byli tak málo pohotovi, že mi v tom nezabránili. To by později nešlo - zažil jsem mnoho pozdějších procesů, během kterých jsem seděl, abych nemoh' "zlobit". Ale tady jen koukali a já jsem tam celý ten proces seděl a celý jej absolvoval. Byl to velmi zajímavý zážitek. Oni soudili lidi za to, že hraje hudbu, jakou mají rádi, no.." (z dokumentu ČT *Proces s Plastic People* - viz výše). In: BERKOVEC, Jiří. *Politické procesy v ČSSR v období normalizace 1969-1989*. Plzeň, 2012. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni. Fakulta právnická. Vedoucí práce Karolina Adamová.

²⁰³ Tato otázka evidentně nesměřovala k podstatě trestní věci, ale spíše k přítomným novinářům, zejm. z prorežimního tisku, od nichž se očekávalo, že obžalované vylíčí v tisku jako patologicky narušené a drogově závislé osoby. Svědčí o tom např. článek z deníku *Práce* či *Zemědělských novin* s názvem "Jak lze z komára učiniti velblouda", v němž mj. stojí: " *Mezi zadrženými je např. absolvent filozofické fakulty, bývalý kněz a dále převážně zkrachovalí studenti, někteří bez pracovního poměru. Jedná se o narkomany, kteří se v minulosti podrobili psychiatrickému léčení a byli za výtržnosti víckrát trestáni. Nejen z vystoupení samých, ale i z fotografií, filmu a vulgárních textů, které u nich byly nalezeny, jsme se mohli přesvědčit, že tyto "hudební skupiny" nemají s kulturou naprosto nic společného Jaký příklad dávali tito extrémní „muzikanti“ v záplatovaných*

Stěžejní byla právní kvalifikace celého případu - jak bylo uvedeno výše, shora citovaným jednáním se obžalovaní měli dopustit trestného činu výtržnictví.²⁰⁴ Nejsledovanější trestní kauza 70. let, která byla součástí rozsáhlé akce normalizačního režimu postihující na vládnoucím režimu nezávislou kulturu, byla založena v podstatě na tom, že hudebníci používali v průběhu svých koncertů také vulgární výrazy. (Faktickým důvodem byla skutečnost, že "Plastici" nebyli organizováni v tehdejších mládežnických organizacích, které byly závislé na normalizačním režimu a jím kontrolované, a že vytvářeli na režimu nezávislou a režimem opovrhující skupinu).

Účastníci v průběhu řízení poukazovali na porušování základních zásad trestního řízení, práva na spravedlivý proces, nedodržování Ústavy i trestního řádu. Podle jejich výpovědi bylo přímo v soudní síni k dispozici velké množství magnetofonových pásků a audiozáznamů z inkriminovaného koncertu. Obhájci požadovali, aby soud tyto záznamy povolil v trestním řízení jako důkaz a aby byly v řízení před soudem přehrány. Soud však žádost odmítl s odůvodněním, že to "není potřeba..."

JUDr. Otakar Motejl, obhájce obžalovaného Svatopluka Karáska, požádal spisovatele Jaroslava Seiferta, pozdějšího nositele Nobelovy ceny, aby vypracoval odbornou jazykovou expertizu textů písní, které měly dle orgánů činných v trestním řízení v průběhu koncertu zaznít a obsahovat nepřijatelné vulgární výrazy. Jaroslav Seifert mu v dopise z 28. října 1976 odpověděl: "*Vážený pane doktore, požádal jste mě, abych si poslechl ukázky písní, které píše pan Svatopluk Karásek. Udělal jsem to a tu je několik vět, které mě při četbě napadly. Jde většinou o ohlasy černošských písní, tzv. spirituálů. Podobně jako autoři těchto*

---

texaskách mladým lidem na venkově, netřeba vůbec rozvádět. ... Téměř všichni holdovali drogám a jako narkomani také absolvovali pobyt v psychiatrických léčebnách. Činit z takové cházky umělce a navíc „politické případy“ nasvědčuje jen tomu, že každý prostředek je dobrý, když chce někdo z komára vyrobit velblouda.." In: BERKOVEC, Jiří. *Politické procesy v ČSSR v období normalizace 1969-1989*. Plzeň, 2012. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni. Fakulta právnická. Vedoucí práce Karolina Adamová.

²⁰⁴ Ivan Martin Jirous toto komentuje: "*Výtržnictví jsme měli všichni. Říkalo se tomu tzv. "hovnová teorie". Její podstatou bylo to, že v textech byly vulgární slova. A jako vulgární slova bylo třeba označeno i spojení slov "tvoje oči pitomý", které má (Egon) Bondy v textu. I to bylo charakterizováno jako vulgární slovní spojení. Pravda ale je, že "hovno" byl asi nejsilnější výraz, kterej jsme použili. Ale třeba Vladimír Menšík - nic proti němu - v legendárním vyprávění o vománkovém vině je "hovno" a "sračka" zmíněná asi padesátkrát a v našem případě, jestli z 80 textů tam bylo pětkrát sprostý slovo, tak to bylo dost.."* In: BERKOVEC, Jiří. *Politické procesy v ČSSR v období normalizace 1969-1989*. Plzeň, 2012. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni. Fakulta právnická. Vedoucí práce Karolina Adamová.

spirituálů, také pan Karásek používá lidové řeči. Aby vystupňoval lidový charakter a přesvědčivost svých písní, aby zdůraznil jejich hlas, dostávají se mu tam, zcela logicky, i tzv. sprostá slova. Jsou použita naprosto funkčně a vynutila si je naléhavost ostatního textu. Považuji tyto písně za seriózní pokus básníka, který usiluje o nový tvar. Ukázky svědčí o talentu nábožensky zaujatého autora, vnitřně hluboce přesvědčeného o svém kněžském poslání."

Advokát, JUDr. Karel Stome, se dohodl s právními zástupci ostatních obžalovaných²⁰⁵ na společné linii obhajoby v tom smyslu, že je budou hájit z pozic faktických a v argumentaci použijí výsledků marxistické vědy a sovětské literatury. V tomto duchu předložili soudu část dopisu V. I. Lenina, zakladatele komunistického Sovětského svazu a jednoho z ideových vzorů československého socialistického státu, v němž mimo jiné stálo: *"Všichni se u nás topí v odporném byrokratickém bahně resortnictví. Pro každodenní boj proti tomu je nutno mít velkou autoritu, důvtip a pevnou ruku. Resorty jsou na hovno. Dekrety jsou také na hovno. Vyhledávat lidi a kontrolovat práci - v tom je to všechno."* Dalším důkazem pro to, že vulgární termíny se v průběhu historie objevovaly vždy i jako výraz lidové tvořivosti, byla předložená ukázka ze sbírky českých lidových písní rytíře Jana Jeníka z Bratřic (*1756), sběratele písní a pořekadel a českého vlastence: *"Sral, sral, sral, trávy se držel. Tráva se mu utrhla a on upad do hovna a zmazal si prdel."* Obě tyto ukázky přednesli advokáti obžalovaných na ilustraci toho, že vulgarismus nemusí vždy znamenat něco negativního a že se jedinec někdy může dostat do situace, kdy prakticky nemůže jinak než hrubým výrazem vyjádřit svůj postoj. Obhajoba usilovala o získání dalších příznivých posudků na inkriminovanou tvorbu, což se jí díky výrazné publicitě velmi úspěšně dařilo.²⁰⁶

---

²⁰⁵ Pavla Zajíčka v řízení zastupoval JUDr. Vladislav Cilínek, Ivana Jirouse pak JUDr. Karel Štěpánek; Vratislava Brabence a Svatopluka Karáska obhajovali JUDr. Zdeněk Dítě a JUDr. Otakar Motejl.

²⁰⁶ Kritický posudek s pozitivním vyzněním na texty Egona Bondyho, Pavla Zajíčka, Svatopluka Karáska a Karla „Charlie“ Soukupa vypracoval také literární kritik Jan Lopatka (který byl mj. sousedem Egona Bondyho), v níž veškerá obvinění odmítl: *"V textech Svatopluka Karáska a Karla Soukupa nalézáme vulgarismy zcela výjimečně, relativně nejvíce je jich v textech Pavla Zajíčka. Chceme-li však tato jednotlivá slova hodnotit v tom, co znamenají, musíme je chápat v jejich kontextu. V daném případě vytváří významový kontext ono mravní rozjítření, a jemuž slouží - lépe či hůře - i vulgarismy. ... Karásek je věřící křesťan, dokonce kněz. Proto i jeho spirituály mají naléhavost vyznání víry, která nízké povyšuje, mocné ponižuje a vše srovnává před tváří nejvyšší spravedlnosti Boží. Karáskova zpěvná kázání připomínají sv. Františka z Assisi, heretiky, a samosebou především kazatele z dřevěných kostelů amerického jihu, tedy všechny ty, kteří sestupovali až dolů k nejchudším, nejponiženějším, nejmenším z nejmenších. Takový „sestup“ byl vždycky provázen i „sestupem“ jazykovým, k „vulgární“ italštině, k „vulgární“ američtině. Není tedy divu, že i Karásek pronáší svá kázání jazykem šupáků. ... Jestliže si lze představit, že např. Haškovy „Osudy dobrého vojáka Švejka“ by se mohly i se svými vulgarismy stát školní četbou, rozhodně to nelze říci o řadě Nezvalových básní, jejichž erotismus představuje jeden z projevů oně*

Jak plyne ze souhrnné zprávy pro stranické vedení, kterou vyhotovil jeden z pracovníků aparátu ÚV KSČ, výsledek procesu byl označen za fiasko mimo jiné i proto, že předvolaní svědci vypovídali ve prospěch obžalovaných. Další odsouzený, saxofonista Vratislav Brabenec, to ilustruje těmito slovy:²⁰⁷ "Mně se třeba líbil svědek, kterej byl prostě skvělej. Byl to výčepník z Postupic. Když se ho zeptali na to, co si pamatuje z toho koncertu, říkal: *"Bylo to výborný, vytočil jsem dva hektáky (hektolitry) piva"*, a přitom předváděl pohyb, jako když točí pivo ze sudu. Voni říkali: *"Ale na to se vás neptáme. My se vás ptáme na to, co si pamatujete z koncertu."* A on na to: *"No, něco tam hrálo. Prodal jsem asi 150 gulášů. No prostě bezvadný."* Na dotaz soudu, zda bude požadovat úhradu nákladů a cestovních výloh, odpověděl: *"Ne, to je dobrý, já se ještě stavím u Pinkasů..."* Tak to jsme si říkali: dobrej svědek! Pak přišly nějaký holčičky z Bojanovic a ty byly úplně blbě. Říkaly: *"No, my jsme slyšely v restauraci nějakou hudbu. Tak jsme vešly dovnitř."* Já jsem samozřejmě věděl, že mám právo položit svědkům nějakou otázku. Tak jsem se jedné z nich zeptal: *"Paní svědkyně, můžete říct, v kolik jste přišla do restaurace v Bojanovicích?"* Ona odpověděla: *"No asi tak v půl devátý."* Na to jsem s úsměvem odpověděl: *"Děkuji vám. My jsme hráli až ve třičtvrtě na jedenáct."* Ve výpovědi taky uvedla, že se vevnitř zpívá sprostě latinsky. Teď už nevím, jestli jsem se zeptal já, nebo Magor: *"A vy umíte latinsky, slečno?"*

Absurdní rozměr procesu dokreslují i výpovědi dalších svědků. Antonín Kosík například uvedl, že během vystoupení promítali Plastic People diapozitivy s pornografickým obsahem, což mělo údajně vyvolat nepříznivé reakce publika. V reakci na jeho výpověď se přihlásil udivený Ivan Jirous: *"Pane Kosíku, vy jste zmíněné diapozitivy při promítání viděl?"* Odpověď ovšem byla překvapující: *"Já sám jsem je neviděl. Slyšel jsem ale někoho říkat, že v sále promítají něco nevhodného."*²⁰⁸

Proces se stal sám o sobě příležitostí pro manifestaci solidarity a sounáležitosti s obžalovanými, jejich příbuznými, podporovateli, přáteli i lidmi,

---

protimetafyzické orientace moderní poezie..." (Jan LOPATKA, Recenze k textům písniček E. Bondyho, P. Zajíčka, S. Karáska a K. Soukupa, in: Hnědá kniha.) In: BERKOVEC, Jiří. *Politické procesy v ČSSR v období normalizace 1969-1989*. Plzeň, 2012. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni. Fakulta právnická. Vedoucí práce Karolina Adamová.

²⁰⁷ Z dokumentu České televize *Proces s Plastic People*. Více na <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10267564292-proces-s-plastic-people/>). In: BERKOVEC, Jiří. *Politické procesy v ČSSR v období normalizace 1969-1989*. Plzeň, 2012. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni. Fakulta právnická. Vedoucí práce Karolina Adamová.

²⁰⁸Tamtéž.

kteří neměli často nic společného - jediné, co je spojovalo, byl odpor proti režimu, který byl nastolen po srpnu 1968. Václav Havel na atmosféru procesu a jeho průběh vzpomínal takto: *"Počet obžalovaných se postupně snižoval, bylo vidět zřetelné ústupky ze strany režimu. Nakonec se soud konal. Byla z toho aféra, politický skandál, politická událost, kterou si režim nikterak nepřál, ale kterou nakonec musel sám podstoupit. Na chodbách soudní budovy, kde byli nakonec odsouzeni čtyři hlavní představitelé tohoto hudebního hnutí, byl vlastně vidět první obraz Charty 77. Byli tam nejrůznější lidé: dvacetiletí dlouhovlasí mládenci, bývalí členové předsednictva ÚV KSČ, přední umělečtí teoretici, kritici, profesoři, spisovatelé a mnoho jiných. Bylo tam celé duchovní zázemí Charty 77, ze kterého Charta o něco později vznikla."*²⁰⁹

6.3.1.4 Rozsudek

Rozsudek prvoinstančního soudu, jemuž předcházely závěrečné řeči obhájců obžalovaných²¹⁰, byl předsedkyní senátu Okresního soudu pro Prahu

---

²⁰⁹ HAVEL, Václav. *O lidskou identitu*. 3.vyd. Praha. Rozmluvy, 1989. Str. 52-53. ISBN 0-946352-04-6. In: BERKOVEC, Jiří. *Politické procesy v ČSSR v období normalizace 1969-1989*. Plzeň, 2012. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni. Fakulta právnická. Vedoucí práce Karolina Adamová.

²¹⁰ JUDr. Milan Hulík, Ph.D., který byl v době konání procesu koncipientem JUDr. Vladislava Cilínka, právního zástupce Pavla Zajíčka, a který „zaskakoval“ v době nepřítomnosti svého zaměstnavatele u soudu, komentuje s poněkud ironickým nadhledem sobě vlastním průběh trestního řízení před soudem prvního stupně takto: *„Právě při závěrečných řečech obhájců došlo k „ohrožení veřejné mravnosti“; postaral se o to nejvíce JUDr. Karel Štěpánek. Když povstal k závěrečné řeči, byl obklopen horou knih, z nichž trčely lístečky, se kterými si založil inkriminované stránky. Aby dokázal, že používání vulgárních slov může mít v literatuře a poezii i funkční význam, citoval z české i světové literatury vulgární slova v jejich kontextech a spojeních. Jeho plaidoyer (z latinského „placitum“ – výrok, rozsudek; v původním smyslu závěrečná řeč státního zástupce a obhájce při soudním řízení – pozn. aut.) mělo akademickou úroveň, bylo hodno docenta z Filozofické fakulty, katedry české a světové literatury. Nepamatují si již všechno, bohužel to nikdo nenahrál, nahrávat se tehdy nesmělo. Začal Haškovou předmluvou k „Osudům dobrého vojáka Švejka“, pokračoval básní Jaroslava Vrchlického „Rytíř Smil“, lidovou písní „Baruško, vem mě s sebou na lůžko“, pak přišla světová literatura, z té francouzské si pamatují na jeho citáty z románu „Gargantua a Pantagruel“ či na slavné nemravné verše Françoise Villona „Balada o tlusté Margot“ nebo „Balada o pěti otvorech v ženském těle“. Pak následovala literatura německá, americká, anglická, ze které nechyběl ani William Shakespeare, a nakonec ruská. Citát z ní byl ovšem třetíčkou na dortu jeho řeči: „Vážená paní předsedkyně, vážení přisedící, také Vladimír Iljič Lenin používal sprostá slova.“ JUDr. Štěpánek vzal z oněch desítek knih jednu v červené vazbě, označenou jako „Výbor z díla V. I. Lenina, svazek IX“, otevřel označenou stránku a citoval: „Vladimír Iljič Lenin píše soudruhu Zamjatinovi: Buržoasní zákonodárství je na hovno. Tolik Vladimír Iljič Lenin“. Bylo těžké zadržet smích, zejména při pohledu na kamenné obličejové příslušníků StB. [...] Poslední ránu senátu a prokurátorovi ale zasadil JUDr. Zdeněk Dítě. I on tvrdil, že vulgaritu v písemném literárním projevu nelze soudit z hlediska trestního práva. To přísluší jen literární kritice, písemnictví s použitím sprostých slov může být shledáno dobrým nebo špatným; v některých případech dokonce i geniálním: „Ptám se paní předsedkyně a vážený senáte, do kolika řečí byla přeložena kniha „Osudy dobrého vojáka Švejka?“ Aby své argumentaci dodal důraz, otevřel velkou knihu a řekl: „Paní předsedkyně, tuto knihu jsem dostal k posledním Vánocům. Je*

západ vyhlášen třetí den procesu, tedy 23. září 1976. Soud shledal obžalované vinnými z trestného činu výtržnictví podle § 202 odst. 1 a 2 trestního zákona, kterého se měli dopustit minulostí na různých koncertech a hudebních akcích. Jednalo se zejména o "objektivní hrubou neslušnost", jak charakterizoval uměleckou tvorbu obžalovaných okresní prokurátor JUDr. Kovařík.²¹¹ Vynesené rozsudky ovšem nebyly tak vysoké, jak prokuratura původně požadovala. Ivan Martin Jirous byl odsouzen k odnětí svobody v trvání osmnácti měsíců nepodmíněně a k výkonu trestu zařazen do druhé nápravně výchovné skupiny. Pavel Zajíček odešel s nepodmíněným trestem odnětí svobody v délce 12 měsíců, Svatopluk Karásek s Vratislavem Brabencem pak "dostali" na osm měsíců nepodmíněně v první nápravně výchovné skupině.

Jedenáctistránkový rozsudek okresního soudu²¹² se z velké části omezil pouze na reprodukci provedených důkazů, právní analýza sama o sobě zabírá

---

*to sborník surrealistického umění a dovolte, aby Vám ukázal reprodukci jednoho obrazu, který visí v Museu moderního umění v Paříži (Musée d'Art moderne)“. Otevřel knihu, vstal a vykročil k předsedkyni, před kterou knihu položil. Věděli jsme, o co jde. Surrealistickým obrazem bylo zobrazení vagíny se všemi detaily. Předsedkyně zrudla, stáhla se zpět a JUDr. Dítě dodal: „Přiznám se, že se mi tento obraz nelíbil a ani nyní bych si jej na zeď nepověsil. Historici umění jej ale uznali vhodným, aby byl vystaven ve slavné galerii. Co to znamená? Že o uměleckosti výtvarného nebo literárního díla nerozhoduje trestní právo, ale pouze a jen umělecká kritika a čas.“ Již si nepamatuji, co říkal JUDr. Motejl, ale asi něco podobného. Pamatuji si ale dramatické zvolání JUDr. Cilínka: „To chcete soudit hudbu? Komu se nelíbila, nemusel za ní jezdit.“ Nakonec hudbu odsoudili spolu s hudebníky Karáskem a Brabencem, kteří při vystoupeních nemluvili – jen hráli, aniž pronesli jediné vulgární slovo. Ovšem hráli, aniž by při pronesení sprostého slova pípli, jak je dnes zvykem; měli dlouhé vlasy a rozhodně nevypadali jako svazáci. A to stačilo.“ (HULÍK, Milan. *Proces s Plastic People*. [online] [cit. 12. 12. 2017]. Dostupné z <http://zpravodajstvi.sumpersko.net/Milan-Hulik-vzpomina-jak-obhajoval-skupinou-Plastic-People-of-the-Universe-6680/clanek>)*

²¹¹ JUDr. Kovařík ve své závěrečné řeči konstatoval, že vina obžalovaných byla dle jeho soudu prokázána. Hudební skupiny Plastic People a DG 307 podle něj neměly povolení k veřejnému vystupování, a to proto, že nemají naprosto žádnou uměleckou úroveň. Obhajoba namítala, že nešlo o veřejná vystoupení, ale o soukromé akce, byť s volným přístupem, přičemž hostitelé žádnému hostu nebránili, aby přivedl i své známé. Vchody byly volné, hosté přicházeli a odcházeli. Podle argumentace obhajoby privátní akce takového charakteru nebylo možné považovat za veřejná vystupování, za něž by mohli být jejich mandanti trestně stíháni, ať už byla vulgární slova pronesena či nikoliv. Prokurátor ale předložil svůj hlavní argument - jeden a půl stránkové vyjádření odboru umění a kultury ministerstva kultury, jenž posoudil texty The Plastic People, DG 307 a Svatopluka Karáska. Vyznění přípisu bylo jednoznačné: „*Jsou tu hrubé výrazy i nesmysly, formální hodnota je zcela zanedbatelná. Báseň „Utopenec“ je protisocialistická. Texty exponují dekadenci, nihilismus, anarchismus a klerikalismus. Negativně to ovlivňuje životní styl mladé generace, jde o dědictví krizového období. V jeho zažehnutí bylo sice již dosaženo žádoucích výsledků, ale v určitém rozsahu se škodlivé jevy dnes objevují dokonce výrazněji, než v šedesátých letech. Jde o věci velmi škodlivé.*“ JUDr. Kovařík proto navrhl, aby všichni obžalovaní byli uznáni vinnými a potrestáni nepodmíněnými tresty odnětí svobody – Ivan Jirous trestem ve druhé třetině trestní sazby, Pavel Zajíček v polovině trestní sazby a Svatopluk Karásek s Vratislavem Brabencem v první třetině trestní sazby.

²¹² Viz rozsudek Okresního soudu Praha-západ ze dne 23. 9. 1976 ve věci vedené pod sp. zn. T 379/76, věc Ivan Jirous a spol., kauza Plastic People of the Universe - výtržnictví, přístupné na www.jurisprudence.cz, komentované judikáty, rok 2005, č. 2. In: BERKOVEC, Jiří. *Politické procesy v ČSSR v období normalizace 1969-1989*. Plzeň, 2012. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni. Fakulta právnická. Vedoucí práce Karolina Adamová.

méně než 3 strany. Obžaloba vinila členy skupiny toliko z toho, že během svých vystoupení používali "vulgární výrazy přičítící se občanské morálce a zásadám estetického citění". Tím se měli dopustit trestného činu výtržnictví podle § 202 trestního zákona, jehož skutková podstata vycházela z toho, že pachatelem je „ten, kdo se dopustí veřejně nebo na místě veřejnosti přístupném hrubé neslušnosti nebo výtržnosti”.²¹³ Obžalovaní naopak argumentovali tím, že používání takových výrazů není v uměleckém projevu nikterak neobvyklé, a proto jej není možné kriminalizovat.

Okresní soud v odůvodnění uvedl zevrubný výčet všech koncertů, které obžalovaní odehráli a uzavřel s tím, že "texty písní patřících do repertoáru obžalovaných postrádají uměleckou hodnotu, působí protispoločensky a svým obsahem jsou převážně vulgární."²¹⁴ Je s podivem, že takto stručné hodnocení bylo dostačující pro subsumpci jednání obžalovaných pod ustanovení § 202 trestního zákona, aniž soud vyvinul větší úsilí k tomu, aby blíže specifikoval, v čem byla společnost činností obžalovaných hudebníků skutečně ohrožena.²¹⁵ Soud údajnou hrubou neslušnost nijak nekonkretizoval a pouze odkázal na texty písní, jež byly obsaženy ve spise. O poznání větší prostor věnoval soud těm aspektům aplikace skutkové podstaty trestného činu výtržnictví, které byly nesporné, přičemž dále upozornil na to, že činnost byla uskutečněna veřejně, protože proběhla před více než dvěma osobami přítomnými současně a současně na místě přístupném veřejnosti, přičemž kvalifikovaná skutková podstata byla rovněž dána, protože čin byl spáchán organizovanou skupinou pachatelů.²¹⁶

6.3.1.5 Odvolání

Krajský soud v Praze o měsíc a půl později dle očekávání odvolání všech obžalovaných i prokuratury zamítl a rozhodnutí soudu prvního stupně potvrdil. Jednání odvolacího soudu se konalo v budově Městského lidového soudu ve Spálené ulici. Přestože bylo opět deklarováno jako veřejné, veřejnost nebyla do soudní síně vpuštěna. Předsedou odvolacího soudu byl JUDr. Ludvík

²¹³ Trestní zákon ve znění do 31. 12. 1991.

²¹⁴ Citovaný rozsudek Okresního soudu Praha-západ, poznámka č. 11, str. 8.

²¹⁵ BOBEK, Michal, MOLEK, Pavel, ŠIMÍČEK, Vojtěch. *Komunistické právo v Československu - kapitoly z dějin bezpráví*. 1. vyd. Brno. Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2009, str. 210. ISBN 978-80-210-4844-7. In: BERKOVEC, Jiří. *Politické procesy v ČSSR v období normalizace 1969-1989*. Plzeň, 2012. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni. Fakulta právnická. Vedoucí práce Karolína Adamová.

²¹⁶ Citovaný rozsudek Okresního soudu Praha-západ, poznámka č. 11, str. 9.

Engelsmann, přisedícími pak JUDr. Špitálník a JUDr. Kučera. V rozsudku se soud ztotožnil s výrokem soudu nižší instance a v závěrečném usnesení také obdobně interpretoval vinu odsouzené čtveřice: *"Jejich činnost byla výrazně a převážně protispolečenská, ohrožující zejména správnou a zdravou socialistickou výchovu naší mladé generace. Přitom inkriminovaná činnost obžalovaných nebyla projevem nějakých náhlých a ojedinělých impulsů, ale dlouhou dobu trvajícím, vědomým a organizovaným programem, který svou destruktivní povahou narušoval pozitivní úsilí naší kulturní fronty o vytvoření skutečných uměleckých hodnot, které pomáhají realizovat humánní a ušlechtilé cíle naší společnosti."*²¹⁷

V této souvislosti byla bezesporu odvážným počinem stížnost deseti předních českých právníků²¹⁸ (Zdeněk Jičínský, Oldřich Kaderka, Vladimír Klokočka, Zdeněk Kratochvíl, Michal Lakatoš, Zdeněk Mlynář, Milan Richter, Eva Rychetská, Josef Rychetský a František Šamalík), již zaslali pod názvem "Otevřený dopis ústavním orgánům ČSSR". V citované stížnosti vyjádřili protest proti administrativním politickým zásahům v procesu a porušování elementárních zásad právního řádu: *"... Považujeme proto za svou povinnost vás upozornit, že vynesené rozsudky jsou v příkrém rozporu s ústavou i platnými zákony Československé socialistické republiky. Jako trestný čin výtržnictví byla kvalifikována hudební vystoupení odsouzených, ačkoliv pojmovým znakem tohoto trestného činu je úmyslné spáchání hrubé neslušnosti nebo výtržnosti veřejně nebo na místě veřejně přístupném. ... Způsob, jakým byl proti této skupině mladých lidí proveden zásah bezpečnosti a pomlouvačná kampaň proti nim, nesvědčily o ničem dobrém. Vzniklo takové ovzduší kolem trestního řízení, že tu byla oprávněná obava, že v řízení proti nim nebude dbáno zásad materiální pravdy a že budou odsouzeni bez zřetele na to, zda jim bude vina prokázána či neprokázána. A skutečně, v žádném z obou procesů se nepodařilo prokázat, že by se některý z obžalovaných dopustil úmyslně hrubé neslušnosti nebo výtržnosti. Dokazování v*

---

²¹⁷ Usnesení Krajského soudu v Praze ze dne 11.11. 1976 ve věci vedené pod sp. zn. 5 To 403/76 (odvolací řízení ve věci Ivan Jirous a spol., kauza Plastic People of the Universe, přístupné na www.jurisprudence.cz, komentované judikáty, rok 2005, č. 2). Čtenář si jistě povšimne neustálého zdůrazňování "našich" zájmů, "naší" společnosti apod. In: BERKOVEC, Jiří. *Politické procesy v ČSSR v období normalizace 1969-1989*. Plzeň, 2012. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni. Fakulta právnická. Vedoucí práce Karolina Adamová.

²¹⁸ NAVRÁTIL, Pavel. *Politicky motivované soudní procesy vedené proti Ivanu Jirousovi a jejich souvislosti*. Univerzita Pardubice. Fakulta Filozofická. Katedra historických věd, 2007. 108 s. Vedoucí diplomové práce Václav Veber. In: BERKOVEC, Jiří. *Politické procesy v ČSSR v období normalizace 1969-1989*. Plzeň, 2012. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni. Fakulta právnická. Vedoucí práce Karolina Adamová.

hlavních líčeních se až trapně točilo kolem několika vulgárních výrazů, vytržených z kontextu předvedených písní. Inkriminované výrazy jsou ostatně nejen běžně používány v hovorové mluvě, ale navíc jsou obsaženy v míře daleko hojnější v celé řadě slovesných děl naší i světové literatury - klasické i současné. Chatrnou konstrukcí obžaloby, se kterou se však vynesené rozsudky ztotožnily, manifestuje i skutečnosti, že v 65 skladbách, které obžalovaní hráli, je pouze asi 9 vulgárních výrazů. Nepodařilo se přitom předvést svědka, který by charakterizoval vystoupení obžalovaných jako hrubou neslušnost a byl tím pohoršen. Samotná přelíčení pak proběhla způsobem, který odporuje ústavě ČSSR a procesním předpisům. Zejména byly obcházeny principy veřejnosti trestního řízení, nebylo dbáno požadavku ústnosti jednání, byla porušena zásada presumpce neviny a došlo i k neodůvodněnému omezení práva na obhajobu. Konečně, ale ne v poslední řadě, byla vážně porušena zásada soudcovské nezávislosti a nestrannosti soudcovského rozhodování. ... Zcela bezprecedentní je pak skutečnost, že prokurátorovi bylo umožněno předložit jako důkaz až v závěrečné řeči - tedy po skončení dokazování - dopis odboru umění a kultury českého ministerstva kultury, který negativně hodnotí texty skupin Plastic People a DG 307 a označuje je za projev dekadence, nihilismu, klerikalismu a anarchismu. O tento dopis se rozsudek ve svém zdůvodnění opírá. Zapomíná však, že předmětem trestního řízení byl trestný čin výtržnictví a ne - v naší zemi tak neblaze proslulé cejchování - ať již v minulosti z titoismu, trockismu, sionismu anebo nyní z nihilismu, klerikalismu apod."

Tento otevřený dopis byl spolu s originály podpisů odeslán prezidentu republiky, předsedovi Federálního shromáždění, předsedovi vlády ČSSR, předsedovi Nejvyššího soudu ČSSR, generálnímu prokurátorovi ČSSR a ministerstvu spravedlnosti ČSSR. Výsledek tohoto protestu však bohužel nebyl fakticky žádný. Jeho autoři se sice mohli pyšnit nejvyššími akademickými hodnostmi a odbornou erudicí, pro adresáty dopisu byl však zcela klíčový a určující fakt, že jeho signatáři patřili k těm, kteří se v roce 1969 takzvaně „nepoučili z krizového vývoje“.

6.3.1.6 Porevoluční dohra aneb vizitka polistopadové justice

Kauza Plastic People měla po bezmála třech desetiletích zajímavou a pro českou justici velmi nelichotivou dohru²¹⁹. Nejvyšší soud totiž na základě stížnosti pro porušení zákona podané ministrem spravedlnosti ve prospěch odsouzených znovu přezkoumal v roce 2003 rozhodnutí popsaná výše. Ve svém rozhodnutí²²⁰ Nejvyšší soud analyzoval velmi detailně procesní aspekty obou rozhodnutí, upozornil na řadu závažných procesních chyb v těchto rozhodnutích,²²¹ dále na nepřezkoumatelnost obou rozhodnutí, neboť vulgární výroky nebyly v samotném odůvodnění specifikovány, výroková část rozhodnutí nebyla dostatečně určitá apod. Vedle těchto úvah procesního charakteru se však Nejvyšší soud vůbec nepokusil zodpovědět klíčovou otázku, totiž zda texty písní, které měl v každém případě v soudním spise k dispozici, mohly skutečně při rozumném výkladu § 202 trestního zákona zachovávat svobodu uměleckého projevu založit skutkovou podstatu výtržnictví. Protože tuto právní otázku Nejvyšší soud nevyřešil, byla věc podle § 270 odst. 1 trestního řádu přikázána okresnímu státnímu zástupci Praha-západ, aby ji v potřebném rozsahu znovu projednal a rozhodl.

Nejvyšší soud sám nerozhodl podle § 271 odst. 1 tr. ř. zprošťujícím rozsudkem, neboť prý nebyl spolehlivě zjištěn skutkový stav. Přitom § 271 odst. 1 tr.ř. říká, že Nejvyšší soud může při zrušení napadeného rozhodnutí také sám hned rozhodnout ve věci, je-li možno rozhodnutí učinit na podkladě skutkového stavu, který byl v napadeném rozhodnutí správně zjištěn. Případné zastavení trestního stíhání Nejvyšší soud naopak ponechal na státním zástupci, který měl také provést další dokazování (ve věci staré 27 let!). Ve svém poučení Nejvyšší

---

²¹⁹ KÜHN, Zdeněk. *Rozhodnutí českých soudů v kauze skupiny Plastic People: argumentace soudů v průběhu tří desetiletí*. Jurisprudence 2/25, str. 60-65. In: BERKOVEC, Jiří. *Politické procesy v ČSSR v období normalizace 1969-1989*. Plzeň, 2012. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni. Fakulta právnická. Vedoucí práce Karolina Adamová.

²²⁰ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 18. 2. 2003, sp. zn. 4 Tz 91/2002 (stížnost ministra spravedlnosti pro porušení zákona ve věci Plastic People of the Universe), nepublikováno, citováno podle internetové stránky NS ČR <http://www.nsoud.cz>.

²²¹ Např. skutečnost, že okresní soud převážnou část svědeckých výpovědí přečetl, aniž k tomu byl udělen výslovný souhlas obviněných, jak to vyžadovalo ust. § 211 odst. 1 písm. a) tehdy platného trestního řádu, řada důkazů, kterými bylo soudy argumentováno, nebyla řádně provedena v řízení před soudem. Nebylo ani podle Nejvyššího soudu dostatečně zdůvodněno, zda a jak se obvinění konkrétně podíleli na organizování jednotlivých akcí či vystoupení, aby bylo opodstatněné uvažovat o přísnější právní kvalifikaci jejich jednání. In: BERKOVEC, Jiří. *Politické procesy v ČSSR v období normalizace 1969-1989*. Plzeň, 2012. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni. Fakulta právnická. Vedoucí práce Karolina Adamová.

soud mechanicky citoval judikaturu z doby komunistického režimu²²² a neopomněl zároveň upozornit státního zástupce, že pro případné další trestní stíhání jednoho z obviněných (v roce 2003 poslance US-DEU Svatopluka Karáska) je nezbytné si vyžádat souhlas Poslanecké sněmovny.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu vzbudilo v médiích po zásluze velmi negativní ohlas.²²³ Argumentační těžkopádnost, neschopnost se alespoň dotknout merita věci (neboť i ze samotného rozhodnutí odvolacího soudu v kauze Plastic People jasně vyplývá, že nejdůležitějším důvodem postihu hudebníků byla ochrana tehdy vznikající normalizační „kulturní fronty“, která neměla být narušena čímkoliv a kýmkoliv stojícím mimo monolit socialistické „zábavné hudby“) a neuvěřitelně vysoký stupeň formalismu, jsou pozoruhodným důkazem o kontinuitě právního myšlení před a po roce 1989. Toto přetrvávání koncepce zákonného pozitivismu²²⁴ dokonce i na nejvyšším českém soudním tribunálu obecné justice je jedním z velkých problémů transformace českého soudnictví.

---

²²² K „naplnění znaků trestného činu výtržnictví podle § 202 odst. 1 tr. zák., účinného do 30. 6. 1973, je třeba, aby výtržnické jednání bylo motivováno zjevnou neúctou pachatele ke společnosti. Při řešení této otázky nestačí se omezit jen na zjištění samotného vnějšího průběhu výtržnického jednání pachatele, ale je třeba tento motiv zjišťovat vždy též v souvislosti s osobním profilem pachatele, s dřívějším způsobem jeho života, jeho chování vůči ostatním členům společnosti a jeho poměrem k práci. Jen při hodnocení všech těchto hledisek je možno dospět ke správnému závěru, zda výtržnické jednání pachatele vyjadřuje jeho zjevnou neúctu ke společnosti či nikoliv (viz Rt 18/1964).“ In: BERKOVEC, Jiří. *Politické procesy v ČSSR v období normalizace 1969-1989*. Plzeň, 2012. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni. Fakulta právnická. Vedoucí práce Karolina Adamová.

²²³ Za všechny nejpregnantnější článek J. Macháčka MF DNES z 21.2. 2003 *Plastici zlobí českou justici*, (str. 7), argumentující mj. tím, že soudci pravděpodobně dosud nepoužívají při své práci zdravý rozum, bez něho jsou však všechny paragrafy úplně zbytečné. In: BERKOVEC, Jiří. *Politické procesy v ČSSR v období normalizace 1969-1989*. Plzeň, 2012. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni. Fakulta právnická. Vedoucí práce Karolina Adamová.

²²⁴ Teze či tvrzení o selhání právního pozitivismu se po pádu komunistického režimu velmi rozšířila. Byla dokonce institucionalizována nálezem Ústavního soudu ČR, podle něhož dějiny 20. století spjaté s existencí totalitních států prokazují, že „mechanické ztotožnění práva s právními texty se stalo vítaným nástrojem totalitní manipulace. Učinilo zejména z justice poslušný a nemyslicí nástroj prosazování totalitní moci.“ (Sb.n.u. ÚS, sv. 9, str. 399 a n. (nálež Pl. ÚS 33/97), vyhlášený též ve Sbírce zákonů pod č. 30/1998 Sb.) Rigidní zákonný pozitivismus a ideologie vázané soudcovské aplikace práva druhé poloviny 20. století nepochybně posloužil totalitnímu režimu – pozitivistická metodologie tak činila jak bezmocí justice rozhodovat o porušování lidských práv, tak selektivním antiformalismem politických procesů 70. a 80. let. Nejflagrantnějším příkladem formalistického odůvodnění je právě kauza hudební skupiny Plastic People of the Universe, v níž prvoinstanční soud i soud druhého stupně dospěly ke stejnému závěru za použití dvou diametrálně odlišných metodologií: v řízení soudu prvního stupně vypjatý formalismus, v řízení u odvolacího soudu pak akcentovaný antiformalismus. (KÜHN, Zdeněk. *Zločin a trest. Komunistické zločiny a jejich judikatorní reflexe po roce 1989*. In: BOBEK, Michal, MOLEK, Pavel, ŠIMÍČEK, Vojtěch. *Komunistické právo v Československu - kapitoly z dějin bezpráví*. 1. vyd. Brno. Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2009, ISBN 978-80-210-4844-7).

7. Závěr

Je nepochybné, že perzekuce oponentů a kritiků režimu byla trvalou součástí politiky vládnoucí komunistické strany po celé normalizační období, kdy již jen pouhý strach z možných perzekučních opatření nejrůznějšího charakteru působil v československé společnosti jako jeden ze základních stabilizačních faktorů režimu.²²⁵ Forem perzekuce byla celá řada – od postihů pracovních (ztráta zaměstnání či přeřazení na jinou, méně významnější funkci, popř. rovnou na manuální práci), přes zákaz cestování, odebrání cestovních pasů a řidičských průkazů, zadržení (na 24 či 48 hodin), zásahy proti nepovoleným kulturním akcím, rušení neohlášených hudebních vystoupení či nezávislých výstav, hrozbu použití násilí i přímé násilí páchané příslušníky Sboru národní bezpečnosti či „neznámými pachateli“ až po častou policejní šikanu, která měla formu krátkodobých zadržení nebo domovních prohlídek.

Bezpečnost se stala oporou normalizačního režimu, která měla především podchytit a izolovat tu část společnosti, která se odmítala podřídit.²²⁶ Na rozdíl od 50. let však nebyla jejím úkolem „po obnovení pořádku“ přímá perzekuce a konstruování monstrózních politických procesů, neboť represe přestaly hrát klíčovou úlohu ve společnosti.²²⁷ Policejní a soudní represe směřovaly proti aktivním disidentům a jejich cílem bylo vyvolat v obyvatelstvu strach.

Normalizační režim dále charakterizovalo zavedení úplného dohledu prostřednictvím kádrových oddělení, prověrek a dotazníků podrobně zachycujících minulost občanů. Klíčovou roli opět začala hrát cenzura, která měla izolovat obyvatelstvo od okolního světa.²²⁸ Proto byly rušeny západní rozhlasové stanice a byla zavedena přímá kontrola všech masmédií, v jejichž čele stáli oddaní

---

²²⁵ PAŽOUT, Jaroslav. *Trestněprávní perzekuce odpůrců režimu v období tzv. normalizace (1969-1989) – faktor stability i indikátor rozkladu komunistického režimu. Československu v období takzvané normalizace (1969-1989)*, in: ADAMEC, Jan, KALOUS, Jan a JIŘÍ KOCIAN, ed. *Český a slovenský komunismus (1921-2011)*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2012. ISBN 978-80-7285-156-0.

²²⁶ OTÁHAL, Milan. *Opoziční proudy v české společnosti 1969-1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2011. Česká společnost po roce 1945. ISBN 978-80-7285-137-9.

²²⁷ Dokazuje to např. počet odsouzených pro trestnou činnost proti republice – v letech 1969-1989 bylo podle těchto paragrafů odsouzeno celkem 111 751 osob, z toho však 95,84% pro trestný čin opuštění republiky a zbytek podle první hlavy trestního zákona; přitom počet odsouzených za tyto činy v prvních letech normalizace činil v Československu 58,9% z celkového počtu odsouzených. Výrazně tak převyšuje úroveň ostatních let; vrcholu přitom dosáhl v letech 1970-72.

²²⁸ CUHRA, Jaroslav a VÁCLAV VEBER, ed. *Za svobodu a demokracii*. Praha: Karolinum, 1999. ISBN 80-7184-794-1.

a režimem důkladně prověření jedinci. Společnost ztratila schopnost sebereflexe, jejíž podstatnou součástí byla i krize mravní.

Přestože perzekuce trestněprávního charakteru tvořily pouze pověstnou špičku ledovce, znamenaly citelný zásah do života relativně velkého množství osob. Představovaly proměnlivý jev v čase i prostoru. Nejsilnější byly na počátku 70. let v době stabilizace husákovského režimu, kdy bylo třeba komunistickou stranu jako celek očistit od těch, kteří „selhali“. Po stranických prověrkách, „revizi“ stranických legitimací, které probíhaly od ledna 1970 u každého člena strany a ukončení čistek v roce 1972 klesl počet členů KSČ pod 1 200 000. V letech 1970-1972 tak v Československu proběhla celá řada politických procesů, při nichž byly odsouzeny desítky občanů.²²⁹

Pod vedením KSČ byly postupně zpacifikovány všechny složky společnosti, bylo znovu obnoveno kádrování a rozsáhlé působení Státní bezpečnosti. Státní hranice na západ byly definitivně uzavřeny. Z veřejného života zmizely desítky tisíc lidí, které režim vnímal jako své nepřátele.²³⁰ Pokud jde o šíření strachu a represe, KSČ plně navázala na „své“ dosavadní zkušenosti 50. let: v letech 1971-1972 uspořádala řadu velkých soudních procesů s odpůrci normalizace a dala občanům jasně najevo, že toho, kdo se bude vymykat systému, čekají potíže.

Většina politických procesů na začátku 70. let se uskutečnila na území ČSR. Na Slovensku se z tohoto období dostaly do všeobecného povědomí veřejnosti dva procesy – proces proti Pavlu Ličkovi (1971) a Ladislavu Kalinovi (1972). Jeden z hlavních důvodů, proč se na Slovensku uskutečnilo v porovnání s českým územím násobně méně procesů, souvisí s odlišným průběhem normalizace. Zatímco na Slovensku se uplatňoval model „adresných represí“, v Česku to byl naopak celoplošný princip represí. Většina osob, které normalizační režim nějakým způsobem postihl, patřila do společenskovední nebo umělecké oblasti (šlo např. o historiky, filozofy, právníky, žurnalisty nebo spisovatele). Jiný byl také způsob, kterým byly čistky prováděny – na území Česka byl, na rozdíl od Slovenska, o mnoho radikálnější. V Česku byla vzdělanostní elita přerazována na manuální práce. Na Slovensku se postupovalo

---

²²⁹ K tomu viz CUHRA, Jaroslav. *Trestní represe odpůrců režimu v letech 1969-1972*. Sešity ÚSD AV ČR, sv. 29, ÚSD AV ČR, Praha 1997.

²³⁰ DRDA, Adam, Petr DUDEK, Tomáš NĚMEČEK a Prokop TOMEK, SAPAROVÁ, Kateřina, ed. *Příběhy bezpráví - nástroje normalizační moci: jeden svět na školách: metodická příručka*. Praha: Člověk v tísni, 2012. ISBN 978-80-87456-32-3.

mírněji a režimními sankcemi stížení jedinci byli pouze přerazováni na méně kvalifikované pracovní pozice.²³¹

Přes všechna opatření se mocenskému centru nepodařilo zlomit odpor občanů. Opozice zůstala i v průběhu zostřené normalizace významnou společenskou silou. Postupem času se v ní zformovalo několik proudů. I když mocenský zásah v předchozím období zdecimoval řady exkomunistů, přece jen jejich aktivitu zcela nepotlačil. V důsledku eurokomunismu došlo k jistému oživení komunistického hnutí a vzrostly tím i iluze exkomunistů v Československu, že by se mohli stát samostatnou politickou silou. Tyto naděje však definitivně ztroskotaly po konferenci komunistických stran v Berlíně v roce 1976.²³² Navzdory očekávání českých komunistů se konference nezabývala Pražským jarem, takže nenašli oporu v mezinárodním komunitním společenství. Dosavadní pojetí boje proti tzv. normalizaci, jak jej chápala reformně komunistická disidentská skupina, se tak ocitlo ve slepé uličce. Důsledkem byl rozchod s nadějemi vkládanými do eurokomunismu, zesílila orientace na protirežimní domácí síly a snaha o sblížení s odlišně zaměřenými opozičními proudy.²³³

Po tvrdých postizích odpůrců normalizačního režimu na konci 60. let a počátkem let sedmdesátých a následném útlumu opozičních aktivit v polovině 70. let se opoziční hnutí v reakci na celkově neutěšený stav společnosti, permanentní porušování lidských práv a pronásledování odpůrců režimu začalo znovu aktivizovat.²³⁴ Tento proces vyvrcholil na začátku roku 1977 vznikem Charty 77.

Další perzekuční vlnu je možné vysledovat od zveřejnění Základního prohlášení Charty 77 až do začátku 80. let, kdy probíhající perzekuce souvisela i s obavou režimu z politického vývoje v Polsku. Tlak mocenského aparátu se koncentroval právě na aktivní účastníky dění kolem Charty 77. Řada procesů a trestních řízení na konci 80. let se uskutečnila v návaznosti na výrazný nárůst občanských aktivit, které měly za následek vznik nových nezávislých iniciativ,

---

²³¹ SKALOŠ, Martin. *Procesy v období normalizace*, in: SCHELLE, Karel a Jaromír TAUCHEN, ed. *Encyklopedie českých právních dějin – svazek IX*. Ostrava: KEY Publishing, 2015. ISBN 978-80-7418-238-9.)

²³² CUHRA, Jaroslav a Václav VEBER, ed. *Za svobodu a demokracii*. Praha: Karolinum, 1999. ISBN 80-7184-794-1.

²³³ MLYNÁŘ, Zdeněk. *Socialistou na volné noze*. Praha: Prospektrum, 1992. ISBN 80-85431-33-5.

²³⁴ PAŽOUT, Jaroslav. *Trestněprávní perzekuce odpůrců režimu v Československu v období takzvané normalizace (1969-1989)*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2017. Česká společnost po roce 1945. ISBN 978-80-7285-205-5.

petičních hnutí, demonstrací proti režimu, protestních dopisů adresovaných předním politickým činitelům země či vzestup samizdatové produkce. Stále větší angažovanost občanů (zejm. těch mladých) bezpochyby souvisela s rostoucími ekonomickými problémy československého státu. Normalizační režim byl stále méně schopen zajistit a udržet trvalý růst životní úrovně.

Jak již bylo uvedeno výše, v porovnání s 50. lety v normalizaci zpravidla nelze hovořit o vykonstruovaných kauzách. Většina politicky motivovaných případů měla reálný základ ve faktické činnosti obžalovaných, přestože ta byla nezřídka účelově a záměrně zkreslována věcně i z hlediska motivace jejich aktérů.

Totalitní režim se projevoval a jednal absolutistickým způsobem všude tam, kde dodržování práva považoval za politicky nepřijatelné, a proto jeho představitelé často porušovali tehdejší zákony. Jedním nepříliš četných příkladů, kdy byly jejich aktéři za své protiprávní jednání spáchané v době komunistické totality po roce 1989 i potrestáni, byly např. nezákonné vazby disidentů²³⁵ či jejich týrání v době normalizace.²³⁶

Co se týče charakteru a průběhu politických procesů, je nepochybné, že v šedesátých letech začaly převládat tendence tyto procesy utajovat, mimo jiné i nepřímo prostřednictvím omezování možnosti veřejnosti účastnit se zejména hlavních líčení. Procesy probíhaly pod zevrubnou kontrolou bezpečnostních orgánů, jež spočívala např. v nepokryté přítomnosti vyšetřovatelů v jednacích síních, případně i v důkladném výběru osob, kterým bylo umožněno účastnit se procesu prostřednictvím vydávání omezeného množství vstupenek. Na počátku let sedmdesátých se začaly připravovat některé procesy podle osvědčeného a formálně odmítnutého modelu, kdy v řízení před soudem stanuly jakési průřezové skupiny nepřátel konsolidace poměrů sestavené tak, aby na lavici obžalovaných usedli představitelé rozličných sociálních kategorií a světových názorů, přičemž

---

²³⁵ Rozsudkem Okresního soudu ve Zlíně ze dne 14. 1. 1998 byl ing. Vlastimil Daněk, který v roce 1988 vydal příkaz (či jej schválil) k nezákonné vazbě Stanislava Devátého, odsouzen za trestný čin zneužívání pravomoci veřejného činitele k nepodmíněnému trestu odnětí svobody na jeden rok s podmíněným odkladem na dobu 18 měsíců. Daňkovi jako bývalému zástupci náčelníka OS SNB před trestní odpovědností nepomohlo ani to, že pokyn k zatčení Devátého dostal od orgánů StB, protože měl i podle tehdy platných zákonů právo a povinnost splnění nezákonného příkazu odepřít.

²³⁶ Příslušník StB, JUDr. Jaroslav Dolanský, byl na základě rozsudku Obvodního soudu pro Prahu 1 ze dne 14. 10. 1999 shledán vinným z týrání římskokatolického kněze Václava Malého a odsouzen za trestný čin zneužívání pravomoci veřejného činitele k podmíněnému trestu odnětí svobody v délce trvání 6 měsíců s podmíněným odkladem na zkušební dobu 18 měsíců.

vítaným doplňkem této „palety“ byl vždy reprezentant sionismu.²³⁷ Zásadním způsobem se proměnila struktura vyšetřovatelů, v pražských poměrech se do popředí dostala nová garnitura soudců požívajících důvěry oficiálních orgánů, kteří byli pověřováni vedením kauz s politickým podtextem. Konání těchto procesů provázela složitá bezpečnostní opatření, která spočívala v nejrůznějších uzávěrách částí soudních budov, v nichž trestní řízení probíhala, přísně omezeném přístupu veřejnosti a obstrukcích při zajištění účasti rodinných příslušníků obžalovaných v řízeních o věcech vazby. Tak jak postupně narůstal význam i sebevědomí představitelů disentu, stávalo se stále častějším jevem i preventivní zadržování potenciálních sympatizantů. Tento přístup represivního aparátu měl však za následek naopak zvýšenou publicitu a zájem zahraničních médií o průběh těchto procesů, stejně jako oficiálních míst i představitelů Amnesty International, kteří se obraceli s žádostí o informace o procesech na obhájce obžalovaných, neboť ze strany státních orgánů na ně platilo informační embargo. Ačkoli se vládnoucí režim stále utvrzoval ve své stabilitě, byl nucen v důsledku prohlubujícího se vnitřního rozkladu zesíleného zvýšeným zájmem ze zahraničí a unikem informací své projevy perzekuce vůči opozici korigovat či od nich tu a tam dokonce ustoupit. V opakovaných případech proto docházelo k situacím, kdy bylo zahájeno trestní stíhání jednotlivce či celé skupiny, kdy byly zadrženy osoby vzaty do vazby, přičemž vyšetřování začalo později váznout (někdy z evidentních důvodů, jindy méně zřetelných), obvinění byli ve stadiu vyšetřování propuštěni z vazby a v řízení již nebylo pokračováno, aniž by byl proveden jakýkoli formální úkon. V průběhu nadcházejících let byly stále viditelnější snahy či tendence převádět politicky konfliktní situace z oblasti trestných činů podle hlavy I. trestního zákona do oblasti obecné kriminality, jako byl např. trestný čin nedovoleného podnikání nebo útok či urážka veřejného činitele. Režim čím dál tím více ztrácel sebevědomí i oporu v řadách laických přísedících, kteří v určitých případech projevovali k obžalovaným příležitostně sympatie či alespoň pochopení. Celková krize režimu se s přibývajícím léty projevovala ve všech oblastech společenského života a výjimkou nebyla ani oblast politických procesů.

Pokud jde obhajobu obžalovaných, dlouhodobá tradice politických procesů byla založena na principu doznání obviněného jako rozhodujícího a často také

---

²³⁷ MOTEJL, Otakar. *Obhajoba v politickém procesu*. In: BOBEK, Michal, MOLEK, Pavel, ŠIMÍČEK, Vojtěch. *Komunistické právo v Československu - kapitoly z dějin bezpráví*. 1. vyd. Brno. Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2009, ISBN 978-80-210-4844-7.

jediného důkazu.²³⁸ Specifickým rysem politicky exponovaných kauz byla skutečnost, že vedení procesu bylo zpravidla svěřeno politicky a „kádrové“ nejspolehlivějšímu soudci (velmi často jím byl předseda či místopředseda dotyčného soudu), jehož chybějící odborná erudice a někdy i obecná osobnostní inteligence byla kompenzována vysokým sebevědomím a fanatickou vírou. Takový soudce měl pak jediný úkol: ukončit takový proces co nejrychleji, bez zbytečných průtahů a jakéhokoli zdržování, s minimem „živých“ důkazů. Provádění důkazů výsledkem obžalovaných a svědků se často stalo důvodem vzniku konfliktů v jednací síni, které spočívaly v námitce sugestivních²³⁹ či kapiózních²⁴⁰ otázek a v dohadech o způsobu protokolace. V těchto fázích již bylo zpravidla možné odhadnout finální výsledek procesu a jeho hodnocení. Tlak na rychlost řízení však často vedl k tomu, že se jednání protahovala do pozdních večerních hodin, kdy s rostoucí únavou logicky narůstala i nervozita všech zúčastněných, která měla za následek i to, že při všeobecné pasivitě prokurátorů byla jakákoli procesní aktivita obhájce soudem klasifikována jako obstrukce, neboť zbytečně komplikovala také osobní život všech pracujících, kteří byli přítomni v jednací síni. JUDr. Otakar Motejl, tehdejší obhájce a právní zástupce řady disidentů v politických trestních procesech (např. obžalovaného Svatopluka Karáska v procesu s hudební skupinou Plastic People of the Universe) s určitým časovým odstupem dospěl k názoru, že procesní aktivita obhájce mohla v jednotlivých případech postavení obviněného skutečně zhoršit nebo jej poškodit. V každém případě podle něj hrozilo riziko, že obhájcová aktivita, přestože spočívala v konkrétních formulacích požadavků týkajících se obsahu a rozsahu dokazování či právního hodnocení projednávaného případu, konečný výsledek ovlivnit nemohla, zato však vytvářela zdánlivý dojem, že jde o standardní, regulérní a řádně vedený fair proces, v němž má obviněný skutečné právo na obhajobu.

Závěrem lze shrnout, že normalizační moc, která se v sedmdesátých letech plně etablovala, se ve své podstatě a výsledku projevila jako velmi pragmatická.

---

²³⁸ MOTEJL, Otakar. *Obhajoba v politickém procesu*. In: BOBEK, Michal, MOLEK, Pavel, ŠIMÍČEK, Vojtěch. *Komunistické právo v Československu - kapitoly z dějin bezprávi*. 1. vyd. Brno. Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2009, ISBN 978-80-210-4844-7.

²³⁹ Sugestivní otázka je otázka, která v tázací formě vyjadřuje určitý postoj řečníka k tomu, na co se ptá. Tazatel tak do otázky – zjevně či skrytě – vkládá požadovanou odpověď. Takové otázky, již navádí vyslýchaného k určitému typu odpovědi (působí tedy sugestivně), jsou dle trestního řádu v rozporu se zákonem a jsou proto zakázány.

²⁴⁰ Pomocí úskočných či tzv. kapiózních otázek může docházet k předstírání klamavých a nepravdivých okolností, v určitých případech mohou představovat až nepřímé donucení k výpovědi. Proto v případě výslechu obviněného je jejich kladení rovněž výslovně zakázáno.

Navzdory veškeré síle normalizačního novinového tisku a spisů typu *Poučení z krizového vývoje* (viz kapitola 2.2) používala soudní násilí většinou pouze účelově a hlavní prostředky k ovládnutí společnosti byly nalezeny jinde. Mimosoudní a neslavně proslulé „civilizované násilí“ posloužilo co do výsledku stejně (ba možná ještě lépe) a navíc mělo výhodu ve své úřednické anonymitě. Oběť těch, kteří prošli normalizačními žaláři, to však nikterak neumenšuje.

8. Summary

The thesis subject entitled „*Repression and unlawfulness in socialistic Czechoslovakia in the light of selected political trials*“ that I have chosen as the theme of my thesis, follows up and further elaborates my diploma work, in which I did my best to provide the reader with an objective view on a couple of selected political trials with regime opponents in the 70s and 80s of the last century.

The reason why I decided to elaborate this topic in detail is my deeper interest in the period concerned, when an opposition movement started to form shortly after the Soviet occupation in August 1968 as a reaction to generally unfavourable state of society, massive violation of human rights and increasing persecution of those who dared to criticize the regime in power. Besides, as an author I also contributed to publication of the 9th volume of Encyclopedia of Czech and Slovak Legal History, a unique project of legal historians associated in The European Society for History of Law, having written four contributions regarding political trials with some dissidents fighting the then so-called normalization regime (e.g. Rudolf Battěk, Jaroslav Šabata, Petr Uhl and musical group Plastic People of the Universe).

The aforementioned normalization period is the term commonly given to the period 1969–87. It was characterized by initial restoration of the conditions prevailing before the Prague Spring reform period led by Alexander Dubček (1963/1967 – 1968), first of all, the firm rule of the Communist Party of Czechoslovakia, and subsequent preservation of this new status quo. During these times the citizens got the idea their involvement in public affairs in general is basically useless and pointless. Corruption and bribery became a common part of everyday people's lives, getting into all walks of life. The people were convinced that „politics is a dirt“ and an honest ordinary man is not supposed to be the part of it. Ordinary citizens came to a conclusion that everyone should take care, above all, for themselves only. Sometimes, I cannot get rid of an opinion that some of the „normalization“ habits from the past still remain in our minds to this day.

There weren't many of those who were courageous enough to face the state-socialist dictatorship and felonious ruling regime, which prevented vast majority of Czechoslovak citizens from fulfilling and meeting their individual interests and particular needs (except for those who belonged to „privileged“ Communist party members). More surprisingly, this regime even violated their

basic human rights and freedoms, which the Czechoslovak state pledged to observe on the basis of international law treaties it had ratified on 7th October 1968 (International Covenant on Civil and Political Rights as well as International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights). Those citizens who showed their „hostile attitude“ towards the ruling Communist regime publicly in the 1970s and 1980s often paid truly high price for their courage – they lost the possibility to work in their profession, were forced to leave their mothercountry, their children were not allowed study at the university, they were facing a wide range of persecutions on a regular basis and their lives were under continuous surveillance of the secret State Police. The thesis is focused on analysis of these various forms of unlawfulness, which accompanied daily lives of these individuals in the then socialist society.

The structure of the thesis was divided into three parts (although the following division is not quite strict and some passages mingle between each other). The first part is rather theoretical and gives an account of historical background of events under review. It also includes the basic outline of the results of the so-called „great committees“ in the 60s, which focused on review of various instances of unlawfulness and selected judicial decisions affecting victims of criminal repression in the 1950s (the Barak’s committee, Kolder’s committee, Piller’s committee and Bayer’s committee). At this point, I provided a short consideration over the term „*normalization*“, its nature and possible interpretation, as well as analysis of the term *political persecution*, which seems crucial for this thesis.

Part two of the thesis deals with an overview of legislative framework, in which criminal repression as a tool of fight against the opposition and nonconformist activities took place. More attention is devoted to the subject of criminal law persecution connected with execution of imprisonment sentence, custody execution as well as so-called „protective surveillance“ type of sentence. In order to „make the picture complete“ and provide better reader’s understanding of an issue examined, a brief description of executive tools of normalization regime is also provided (Public security and State Security/StB bodies).

In the final part of the thesis (chapter 6 which was divided into 3 individual subchapters) I focused mainly on characteristics of selected counter-regime activities in Czechoslovakia and subsequent related criminal sanctions

which were imposed on persons concerned. Each counter-regime activity general description is also accompanied by one complex case study related to it.

As for the method used while drawing up the thesis, I used primarily the method of study of available sources of all kinds (especially monographs, archive sources of information, respective legal regulations, judicial decisions, dissidents' literature, related judicature etc.) Apart from the method of description I also used the method of analysis of examined subject as well as comparison method and a method of an interview.

A fundamental objective of the thesis was to provide the reader with in-depth picture of an active role of Communist party machinery in political trials in the period of normalization in the years 1969-1987 in former Czechoslovakia and to demonstrate it on destinies of ordinary citizens affected, above all, by criminal law sanctions.

9. Seznam použité literatury a pramenů

Knižní publikace

ARON, Raymond. *Demokracie a totalitarismus*. 2. vyd. Brno: Atlantis, 1993. ISBN 80-7108-064-0.

BLAŽEK, Petr, ed. *Opozice a odpor proti komunistickému režimu v Československu 1968-1989*. Praha: Dokořán, 2005. ISBN 80-7363-007-9.

BOBEK, Michal, MOLEK, Pavel, ŠIMÍČEK, Vojtěch. *Komunistické právo v Československu - kapitoly z dějin bezpráví*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2009. ISBN 978-80-210-4844-7.

BURSÍK, Tomáš: *Politici vězni a jejich postavení v rámci českého vězeňského systému 1969-1989*, in: Sborník archivu bezpečnostních složek, č. 7, 2009.

CÍSAŘ, Jaromír: *Vývoj zákonodárství: Příspěvky k vývoji právního řádu v Československu 1945-1990*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0217-2.

DRDA, Adam. *Normalizace – co to bylo?* In: DRDA, Adam a Karel STRACHOTA, ed. *Naše normalizace*. Praha: Člověk v tísní, 2011. ISBN 978-80-87456-11-8.

DRDA, Adam, Petr DUDEK, Tomáš NĚMEČEK a Prokop TOMEK, SAPAROVÁ, Kateřina, ed. *Příběhy bezpráví - nástroje normalizační moci: jeden svět na školách: metodická příručka*. Praha: Člověk v tísní, 2012. ISBN 978-80-87456-32-3.

GEBAUER, František. *Soudní perzekuce politické povahy v Československu 1948 - 1989: (statistický přehled)*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1993. 236 s. ISBN 80-85270-24-2.

GRONSKÝ, Ján. *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa. 2. díl, 1945-1960*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 978-80-246-1210-2.

GRUNTORÁD, Jiří: *Samizdatová literatura*, in: *Alternativní kultura. Příběh české společnosti 1945-1989*. Ed. Josef Alan. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001.

HAVEL, Václav. *O lidskou identitu*. 3.vyd. Praha. Rozmluvy, 1989. Str. 52-53. ISBN 0-946352-04-6.

HRADECKÁ, Vladimíra, KOUDELKA, František: *Kádrová politika a nomenklatura KSČ 1969-1974*. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, sv. 31, Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 1998.

KABÁT, Jindřich. *Psychologie komunismu*. Praha: Práh, 2011. ISBN 978-80-7252-347-4.

KŘIVKA, Zdeněk. *Komunismus ve dvacátém století očima jeho obětí*. 1. vyd. Praha. Konfederace politických vězňů, 2009.

KUKLÍK, Jan. *Dějiny československého práva 1945-1989*. 1. vyd. Praha. Auditorium, 2011, str. 252. ISBN 978-80-87284-17-9.

KUKLÍK, Jan a kol. *Vývoj československého práva 1946 – 1989*. Praha: Linde, 2009. ISBN 978-80-7201-741-6.

OTÁHAL, Milan. Programová orientace disentu. In: BLAŽEK, Petr, ed. *Opozice a odpor proti komunistickému režimu v Československu 1968-1989*. Praha: Dokořán, 2005. ISBN 80-7363-007-9.

PAŽOUT, Jaroslav. *Trestněprávní perzekuce odpůrců režimu v Československu v období takzvané normalizace (1969-1989)*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2017. Česká společnost po roce 1945. ISBN 978-80-7285-205-5.

SKALOŠ, Martin. *Procesy v období normalizace*, in: SCHELLE, Karel a Jaromír TAUCHEN, ed. *Encyklopedie českých právních dějin – svazek IX*. Ostrava: KEY Publishing, 2015. ISBN 978-80-7418-238-9.

STUDENÝ, Jaroslav: *Já, odsouzený č. 11783. (Dopisy z vězení 1972-1975)*. Matice cyrilometodějská, Olomouc 2000.

ŠIMEČKA, Milan. *Obnovení pořádku*. Brno: Atlantis, 1990. ISBN 80-7108-002-0.

TOMEK, Prokop. *Okres na východě 1960-1989: občané a nejnižší článek Státní bezpečnosti na příkladu okresu Havlíčkův Brod*. Praha: Vyšehrad, 2008. Moderní dějiny (Vyšehrad). ISBN 978-80-7021-944-7.

TRSTENSKÝ, Viktor: *Nemohol som mlčať*. Bratislava, Vydavateľstvo Nové Město 1994.

UHL, Petr. *Práva a nespravedlnost očima Petra Uhla*. 1. vyd. Praha. C.H. Beck, 1998. ISBN 978-80-17-9208-6.

UHL, Petr – PAVELKA, Zdenko: *Dělal jsem, co jsem považoval za správné*. Praha, Torst 2013.

VEJRAŽKA, Lubomír. *Nezhojené rány národa*. 1. vyd. Praha. Nakladatelství Miloš Uhlíř – Baset, 2012.

ŽÁČEK, Pavel: „Ostrá zbraň“ *Státní bezpečnosti. Spolupracovníci StB ve směrnících pro agenturně-operativní práci 1947-1989*“, in: BLAŽEK, Petr, ed. *Opozice a odpor proti komunistickému režimu v Československu 1968-1989*. Praha: Dokořán, 2005. ISBN 80-7363-007-9.

Sborníky

CHARTA 77: *Dokumenty 1977-1989*, sv. 1, c. d

CHARTA 77: *Dokumenty 1977-1989*, sv. 2, c. d

TOMEK, Prokop. *Prevence, profylaxe a výchova v pojetí Státní bezpečnosti*, in: Sborník ABS MV ČR, 2007.

Časopisecká literatura

CUHRA, Jaroslav: *KSČ, stát a římskokatolická církev (1948 – 1989)*, in: *Soudobé dějiny*, r. 8, č. 2-3/2001.

KÜHN, Zdeněk. *Rozhodnutí českých soudů v kauze skupiny Plastic People: argumentace soudů v průběhu tří desetiletí*. *Jurisprudence* 2/25.

NĚMEC, Jan: *Současné úkoly justice*, in: *Socialistická zákonnost*, r. 18, č. 1/1970.

TOMEK, Prokop: *Celostátní akce Kapela*, in: *Securitas Imperii*, č. 14/2006.

Zpravodaj *Amnesty International Newsletter*, r. 9, č. 2, únor 1979, s. 3, uloženo in: LP, sb. VONS, inv. č. 61, sign. IV/6, kart. 18.

Sdělení Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných

Sdělení VONS č. 234

Sdělení VONS č. 36

Sdělení VONS č. 279

Sdělení VONS č. 309

Sdělení VONS č. 370

Právní předpisy

Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon

Zákon č. 198/1993 Sb., o protiprávnosti komunistického režimu a odporu proti němu

Zákon č. 44/1973 Sb., o ochranném dohledu

Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řádu soudním (trestní řád)

Zákon č. 148/1969 Sb. ze dne 18. prosince 1969, kterým se mění a doplňuje trestní zákon č. 140/1961 Sb.

Zákonné opatření č. 99/1969 Sb., o některých opatřeních nutných k upevnění a ochraně veřejného pořádku, které usnadňovalo perzekuce (tzv. „pendrekový zákon“)

Zákonné opatření předsednictva Federálního shromáždění č. 10/1989 Sb., k ochraně veřejného pořádku

Spisový materiál a soudní rozhodnutí

Sp. zn. 1 T 409/77 – trestní spis ve věci Miloslava Černého

Sp. zn. 2 T 208/72 – trestní spis ve věci Jaroslava Studeného

Sp. zn. 1 T 210/76 – trestní spis ve věci Františka Stárka I.

Sp. zn. 5 T 176/82 – trestní spis ve věci Františka Stárka II.

T 379/76 – rozsudek OS Praha-západ ve věci Ivan Jirous a spol., kauza Plastic People of the Universe

Diplomové práce

BERKOVEC, Jiří. *Politické procesy v ČSSR v období normalizace 1969-1989*. Plzeň, 2012. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni. Fakulta právnická. Vedoucí práce Karolina Adamová.

HLAVÁČEK, Radim. *Právní formy politické perzekuce v ČSR v období komunistické totality*. Praha, 2016. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta. Vedoucí práce Jan Kuklík.

KOŤAROVÁ, Monika. *Hudební underground, nezávislé iniciativy a Charta 77 ve východních Čechách*. Univerzita Pardubice. Fakulta filozofická. Katedra historických věd, 2006. 137 s. Vedoucí diplomové práce Jan Kalous.

NAVRÁTIL, Pavel. *Politicky motivované soudní procesy vedené proti Ivanu Jirousovi a jejich souvislosti*. Univerzita Pardubice. Fakulta Filozofická. Katedra historických věd, 2007. 108 s. Vedoucí diplomové práce Václav Veber.

RŮŽKOVÁ, Jana. *Vokno 1979–1989* [online]. Praha, 2000 [cit. 1. 12. 2017]. Dostupné z: <http://vokno.cunas.cz/>. Diplomová práce. Univerzita Karlova. Filozofická fakulta.

Internetové zdroje

BLAŽEK, Petr, BOSÁK Vladimír. *Akce Bojanovice - 11. listopad 1976. Ústav pro studium totalitních režimů*. [cit. 10. 12. 2017]. Dostupné z: <http://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/0701-120-133.pdf>

Normalizace [online]. [cit. 12. 10. 2017]. Dostupné z: <http://www.totalita.cz/vysvetlivky/normalizace.php>

MACHÁČEK, Jan. *Plastici Zlobí českou justici*. [online] [cit. 10. 12. 2017]. Dostupné z: <http://janmachacek.webgarden.cz/rubriky/homepage/mf-dnes-2002-2003/plastici-zlobi-ceskou-justici>

Období destabilizace v Československu (1953-1960) [online]. [cit. 12. 10. 2017]. Dostupné z: <http://www.edejiny.cz/liberalizace-rezimu-1960-%E2%80%93-19671968/>

REMPELL, Scott. *Defining Persecution*. Utah Law Review [online] October 8th, 2011. Vol. 2013, No. 1, 2013. [online] [cit. 14. 10. 2017]. Dostupné z: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1941006

Pavel Wonka [online]. [cit. 12. 12. 2017]. Dostupné z http://www.totalita.cz/vysvetlivky/o_wonkap.php

Životopis Františka Stárka. [online]. [cit. 1. 12. 2017]. Dostupné z: <http://www.cunas.cz/zivotopis/>

HULÍK, Milan. *Proces s Plastic People*. [online] [cit. 12. 12. 2017]. Dostupné z <http://zpravodajstvi.sumpersko.net/Milan-Hulik-vzpomina-jak-obhajoval-skupinou-Plastic-People-of-the-Universe-6680/clanek>

Zpravodajství a publicistka

CUHRA, Jaroslav. In: *Historie.cs - Důvěřuj, ale prověřuj. Jak se kádřovalo v dobách totality* [publicistický cyklus České televize]. ČT24 18. 9. 2013 00:12

“Proces s Plastic People” – cyklus ČT “Nespravedlivé soudní procesy” (2009) – viz <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10267564292-nespravedlive-soudni-procesy/210572233480002-proces-s-plastic-people/>

Jiné

ABS, f. Organizační a vnitřní správa FMV II., díl 1946-1973 (A6/2), inv. j. 430, Věstník Federálního ministerstva vnitra, roč. 1973, částka 32, 4. říjen 1973

ABS, RMV č. 13/1962 z 16. 5. 1962 (Směrnice pro agenturně operativní práci Státní bezpečnosti)

ABS, sign. ZV 488 MV, vyšetřovací spis k případu Jiřiny Šiklové a spol.

Mašurkovské podzemné č. 25/2001.

Rozhovor Antonína J. Liehma se Sybillou Plogstedtovou publikovaný in: *Listy*, r. 2, č. 4/1972, s. 27-31, publikováno také in: PAŽOUT, Jaroslav: *Hnutí revoluční mládeže 1968-1970*. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, č. 39. Praha, ÚSD AV ČR 2004, dokument č. 28.

10. Přílohy

Příloha č. 1

První strana textu obžaloby v procesu s představiteli Plastic People of the Universe (1976) – zdroj: archiv Libri Prohibiti

Okresní prokuratura Praha-západ
Praha 1, Karhelitská 19

59/214 349/76

Pv 227/76

OKRESNÍ SOUD PRAHA - ZÁPAD
PRAHA 1, MALÁ STRANA, KARHELITSKÁ 19
00240: -7. IX. 1976

Vazba 1814

Okresnímu soudu KRÁT PŘÍLOH
P r a h a - z á p a d R U B R I K

O b ž a l o b a

Okresní prokurátor pro Prahu - západ podává obžalobu na

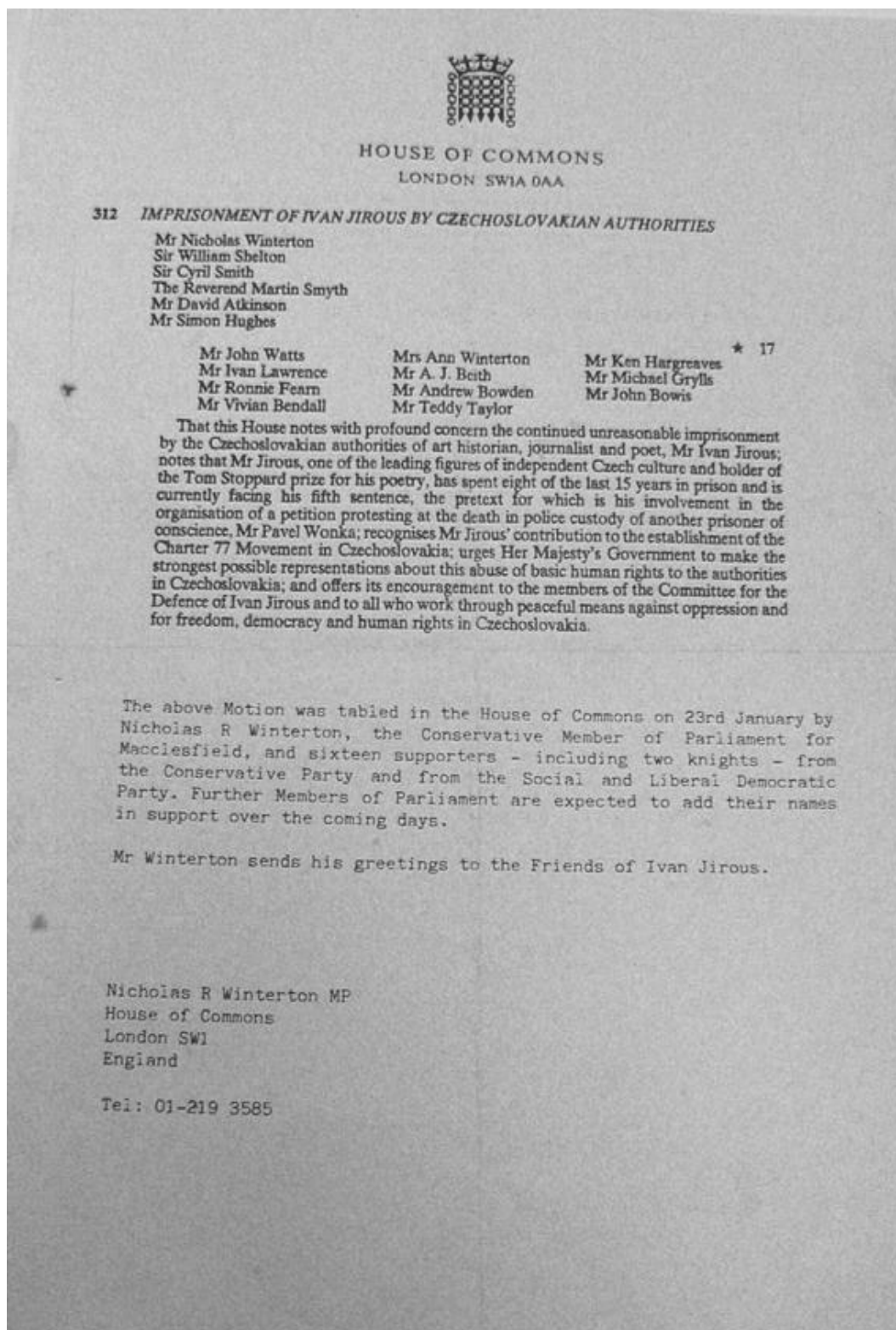
- 1/ Ivana J i r o u s e ,
nar. 23.9.1944 v Humpolci, dělníka, trvale bytem Praha 1,
Navrátilova č. 11, t.č. ve vazbě okresního prokurátora pro
Prahu - západ,
- 2/ Pavla Z a j í č k a ,
nar. 15.4.1951 v Praze, dělníka, trvale bytem Praha 5, Rado-
stín, ul. Erbenova č. 18, t.č. ve vazbě okresního prokurátora
pro Prahu - západ,
- 3/ Svatopluka K a r á s k a ,
nar. 18.10.1942 v Praze, správce depozitáře, trvale bytem
Praha 5, Holečkova čp. 14, t.č. ve vazbě okresního prokuráto-
ra pro Prahu - západ,
- 4/ Vratislava B r a b e n c e ,
nar. 28.4.1943 v Praze, dělníka, trvale bytem Praha 9, Hor-
ní Fočernice, Koněvova čp. 752, t.č. ve vazbě okresního pro-
kurátora pro Prahu - západ,

ž e

organizovali a účastnili se vystoupení hudebních skupin,
jejichž program byl zaměřen tak, že vyjadřoval neúctu vystu-
pujících ke společnosti a pohrdání jejími morálními zásada-
mi, zejména soustavným opakováním a zdůrazňováním vulgárních
výrazů; přitom v řadě případů uvedli v omyl funkcionáře spo-
lečenských organizací a orgány lidesprávy předstíráním, že
se jedná o kulturní akce, popř. oslavy rodinných událostí,
a t o t a k t o :

Příloha č. 2

Iniciativa členů britské Dolní Sněmovny vyzývající k propuštění Ivana Martina Jirouse – zdroj: archiv Libri Prohibiti

Příloha č. 3

Druhá strana výkazu preventivních opatření provedených útvarem čs. kontrarozvědky (2. odbor X. správy SNB) ze dne 19. 12. 1984 – zdroj: ABS

Textová část

Ke každému jednotlivému nebo skupinovému případu se uvádí:

- název akce, jméno a příjmení, data narození, zaměstnání, stručná SIB charakteristika, místo působení osoby nebo skupiny, datum provedení, cíl a stručný popis opatření;
- výsledek provedení preventivního opatření, jeho účinnost, společensko-politický dopad na osobu, skupinu, prostředí.

HÁJEK Jan, syn signatáře CH-77 Jiřího HÁJKA. Provedeným opatřením bylo zamezeno jeho přijetí do Národní galerie.

KOHOUTOVÁ Anna, bývalá manželka Pavla KOHOUTA. Na Správě pasů a víz bylo provedeno opatření k zamítnutí její soukromé cesty do Švýcarska, kde se bez povolení čs. úřadů zdržuje její dcera Kateřina.

GALUŠKA Miroslav, (objekt akce ČÁRA), na Správě pasů a víz bylo provedeno opatření k zamítnutí jeho soukromé cesty do USA.

PROCHÁZKOVÁ Lenka, objekt akce GABRIELA, na Správě pasů a víz bylo provedeno opatření k zamítnutí cesty do Rakouska, kde bez povolení čs. úřadů žije její sestra Iva PROCHÁZKOVÁ.

V Historickém klubu Národního muzea byl prostřednictvím ředitele dr. ČEJCHANA proveden komplex opatření k odvolání z funkce předsedy Historického klubu Josefa KŘIVKY (pro jeho styky a prosazování signatářů CHARTY dr. KŘENA, OTÁHALA a HEJROVÉ). Do funkce předsedy Historického klubu byl jmenován pracovník právnické fakulty UK doc. Karel MALÝ.

RAISKUP Josef, nar. [redacted] 1946

Jmenovaný v průběhu srpna a září 1984 anonymním způsobem objednával vedoucím zaměstnancům pro doškolení lé-

Podpis zpracovatele:

Podpis schvalujícího náčelníka:

Příloha č. 4

Jaroslav Studený na civilním snímku z 90. let – zdroj: archiv obecního úřadu Bělotín

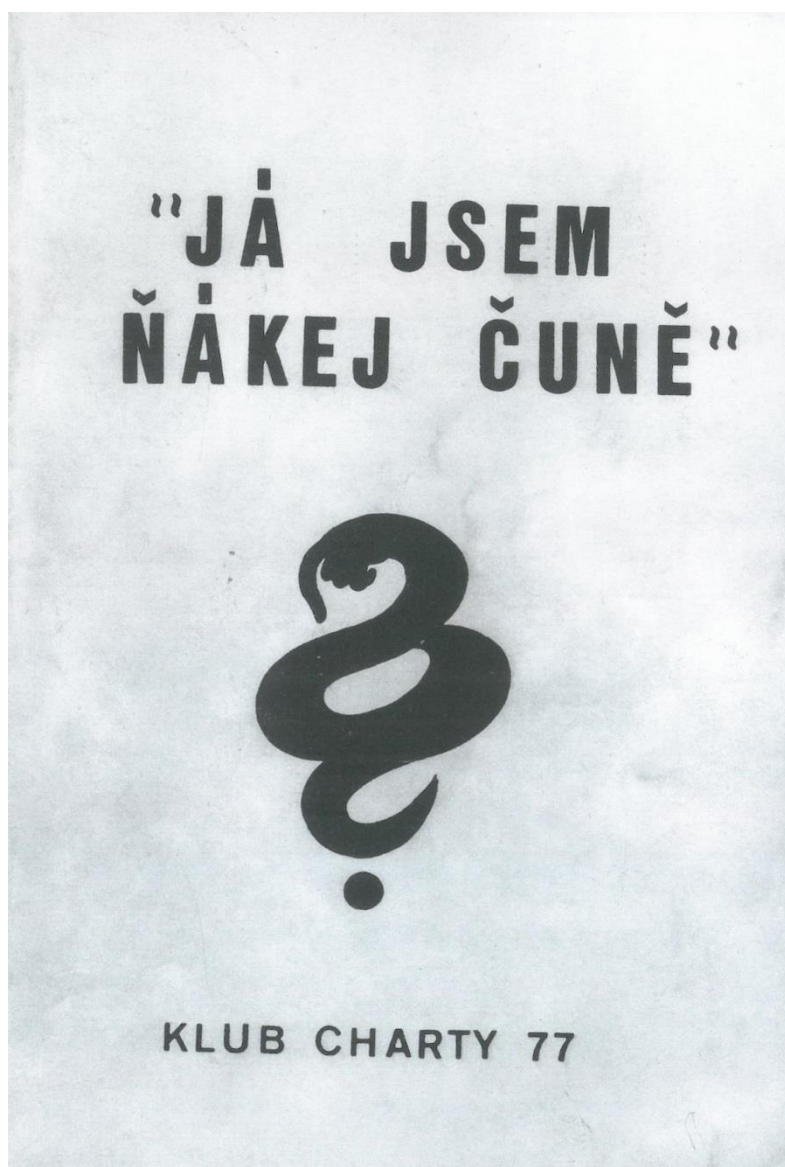
Příloha č. 5

**Ukázka náboženské tiskoviny, jejíž tisk byl Studenému kladen za vinu
– zdroj: SOkA Přerov**

Příloha č. 6

Obálka publikace vydaná na základě sdělení VONS londýnským Klubem Charty 77, v níž byla zveřejněna jména příslušníků SNB, prokurátorů a soudců, kteří se podíleli na represích proti oponentům komunistického režimu v Československu (1986) – zdroj: archiv Libri Prohibiti

Příloha č. 7

Usnesení o domovní prohlídce v souvislosti s šířením a tištěním časopisu Vokno ze dne 5. 11. 1981 – zdroj: archiv Milana Vodrážky

KS SNE odbor vyšetřování VB
Ústí nad Labem
čvs: VV - 18 / 01 - 1981

5.11.1981
V Ústí nad Labem, dne .....

U S N E S E N Í

Podle § 83 odst. 1 tr. řádu s důvodů uvedených v § 82/1 tr. řádu p ř i k a z u j i provést domovní prohlídku u :

Vodrážka Miroslav, nar.13.9.1954, samostatně v Státní nakladatelství techn. literatury Praha 1, Spálená čp. 51, bytem Praha 1, Templova č.1.

v jeho bytě, příslušenství a prostorách k bytu náležejících
v Praze 1, Templova čp.1. a dále na pracovišti v St. nakl. techn. literatury Praha 1, Spálená čp. 51./ stál, skřín, registratura a pod.

neboť je zde důvodné podezření, že ve svém bytě nebo jeho příslušenství se nachází věci důležité pro trestní řízení, jako nelegální tiskoviny, písemnosti s protispoločenskou tematikou, nebo zařízení pro výrobu takových tiskovin.

O d ů v o d ě n í

Usnesení vyšetřovatele KS SNE odboru vyšetřování VB v Ústí nad Labem je vedeno vyšetřování pro trestný čin výtržnictví dle § 202 odst. 1,2 tr. zákona, ke kterému dochází nejméně od roku 1979 tištěním a šířením nelegálního časopisu "VOKNO".

Vzhledem k tomu, že je zde důvodné podezření, že v uvedeném bytě nebo jeho příslušenství jsou přechovávány tyto časopisy, případně písemné materiály s protispoločenskou tematikou, nebo zařízení k tisknutí těchto písemností, rozhodl jsem přikázat provedení domovní prohlídky.

Z o u š e n í : Proti tomuto usnesení je přípustná stížnost, kterou je možno podat do 3 dnů od doručení tohoto usnesení u vyšetřovatele VB v Ústí n.L. Stížnost však nemá odkladný účinek.

Souhlasím _____

Vyšetřovatel VB
Miroslav Vodrážka

5. XI. 1981

Příloha č. 8

Obálka VOKNA - návrh vznikl ve vazební věznici v Ostrově nad Ohří (1982), autorem je František „Čuñas“ Stárek – zdroj: archiv Františka Stárka

Příloha č. 9

Fotografie Františka Stárka, nedatováno – zdroj: archiv Františka Stárka

Příloha č. 10

Ochranný dohled – příběh Františka Stárka zvaného Čuñas.

Reprodukce. Zdroj: výstava „Ještě jsme ve válce – Příběhy 20. století“,
muzeum Karlovy Vary - Nová Louka, 2013.

